

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ
ΤΜΗΜΑ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ
ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Κοινωνική πολιτική και μεταρρυθμιστικά
εγχειρήματα στην Μ. Βρετανία: Διακυβέρνηση Μ.
Thatcher και Tony Blair

Κακούρης Δημήτριος 2853
ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ: Νίκος Παπαδάκης, Καθηγητής
τμήματος Πολιτικής Επιστήμης Πανεπιστημίου
Κρήτης

Σχολή Κοινωνικών, Οικονομικών & Πολιτικών Επιστημών
Ρέθυμνο 2018

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	σελ.3
---------------	-------

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1^ο

1.1 Κοινωνική πολιτική και κράτος πρόνοιας.....	σελ. 5
1.2 Προοπτική για το νέο κοινωνικό κράτος.....	σελ.7
1.3 Όψεις του κράτους πρόνοιας.....	σελ.9
1.4 Πώς το ζήτημα της παγκοσμιοποίησης σχετίζεται με το κράτος.....	σελ.11
1.5 Το κοινωνικό κράτος και η αγορά εργασίας.....	σελ.15
1.6 Το κοινωνικό κράτος, το υπερεθνικό στοιχείο και η σχέση του με την Ευρώπη.....	σελ.17
1.7 Κριτική στο Κοινωνικό κράτος.....	σελ.19

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2^ο

1.1 Η επέκταση της κρίσης στο κοινωνικό κράτος της Μ. Βρετανίας.....	σελ.23
1.2 Πώς φθάσαμε στην νεοφιλελεύθερη επιθετικότητα του 1970....	σελ.24
1.3 Από την εταιρεία Μον – Πελρέν στο Ινστιτούτο Οικονομικών Υποθέσεων.....	σελ.27
1.4 Το πολιτικό υπόβαθρο της Βρετανικής κρίσης.....	σελ.32
1.5 Η αποτυχία της κυβέρνησης των Συντηρητικών 1970 – 1974 και η νεοφιλελεύθερη στροφή.....	σελ.33
1.6 Από το Κέντρο Μελετών Πολιτικής έως την εσωκομματική εκλογή της Margaret Thatcher.....	σελ. 36

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3^ο

1.1 Η πρώτη κυβέρνηση της Μ. Thatcher και η πολιτική παρεμβατισμού.....	σελ.40
1.2 Το πρόβλημα του πληθωρισμού και το ζήτημα των Νήσων Φώκλαντ.....	σελ.44
1.3 Η δεύτερη περίοδος Thatcher και η εφαρμογή συντηρητικής πολιτικής και ιδιωτικοποιήσεων.....	σελ.50
1.4 Ο συνδικαλισμός στο πολιτικό στόχαστρο της Thatcher.....	σελ. 55

1.5 Η τελευταία διακυβέρνηση Thatcher και η εσωστρεφής πολιτική της.....σελ. 59
1.6 Ο ευρωσκεπτικισμός και η πτώση της Thatcher.....σελ.61

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4^ο

1.1 Η άνοδος των Νέων Εργατικών το 1997.....σελ.65
1.2 Το αφήγημα του Τρίτου Δρόμου.....σελ.67
1.3 Η πρώτη περίοδος μεταρρυθμιστικής πολιτικής του Tony Blair.....σελ.79
1.4 Το πρόβλημα της ανεργίας και ο νόμος κατώτατου μισθού.....σελ.81
1.5 Το πολιτικό πρόγραμμα των Νέων Εργατικών στην πράξη και οι δημόσιες δαπάνες.....σελ.83
ΚΡΙΤΙΚΗ ΑΝΑΣΚΟΠΗΣΗ ΚΑΙ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ.....σελ.86
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....σελ. 90

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Το κράτος πρόνοιας της Μ. Βρετανίας αποτελεί κατά τα τελευταία χρόνια κεντρικό στόχο δύο αντιμαχόμενων πολιτικά και ιδεολογικά πλευρών. Τόσο το συντηρητικό κόμμα – Conservative party – όσο και το κόμμα των εργατικών – Labor party – διαμορφώνουν τις πολιτικές τους γύρω από αυτό. Οι οικονομικές, φορολογικές και δημοσιονομικές πολιτικές των κυβερνήσεων στην μεταπολεμική Βρετανία περιλαμβάνονται στην εκτεταμένη σφαίρα της κρατικής ευθύνης και ρύθμισης του σύγχρονου κράτους πρόνοιας. Στα πρόσωπα των John Maynard Keynes και Milton Friedman διατυπώνεται μια κλασική ιδεολογική διαμάχη στον τομέα της οικονομίας και συνεπώς της πολιτικής κατά τον 20ο αιώνα. Μία διαμάχη η οποία συνεχίστηκε βέβαια σε διαφορετικό μοτίβο από την Margaret Thatcher και τον Tony Blair.

Στην παρούσα μελέτη του θέματος της εργασίας αυτής, θα καταβληθεί η καλύτερη δυνατή προσπάθεια ώστε να κατανοήσει κανείς τόσο την πολιτική επιρροή της Thatcher που εφαρμόστηκε κατά τα έτη 1979 έως το 1990 καθώς και το ριζοσπαστικό έργο του «Τρίτου Δρόμου» που εφάρμοσε κατά την διάρκεια διακυβέρνησης των Νέων Εργατικών, ο Tony Blair από το 1997 έως το 2007.

Προκειμένου να κατανοήσει σε βάθος ο αναγνώστης τις δύο αυτές αντιμαχόμενες αλλά και συμβατικές ταυτόχρονα σε ορισμένα σημεία πολιτικές, η παρούσα εργασία θα διαμορφωθεί με τέτοιο τρόπο ώστε να γίνει αντιληπτή τόσο η ιδεολογική προσφορά της Thatcher στην Βρετανική και Ευρωπαϊκή πολιτική σκηνή όσο και το πολιτικό στίγμα που άφησε κατά την διακυβέρνηση του ο Tony Blair.

Για να γίνει το όλο θέμα πιο απλοϊκό στα μάτια του αναγνώστη, η μελέτη αυτή οφείλει να προσεγγίσει ζητήματα όπως αυτό της κοινωνικής πολιτικής και του κράτους πρόνοιας. Συγκεκριμένα θα αναλυθούν οι όψεις του κράτους πρόνοιας όπως το έχουμε γνωρίσει και η σχέση του με κρίσιμα ζητήματα όπως είναι αυτό της παγκοσμιοποίησης, των αγορών, της υπερεθνικότητας και φυσικά η σχέση της Μ. Βρετανίας με την Ευρώπη.

Δεν θα γινόταν φυσικά να αφηθεί εκτός πεδίου της συγκεκριμένης εργασίας μια αναφορά σχετικά με την επιβίωση, την καθιέρωση και την διακίνηση της ιδεολογίας της νεοφιλελεύθερης δεξαμενής σκέψης στα χρόνια όπου οι κεϋνσιανές πολιτικές γνώριζαν απίστευτη άνθιση. Θα

προσεγγιστούν οι συνθήκες που επέτρεψαν την εγκαθίδρυση του νεοφιλελευθερισμού στην Μ. Βρετανία.

Πράγματι η νεοφιλελεύθερη πολιτική που ιδεολογικά κάνει την εμφάνιση της υπό τον όρο «θατσερισμός» και με την ανάληψη της εξουσίας των Συντηρητικών το 1979. Ο όρος αυτός μεταφράζει την κοινωνική πολιτική ως πολιτική της οικονομίας της αγοράς με ένα αυταρχικό πολλές φορές ύφος. Αντιπροσωπεύει τις βασικές αρχές του νεοφιλελευθερισμού με έναν περιορισμένο ρόλο του κράτους και με έμφαση στις ευθύνες του ατόμου. Υιοθετεί το μονεταριστικό στοιχείο όπως υποστήριξε και ο Milton Friedman.

Μετά και την σύντομη αναφορά στην θατσερική οπτική η οποία θα αναλυθεί σε τρεις περιόδους -όσες και οι περίοδοι διακυβέρνησης της – η μελέτη αυτή επιχειρεί να αναδείξει ότι το κράτος πρόνοιας υπό την κεϋνσιανή μορφή του παρήγαγε περισσότερα προβλήματα από αυτά που προσπαθούσε να επιλύσει.

Το αμέσως επόμενο κομμάτι της παρούσας εργασίας, αφορά την κυβέρνηση των Νέων Εργατικών και την άνοδο τους στην εξουσία. Ο «Τρίτος Δρόμος» επιχειρεί να υπερβεί τόσο την παλαιού τύπου σοσιαλδημοκρατική αντίληψη των πραγμάτων όσο και τον νεοφιλελευθερισμό. Η διακυβέρνηση Tony Blair ξεχώρισε για δύο κυρίως λόγους. Πρώτον διότι επιβεβαίωσε το τέλος του κράτους πρόνοιας το οποίο επί σειρά ετών ήταν αφιερωμένο στις κεϋνσιανές πολιτικές. Δεύτερον γιατί φαίνεται να έδωσε στους σοσιαλδημοκράτες μία διέξοδο από το τέλμα που είχαν φθάσει εδώ και καιρό. Η αναβίωση των σοσιαλδημοκρατικών ιδεών μέσω του «Τρίτου Δρόμου» κηρύττει την παλαιού τύπου σοσιαλδημοκρατία τόσο ανεπαρκή όσο και απαρχαιωμένη.

Το επόμενο σκέλος της εργασίας αφορά την διεξοδική ανάλυση της ανεπάρκειας λύσεων απέναντι στην επιθετικότητα του καπιταλισμού και στις απαιτήσεις της παγκοσμιοποίησης. Στην ερώτηση αν χρειαζόμαστε περισσότερο η λιγότερο το κράτος πρόνοιας ο Tony Blair και ο Anthony Giddens απαντούν με μεταρρυθμιστικές πολιτικές και περισσότερη δημοκρατία. Ο «Τρίτος Δρόμος» απάντησε στα ερωτήματα που δεν κατάφεραν να απαντήσουν τόσο ο άκρατος νεοφιλελευθερισμός και συντηρητισμός όσο και οι ιδιάζουσες απόψεις της παλαιάς αριστεράς σε αυτά τα ζητήματα.

Τέλος, θα ακολουθήσει μια κριτική ανασυγκρότηση των συμπερασμάτων των περιόδων διακυβέρνησης M.Thatcher και Tony Blair εντοπίζοντας τόσο τα μεταρρυθμιστικά εγχειρήματα των Συντηρητικών όσο και τις καινοτόμες αντιλήψεις των Εργατικών για το νέο κοινωνικό κράτος.

Κεφάλαιο 1

1.1 Κοινωνική πολιτική και κράτος πρόνοιας

Τα τελευταία χρόνια το κράτος πρόνοιας βρίσκεται στο επίκεντρο της σκέψης κάθε πολιτικού επιστήμονα. Η ραγδαία ανάπτυξη του στην διεθνή σκηνή ιδιαίτερα από το 1945 έως και το 1975 χαρακτηρίζεται ως η «χρυσή τριακονταετία»¹. Η κοινωνική ευημερία που παρείχε τα χρόνια εκείνα το κράτος πρόνοιας στον πολίτη εξασφάλιζαν την κοινωνική του προστασία. Το κράτος λειτουργούσε ως ένα δίκτυο ασφαλείας για τον πολίτη.

Αφετηρία άνθισης του κράτους πρόνοιας θεωρείται η περίοδος αμέσως μετά τα τέλη του δευτέρου παγκοσμίου πολέμου, κατά την οποία παρατηρήθηκε ιδιαίτερα μεγάλη αύξηση δημοσίων και κοινωνικών δαπανών. Το κράτος πρόνοιας σιγά – σιγά αποτελούσε τον βασικό «πρωταγωνιστή» στους θεσμούς της κοινωνικής ζωής των πολιτών.

Η περίοδος μετά τον δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο, είναι μια περίοδος σταδιακής αύξησης των ποσοστών των ΑΕΠ των κρατών λόγω αύξησης των κοινωνικών παροχών κυρίως στις ευρωπαϊκές χώρες του δυτικού κόσμου. Το κράτος ως πρωταγωνιστής δεν παρέμεινε σε αδράνεια, αντιθέτως λειτουργούσε τα χρόνια εκείνα με τρόπο ενεργητικό, ρυθμιστικό. Οι κοινωνικές πολιτικές που εφαρμόζονταν κάλυπταν τις ανθρώπινες ανάγκες οι οποίες με την σειρά τους ολοένα και διευρύνονταν. Αποτελούσαν με λίγα λόγια το εργαλείο της κοινωνικής προστασίας για τον πολίτη και στόχευαν αν μη τι άλλο στην ευημερία της κοινωνίας.

Με την σειρά του το κράτος ως οργανωμένη πολιτική οντότητα σχετίζεται άμεσα με το καπιταλιστικό σύστημα. Ένα σύστημα το

¹Esping – Andersen, Οι τρεις κόσμοι του καπιταλισμού της ευημερίας, Πρόλογος, επιστημονική επιμέλεια Μαρία Πετμετζίδου

οποίο εκτός από συσσώρευση κεφαλαίων, περιλαμβάνει και τις εργασιακές και κοινωνικές σχέσεις εντός του. Για να διακρίνουμε εννοιολογικά το συγκεκριμένο θέμα θα χρησιμοποιηθούν οι όροι *κοινωνικό κράτος* ή *κεϋνσιανό κράτος* – βασισμένο στην οικονομική θεωρία του Κέυνς – και *κράτος πρόνοιας*. Η διάκριση αυτή συμβάλλει ώστε να κατανοήσει ο αναγνώστης το πολιτικοκοινωνικό σύστημα στο οποίο εδράζεται το κράτος. Ανάμεσα σε αυτή την διττή διάκριση² χρησιμοποιώντας τον δεύτερο ορισμό, αυτόν του κράτους πρόνοιας αναφερόμαστε στις κοινωνικές πολιτικές που εφαρμόζονται σε ένα θεσμικό πλαίσιο.

Το κράτος πρόνοιας – welfare state -ως δομή συχνά ταυτίζεται με την κευνσιανή οικονομική και πολιτική θεωρία έχοντας ως απώτερο σκοπό την εξασφάλιση πλήρους απασχόλησης για τον εργαζόμενο – πολίτη και ταυτόχρονα την ρύθμιση των συλλογικών διαπραγματεύσεων, μιας και αποτελούν στόχο της πλήρους απασχόλησης σύμφωνα με τον Jessor (1994). Έτσι το κράτος πρόνοιας αναλαμβάνει τον ρόλο ρύθμισης της αγοράς και της οικονομίας αναγκαστικά. Ο παρεμβατικός και ρυθμιστικός του ρόλος εξασφαλίζει την αποδοτικότητα του καπιταλιστικού συστήματος. Για τον λόγο αυτό, το κράτος πρόνοιας ταυτίζεται με τις κεϋνσιανές αντιλήψεις ως ένα σύστημα παροχών που αντλεί δύναμη μέσα από τις δημόσιες δαπάνες.

Η αρχή της κρίσης του κεϋνσιανού κράτους αναγνωρίστηκε, στα πρώτα χρόνια της δεκαετίας του 1970. Η αποτυχία του να αντιμετωπίσει προκλήσεις όπως παγκοσμιοποίηση, οικονομική κρίση, μεταβολές των εργασιακών σχέσεων και εκτεταμένη ανεργία οδήγησαν την έντονη αμφισβήτηση του στον χώρο της πολιτικής και κοινωνικής επιστήμης. Το κοινωνικό κράτος έτσι κατέληξε να παράγει περισσότερα προβλήματα από όσα προσπαθούσε να επιλύσει. Οι κοινωνικοοικονομικές ανισότητες διεύρυναν το χάσμα αυτό³.

Ιδιαίτερα οι πετρελαϊκές κρίσεις του '70 και ο στασιμοληθωρισμός – ο οποίος έπληττε ιδιαίτερα την Μ. Βρετανία – σήμαναν μια νέα εποχή για το σύγχρονο κοινωνικό κράτος. Την εποχή της «λιτότητας». Αυτό με απλά λόγια σήμανε μια μεταρρυθμιστική πολιτική, με περιστολή

² Γιάννης Βούλγαρης, Φιλελευθερισμός, Συντηρητισμός, Κοινωνικό Κράτος 1973-1990, σελ. 21

³Esping – Andersen, 1996 & 1999, Taylor – Gooby, 2004b & 2008

των κοινωνικών δαπανών, περικοπή των κοινωνικών επιδομάτων και προσαρμογή στα νέα δεδομένα.

Από τα μέσα αυτής της δεκαετίας '70 οι περισσότερες κυβερνήσεις των ανεπτυγμένων κοινωνικών κρατών επέλεξαν την εφαρμογή προγραμμάτων «λιτότητας» ως μονόδρομο. Μια λιτότητα η οποία δείχνει να μακροημερεύει σταδιακά -αν και τα ποσοστά των ΑΕΠ των χωρών παρέμειναν σε ένα εξαιρετικά υψηλό επίπεδο- μέσα σε περιόδους οικονομικής δυσπραγίας⁴. Σημαντικό να αναφερθεί φυσικά είναι ότι ο Pierson (1998) λόγω της αδυναμίας των κοινωνικών κρατών να επιστρέψουν στην μορφή προπολεμικών περιόδων τα χαρακτήρισε υπό την σύγχρονη μορφή τους ως «αμετακίνητες οντότητες».

Το ενδιαφέρον της πολιτικής επιστήμης από το 1970 περίπου στράφηκε αποκλειστικά στην πολυεπίπεδη άσκηση κοινωνικής πολιτικής⁵. Η μετάλλαξη και η προσαρμογή του κοινωνικού κράτους ήλθε ως συνώνυμο μιας παγκόσμιας τάσης. Οι κοινωνικές δομές ταρακουνήθηκαν από την εκτεταμένη είσοδο της γυναίκας στην απασχόληση, τις μεταβολές στις οικογενειακές δομές και την μεγαλύτερη φιλελευθεροποίηση στη δομή της κοινωνίας. Η αρχή του τέλους του κοινωνικού κράτους επικυρώθηκε από την δεκαετία του 1970 με την περιστολή των κοινωνικών δαπανών. Ωστόσο μελετώντας το πρόβλημα αυτό της ύφεσης παρουσιάζεται μία αντίφαση. Η αντίφαση αυτή δεν είναι άλλη από την διατήρηση ορισμένων κοινωνικών δαπανών σε ένα σχετικά υψηλό επίπεδο σε τομείς όπως η υγεία και κοινωνική ασφάλιση.

1.2 Η προοπτική για το «νέο» κοινωνικό κράτος

Χρησιμοποιώντας την εκδοχή του Pierson (1993,1996,1999) η μεταβολή της κοινωνικής πολιτικής επιβεβαιώνεται με την γενικότερη διεύρυνση του κοινωνικού κράτους. Η μεταβολή αυτή αναπροσαρμόζει τα δεδομένα για το κοινωνικό κράτος μετά και την περικοπή των κοινωνικών παροχών και ταυτόχρονα «καλωσορίζει» την εποχή ευρείας λιτότητας. Οι νέοι ορίζοντες για το κοινωνικό κράτος υπόκειται σε αυτό που ο Pierson (2001a) διατύπωσε σε τρεις

⁴Begg et al., 2008, Scruggs & Allan, 2006

⁵Esping – Andersen, 1999 & 2009, Taylor- Gooby, 2004b

κατηγορίες. Διατύπωσε τις μεταρρυθμίσεις εκείνες που προσέδωσαν στο κοινωνικό κράτος μια νέα προοπτική. Η *συγκράτηση κόστους* σήμανε αμέσως την περιστολή των κοινωνικών δαπανών, η *επανεμπορευματοποίηση* σήμανε με την σειρά της την κάλυψη μέρους των κοινωνικών παροχών μέσω του συστήματος της αγοράς και τέλος η *επαναρύθμιση* αναπροσάρμοσε τις υπάρχουσες κοινωνικές παροχές προσαρμόζοντας αυτές στις ολοένα αυξανόμενες απαιτήσεις της κοινωνίας.

Όπως διατύπωσε και ο Pierson (1994 & 1998) η ανάπτυξη του κοινωνικού κράτους συνδυάστηκε με την εδραίωση ομάδων πίεσης και ομάδων συμφερόντων στην πολιτική σκηνή οι οποίες είχαν καθοριστικό ρόλο στην διεύρυνση του κράτους. Ωστόσο μετά την αρχή της ύφεσης ο Pierson εξηγεί ότι η συγκέντρωση της ευθύνης για την περιστολή του κοινωνικού κράτους αντικατοπτρίζεται στο προφίλ της εκάστοτε κυβέρνησης. Πολλές φορές η κεντρική εξουσία κατηγορείται για την περικοπή κοινωνικών προγραμμάτων ενώ την ίδια στιγμή οι ομάδες συμφερόντων απουσιάζουν από τα πολιτικά δρώμενα. Η «νέα προοπτική» που προβλέπει η άσκηση κοινωνικής πολιτικής δεν είναι άλλη από τα «αντισταθμιστικά μέτρα». Η μεταρρυθμιστική κοινωνική πολιτική έτσι ελίσσεται μετατρέποντας αυτό που περικόπτει (κοινωνικές δαπάνες, συντάξεις) σε κατά κάποιον τρόπο πλεονέκτημα ή έστω σε κάτι που γίνεται ευκολότερα κοινωνικά αποδεκτό. Τέτοιες τακτικές σύμφωνα με τον Pierson χρησιμοποιήθηκαν στο Ηνωμένο Βασίλειο από το εργατικό κόμμα του Tony Blair το 1997.

Η ανθεκτικότητα κάποιων κοινωνικών προγραμμάτων σε περιόδους ύφεσης στην Μ. Βρετανία, αποτέλεσε αντικείμενο μελέτης για τον Pierson (2011). Αυτό που χαρακτηρίζεται ως αναδιανομή των κοινωνικών προγραμμάτων πιθανό να δημιουργεί ένα ευρύ χάσμα ανισοτήτων στην κοινωνία. Έτσι από την δεκαετία του 1980 οι κυβερνήσεις κατάλαβαν ότι βασικό τους σφάλμα ήταν ότι διέπλασαν έναν πολίτη «κλεισμένο» στην παθητικότητα και την αδράνεια του. Έτσι η μεταρρυθμιστική πολιτική κατευθύνθηκε στο μονοπάτι εκείνο που θα «ενεργοποιούσε» τον πολίτη μέσω της «ενεργού πρόνοιας». Η προσαρμοστικότητα του συνόλου της κοινωνίας στις προκλήσεις της

παγκοσμιοποίησης και της οικονομικής ύφεσης αποτελούσε καίριο ζήτημα⁶.

Αυτή η νέα προοπτική με το κοινωνικό κράτος συνδυάστηκε με την ευρύτερη τάση συρρίκνωσης μετά την δεκαετία 1970 κυρίως στις Αγγλοσαξονικές χώρες. Μέχρι τότε οι μακροοικονομικές πολιτικές της κεϋνσιανής ιδεολογίας για το κράτος στόχευαν στην πλήρη απασχόληση. Μετά και το 1980 η προσπάθειες των εκάστοτε κυβερνήσεων ήταν η αναγκαία μείωση του πληθωρισμού μέσα από αυστηρότερο δημοσιονομικό έλεγχο και φυσικά την επίτευξη του ισοσκελισμού των κρατικών προϋπολογισμών οι οποίοι ως τότε δεινοπαθούσαν. Η νέα αυτή προοπτική για το κοινωνικό κράτος οδήγησε στην αντίληψη δημιουργίας ενός «κράτους επενδύσεων» το οποίο θα μπορούσε να προσφέρει κίνητρα στις επιχειρήσεις και ευκαιρίες στον πολίτη για εργασία. Αυτή η κατεύθυνση συνάδει με την νεοφιλελεύθερη αντίληψη της ατομικής ευθύνης αλλά και με την άποψη του Antony Giddens(1998) για διάπλαση ενός «ενεργού» πολίτη ο οποίος θα είναι πιο δραστήριος, πιο προνοητικός και πιο προσαρμοστικός.

1.3 Όψεις του κράτους πρόνοιας

Η μελέτη του κοινωνικού κράτους και κράτους πρόνοιας θα συμβάλει με τέτοιον τρόπο ώστε να κατανοήσει ο αναγνώστης σε βάθος την κύρια μεταρρυθμιστική στρατηγική των μετέπειτα κυβερνήσεων και συγκεκριμένα στον τόπο που μας αφορά, την Μ. Βρετανία. Για να φτάσουμε όμως στο σημείο αυτό οφείλουμε να αναλογιστούμε πότε ένα κράτος αποκαλείται κράτος πρόνοιας ή κοινωνικό κράτος;

Η απάντηση στο ερώτημα αυτό κάθε άλλο παρά εύκολη δεν είναι. Αυτό που πρέπει να έχουμε κατά νου μας είναι ότι η εξασφάλιση της ελάχιστης δυνατής ευημερίας είναι απώτερος σκοπός του κράτους πρόνοιας. Η πρώτη προσπάθεια⁷ θεωρητικής ανάλυσης του κράτους πρόνοιας έγινε από τον Richard Titmuss (1958). Αυτή είναι και η διάκριση ανάμεσα σε υπολειμματικά και θεσμικά κράτη πρόνοιας. Στο πρώτο μοντέλο το υπολειμματικό τον σημαντικό ρόλο τον διαδραματίζει η αγορά και η οικογένεια καθώς όταν αυτοί οι δύο

⁶Hemerijck, 2012, Morel et al., 2012, Bonoli & Natali, 2012

⁷Richard Titmuss, 1958, Esping – Andersen, οι τρεις κόσμοι του καπιταλισμού της ευημερίας, σελ. 109

θεσμοί παρουσιάζουν ελλείψεις το κράτος παρεμβαίνει προκειμένου να ικανοποιήσει τις ανάγκες τους και την λειτουργικότητά τους. Στο δεύτερο μοντέλο το θεσμικό χαρακτηρίζεται από τον Titmuss ως μοντέλο καθολικού χαρακτήρα – universalistic - και η κοινωνική πολιτική που εφαρμόζει στοχεύει στην ευημερία του συνόλου της κοινωνίας. Τώρα στο μέτρο που μας ενδιαφέρει η Μ. Βρετανία ενσαρκώνει πολλά από τα στοιχεία του υπολειμματικού μοντέλου.

Υπό το πρίσμα αυτό, της ανάλυσης του κράτους ευημερίας, πρόνοιας είναι σημαντικό να μελετήσουμε και την σημαντική μεθοδολογική διατύπωση του Esping – Andersen που διακρίνει το κράτος πρόνοιας σε τρεις τύπους⁸. Σε μία πρώτη διάκριση τοποθετείται το φιλελεύθερο κράτος πρόνοιας με κύρια χαρακτηριστικά την κοινωνική αρωγή και τον έλεγχο εισοδήματος καθώς και η εφαρμογή περιορισμένων κοινωνικών προγραμμάτων. Τα κοινωνικά επιδόματα διανέμονται συνήθως σε πολίτες με χαμηλή εισοδηματική δυνατότητα όπως συμβαίνει με τους εργάτες οι οποίοι εξαρτώνται ως ένα βαθμό από το κράτος. Τα επιδόματα αυτά είναι συνήθως «φτωχά». Ο συγκεκριμένος τύπος κράτους έχει δομηθεί με τέτοιο τρόπο ώστε να αναδεικνύει την φιλελεύθερη αντίληψη για την δυνατότητα στην εργασία. Έτσι το κράτος παρέχει τα απαραίτητα κίνητρα στην αγορά είτε παθητικά είτε ενεργητικά. Με απλά λόγια παρέχει στον πολίτη την ευημερία στο μέτρο της δύναμης που μπορεί να επιτρέψει η αγορά. Ένα τέτοιο μοντέλο πρόνοιας έχει υιοθετηθεί από χώρες όπως Καναδάς, ΗΠΑ και Αυστραλία.

Περνώντας στον δεύτερο τύπο κράτους πρόνοιας, το συντηρητικό κράτος πρόνοιας εμπεριέχει έντονα το στοιχείο του κορπορατισμού. Στο συγκεκριμένο μοντέλο παρατηρείται το φιλελεύθερο στοιχείο στον τομέα της αγοράς υπό την έννοια ότι η διαφοροποίηση των κοινωνικών τάξεων είναι επιθυμητή. Αυτό επιτυγχάνεται με την παροχή κοινωνικών δικαιωμάτων ανά κοινωνική τάξη και κοινωνική θέση. Αυτός ο κρατισμός και ο κορπορατισμός συνδέεται άμεσα με την απονομή κοινωνικών παροχών μέσω της κρατικής μηχανής. Αυτό το μοντέλο έχει υιοθετηθεί κυρίως από χώρες όπως είναι η Γερμανία, η Γαλλία, η Αυστρία και η Ιταλία. Εδώ ο ρόλος της Εκκλησίας είναι αναμφίβολα καίριος καθώς διαφαίνεται μια δεσμευτική σχέση μεταξύ

⁸Esping – Andersen, Οι τρεις κόσμοι του καπιταλισμού της ευημερίας, σελ. 120-122

κράτους και εκκλησίας. Επιπροσθέτως ο θεσμός της οικογένειας έχει πρωταγωνιστικό ρόλο στην ισορρόπηση της κοινωνικής ευημερίας. Αυτό αποδεικνύεται κιόλας από το γεγονός ότι ο ρόλος του κράτους είναι ιδιαίτερα παρεμβατικός σε περιπτώσεις όπου η οικογένεια χάνει την δυνατότητα της να συντηρεί τα μέλη της.

Σύμφωνα με την προσέγγιση του Esping-Andersen αυτός ο τύπος κοινωνικού κράτους μπορεί να χαρακτηριστεί ως «σοσιαλδημοκρατικό» μοντέλο, όχι μόνο γιατί συναντάται κυρίως στα Σκανδιναβικά κράτη αλλά και λόγω του ότι ταυτίζεται με την αρχή της καθολικότητας και της αποεμπορευματοποίησης των κοινωνικών δικαιωμάτων. Αντίθετα με τις άλλες περιπτώσεις κρατών πρόνοιας εδώ συναντάμε μία πρωτοτυπία για τα δεδομένα. Σε αυτό το μοντέλο το κράτος δεν διαχωρίζεται από την αγορά. Προάγεται μία ισότητα προς όλους εξασφαλίζοντας έτσι την ευημερία στο ευρύ σύνολο της κοινωνίας. Δεν εφαρμόζεται μια κοινωνική πολιτική εξασφάλισης της ελάχιστης πρόνοιας. Οι κοινωνικές διακρίσεις των τάξεων είναι περισσότερο δυσδιάκριτες από κάθε άλλο μοντέλο. Αυτό αποδεικνύεται από το γεγονός ότι ένας εργάτης απολαμβάνει την ίδια συμμετοχή στα κοινωνικά δικαιώματα που απολαμβάνει και ένας ιδιωτικός ή δημόσιος υπάλληλος. Έχει δημιουργηθεί έτσι ένα πλαίσιο ώστε κάθε πολίτης να εξαρτά σε μεγάλο βαθμό την ευημερία του από το κράτος. Ο πολίτης έτσι έχει την αίσθηση ότι εκτός από την απολαβή κοινωνικών δικαιωμάτων έχει και κοινωνικές υποχρεώσεις όπως είναι η φορολόγηση.

1.4 Πώς το ζήτημα της παγκοσμιοποίησης σχετίζεται με το κράτος

Η σχέση του κράτους με αυτό που σήμερα χαρακτηρίζεται παγκοσμιοποίηση μπορεί να διασαφηνιστεί εύκολα μέσα από την φράση του Kenichi Ohmae «ζούμε σε έναν κόσμο χωρίς σύνορα, όπου τα κράτη-έθνη ανήκουν πλέον στην φαντασία και οι πολιτικοί έχουν χάσει όλη τους την δύναμη»⁹. Η συζήτηση περί παγκοσμιοποίησης έχει ενσωματωθεί στο καθημερινό λεξιλόγιο κάθε ατόμου που ασχολείται με την πολιτική και κοινωνική επιστήμη. Συνήθως περιγράφεται με τον όρο αυτό μια διαδικασία παγκόσμιας ολοκλήρωσης η οποία επεκτείνει την πολυμορφική πτυχή της σε

⁹Kenichi Ohmae, *The end of the Nation State: The Rise of Regional Economies*, Harper Collins, London 1995

τομείς όπως είναι το εμπόριο, η οικονομία, η τεχνολογία, και το περιβάλλον. Τα χαρακτηριστικά της έχουν εμβολιστεί σε πολιτικό και πολιτισμικό επίπεδο. Υπό αυτόν τον όρο τα προβλήματα της ανθρωπότητας «στέκονται» κάτω από μία παγκόσμια οπτική¹⁰.

Η παγκοσμιοποίηση γίνεται συνήθως αντιληπτή μέσω των ενεργειών της στο διεθνές επίπεδο. Οι διεθνείς και εσωτερικές πολιτικές επηρεάζονται καταλυτικά από αυτήν, και η νέα αυτή κατάσταση είναι μια δεδομένη πραγματικότητα για τον 21^ο αιώνα. Δεν μπορεί να αντιμετωπίζεται μόνο με αφορισμούς αντιθέτως επιβάλλεται να μελετηθεί υπό πολιτικούς όρους. Έχει την δυνατότητα να δημιουργεί ένα υπερεθνικό δίκτυο με κάποια βασικά χαρακτηριστικά όπως: α) η ταχύτερη μετακίνηση προϊόντων, αγαθών και υπηρεσιών σε όλο τον κόσμο, β) την άμεση μετάδοση της πληροφορίας μέσω της εξέλιξης της τεχνολογίας -το μεγαλύτερο της όπλο εδώ είναι το διαδίκτυο-, γ) την μετακίνηση πολιτών από την μία χώρα στην άλλη, δ) την ευκαμψία απασχόλησης. Αυτές οι ενέργειες αποτυπώνουν τα λεγόμενα των Paul Hirst και Graham Thompson: «Λέγεται ότι έχει εμφανιστεί ή ότι πρόκειται να εμφανιστεί μια πραγματικά παγκόσμια οικονομία, εντός της οποίας οι διάφορες εθνικές οικονομίες και συνεπώς, οι τοπικές στρατηγικές εθνικής οικονομικής διαχείρισης είναι όλο και λιγότερο σημαντικές»¹¹.

Η άποψη αυτή των Paul Hirst και Graham Thompson, είναι ιδιαίτερα αμφιλεγόμενη κυρίως διότι στην Ευρωπαϊκή ήπειρο ένα μεγάλο ποσοστό των εμπορικών συναλλαγών παραμένει σε περιφερειακό επίπεδο. Τα ευρωπαϊκά κράτη-μέλη συνηθίζουν να συνάπτουν εμπορικές συμφωνίες μεταξύ τους. Ενώ αντιθέτως όπως συμβαίνει οι εξαγωγές της Ευρωπαϊκής Ένωσης με τις υπόλοιπες χώρες εκτός Ε.Ε έχουν αυξηθεί ελάχιστα. Το επιχείρημα αυτό όπως αναφέρθηκε είναι αρχικά αμφιλεγόμενο κυρίως για λόγω του ότι η οικονομίες πλέον δεν είναι κλειστές όπως συνέβαινε τα προηγούμενα χρόνια. Τα στοιχεία που παρατίθενται είναι χαρακτηριστικά. Το έτος 1950 τα ποσοστά των εξαγωγών ως ποσοστό του ΑΕΠ ήταν μόλις επτά τις εκατό 7% στις χώρες του ΟΟΣΑ. Έπειτα από είκοσι περίπου χρόνια τα ποσοστά αυτά

¹⁰ Γεώργιος Δημ. Μάρδας, Ευθύμιος Ι. Βαλκάνος, Επιθεώρηση οικονομικών επιστημών, Τεύχος 8 (2005), σελ. 91-106

¹¹ Antony Giddens, The Third Way, σελ.48, Paul Hirst & Graham Thompson, Globalization in Question, Polity Press, Cambridge 1996, σελ. 1

αυξήθηκαν σε ποσοστό δώδεκα τις εκατό 12% μέχρι και την απότομη αύξηση τους το 1997 σε ποσοστό δεκαεπτά τις εκατό 17%.

Σε μια παγκόσμια κλίμακα, η σημαντικότερη αλλαγή που συντελείται αφορά την παγκόσμια χρηματαγορά και την διεύρυνση στην οποία υπόκεινται τα τελευταία χρόνια. Οι μορφές κεφαλαίου που κυκλοφορούν μέσω συναλλαγών σε παγκόσμια κλίμακα αγγίζουν το ένα τρις δολάρια. Ενώ εδώ και περίπου είκοσι χρόνια οι θεσμικοί επενδυτές στις ΗΠΑ κυρίως διαχειρίζονται ασύλληπτα ποσά. Για να καταλάβει κανείς για τί ποσά αναφερόμαστε, στις ΗΠΑ το 1995 οι κοινές μετοχές θεσμικών επενδυτών δηλαδή ομόλογα κατείχαν περίπου 331 δις¹². Γίνεται πλέον αντιληπτό ότι η νέα οικονομική πραγματικότητα αποτελεί εκσυγχρονισμό, αναβάθμιση για την σύγχρονη κοινωνία τόσο με τα θετικά όσο και με τα αρνητικά της. Όπως συμβαίνει άλλωστε με όλες τις καταστάσεις. Πλέον σε παγκόσμιο επίπεδο, τα όσα συμβαίνουν γύρω μας, επηρεάζουν κάθε κοινωνία λίγο-πολύ, γρηγορότερα απ' ότι συνέβαινε στο παρελθόν. Αναμφίβολα όμως, οι επιλογές των πολιτών σε μία κοινωνία, σε ένα κράτος έχουν μεγαλύτερο βάρος καθώς ενδέχεται να έχουν μεγαλύτερο αντίκτυπο απ' ότι στο παρελθόν.

Το παραπάνω επιχείρημα βασίζεται κυρίως στην δύναμη που έχει αποκτήσει πλέον η τεχνολογική ειδικευση. Σε αντίθεση με τα προηγούμενα χρόνια, πλέον κάθε πολίτης αυτού του κόσμου έχει την δυνατότητα να συνομιλεί και να επικοινωνεί πληροφορίες και γεγονότα που συμβαίνουν από την μία άκρη έως την άλλη άκρη αυτού του πλανήτη. Κατά τον Antony Giddens (1999) αυτό επιβεβαιώνεται από το γεγονός για παράδειγμα, της εξέλιξης των γεγονότων του 1989 στην Ανατολική Ευρώπη. Η συμβολή της τηλεόρασης αποτέλεσε καθοριστικό παράγοντα για τα όσα διαδραματίστηκαν.

Στην υφιστάμενη ερώτηση που πλανάται στους κύκλους της πολιτικής επιστήμης, αν αλλάζει πλέον η μορφή του εθνικού κράτους ο Antony Giddens απαντά αποφασιστικά. Δεν αλλάζει το εθνικό κράτος, αυτό που αλλάζει είναι η μορφή του μέσω της παγκοσμιοποίησης. Υπάρχει η μετάβαση από το εθνικό στο διεθνές στοιχείο. Το κράτος υποχρεούται να λάβει υπόψη του τα γεγονότα που διαδραματίζονται σε

¹²Antony Giddens, Ο τρίτος δρόμος, σελ.50, Jeffrey R. Gates, The Ownership Solution, Basic Books, New York 1998, σελ. 2 & 36

παγκόσμιο επίπεδο. Πλέον οι εξουσίες της κεϋνσιανής οικονομικής πολιτικής έχουν εξασθενήσει. Η παγκοσμιοποίηση οπωσδήποτε δημιουργεί νέες οικονομικές, πολιτικές και πολιτισμικές κατευθύνσεις για το κράτος. Πλέον τα κράτη αναθεωρούν σιγά-σιγά τις πολιτικές των εξωτερικών συνόρων που είχαν υιοθετήσει κατά το παρελθόν. Ιδιαίτερα όταν αποτελούν μέλη κοινοτήτων όπως για παράδειγμα συμβαίνει στην Ευρωπαϊκή Ένωση, το θέμα των συνόρων αντιμετωπίζεται περισσότερο σαν ευρωπαϊκό παρά σαν εθνικό ζήτημα των κρατών. Αυτό φυσικά δεν σημαίνει σύμφωνα με τον Antony Giddens ότι το κράτος και οι κρατικές του εξουσίες θα παραγκωνιστούν και θα εξαφανιστούν. Είναι πολλά τα παραδείγματα των περιπτώσεων εκείνων που δείχνουν τα αντίθετα αποτελέσματα. Η εμβέλεια των κρατών αντί να συρρικνώνεται, πιο πολύ διευρύνεται μέσω της παγκοσμιοποίησης.

Τα κράτη μέσα σε αυτό το παγκόσμιο πλαίσιο, θα χρειαστεί να προσαρμοστούν στα νέα δεδομένα, δεν θα χάσουν όμως την δυνατότητα τους να δημιουργούν πολιτικές κατευθύνσεις. Προσαρμογή σημαίνει, μετάβαση από το επίπεδο «κυβέρνησης» σε ένα επίπεδο «διακυβέρνησης». Αναβάθμιση δηλαδή του όρου, μέσω της συνεργασίας των κρατών ρυθμιστικού και διοικητικού χαρακτήρα. Η παγκοσμιοποίηση πλέον επιτάσσει την συνεργασία κράτους με διάφορες ομάδες όπως είναι για παράδειγμα οι ΜΚΟ¹³. Η συμμετοχή και η συνεργασία τους με τις εκάστοτε κυβερνήσεις των κρατών θεσπίστηκε έχοντας ως στόχο την αντιμετώπιση των κοινωνικών προβλημάτων. Το κλειδί αυτής της σχέσης κράτους – μη κυβερνητικών οργανώσεων, δεν είναι άλλο από την συνεργασία και τον συντονισμό.

Οι γοργοί ρυθμοί ανάπτυξης της παγκοσμιοποίησης, επιτυγχάνονται κυρίως μέσω της προώθησης της παραγωγής και της δύναμης της γνώσης. Κυβερνήσεις, επιχειρήσεις και διάφορες ομάδες συμφερόντων επεκτείνουν τις δυναμικές της. Σε αυτό το σημείο, σημαντικό να αναφερθεί είναι η πολιτική των ιδιωτικοποιήσεων και της απελευθέρωσης της αγοράς γενικότερα. Με αυτόν τον τρόπο η παγκόσμια αγορά διευρύνθηκε, οι επιχειρήσεις ενισχύθηκαν και οι πωλήσεις αυξήθηκαν κατακόρυφα τα τελευταία χρόνια. Με απλά

¹³ Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις είναι φυσικά η νομικά πρόσωπα που λειτουργούν ανεξάρτητα από την εκάστοτε κυβέρνηση.

λόγια κάθε επιχείρηση έχει πλέον την δυνατότητα να επεκταθεί πέραν των συνόρων του κράτους που εδρεύει.

Αυτό που πραγματικά πέτυχε η παγκοσμιοποίηση ως διαδικασία ολοκλήρωσης είναι η ραγδαία ανάπτυξη των κρατών ακόμη και όσων αντιμετώπισαν ή αντιμετωπίζουν οικονομικά προβλήματα. Ωστόσο είναι φανερό ότι επηρεάζει άμεσα όχι μόνο την οικονομική στρατηγική των κρατών αλλά και τις πολιτικές πολιτιστικές κατευθύνσεις τους. Για κάποιους η παγκοσμιοποίηση είναι απλά μια επινόηση των νεοφιλελεύθερων ενώ για κάποιους άλλους είναι ένα «τρένο» το οποίο έχει προχωρήσει πάρα πολύ.¹⁴

1.5 Το κοινωνικό κράτος και η αγορά εργασίας

Η σχέση ανάμεσα στην αγορά και στο κοινωνικό κράτος βρίσκεται στο επίκεντρο όχι μόνο του πολιτικού επιστήμονα, αλλά και κάθε οικονομολόγου. Η μελέτη της σχέσης αυτής επρόκειτο να μας αναδείξει τόσο τα προβλήματα αυτής της σχέσης όσο και τις προοπτικές της. Η μεθοδολογική πολυπαραμετρική ανάγνωση της σχέσης αυτής, στηρίζεται στο βαθμό που η κοινωνική πολιτική που εφαρμόζεται, κατά πόσο επηρεάζει την αγορά εργασίας. Συγκεκριμένα πόσο επηρεάζει την προσφορά και την ζήτηση εργασίας.¹⁵

Το νεοκλασικό μοντέλο οικονομική κατεύθυνσης αντλεί τις σκέψεις του από το γεγονός ότι το κοινωνικό κράτος ασκεί κοινωνική πολιτική και επηρεάζει την αγορά εργασίας. Ο παρεμβατικός ρόλος του κράτους είναι αδιαμφισβήτητος. Για το μοντέλο αυτό η αγορά εργασίας αντιμετωπίζεται ως ένα αυτόβουλο, κλειστό οικονομικό σύστημα και οι υποστηρικτές της αναφέρονται συχνά στην δυνατότητα της αγοράς να επουλώνει μόνη της, τις πληγές της. Το κράτος για το νεοκλασικό μοντέλο οφείλει να παρέχει μόνο το κατάλληλο ρυθμιστικό πλαίσιο για την αγορά, υποστηρίζοντας ταυτόχρονα ότι το κράτος πρέπει κατέχει έναν λιγότερο παρεμβατικό ρόλο. Η δυναμική της αγοράς να αυτοδιορθώνεται επηρεάζει και άλλους τομείς της, όπως είναι η προσφορά και ζήτηση της αγοράς εργασίας. Ακόμη και το κόστος εργασίας. Η σημασία του ρόλου του κράτους εδώ είναι δευτερεύων ρόλος.

¹⁴ Antony Giddens, Ο τρίτος δρόμος, σελ. 47-54

¹⁵ Esping- Andersen, Οι τρεις κόσμοι του καπιταλισμού της ευημερίας, σελ. 323-329

Εντούτοις αρκετοί οικονομολόγοι αναγνωρίζουν την σχέση της αγοράς εργασίας με το κοινωνικό κράτος. Η κοινωνική πολιτική που ασκείται από τα κράτη, η παροχή των προνομίων επηρεάζουν αρνητικά την αγορά εργασίας. Οι κοινωνικές παροχές προσφέρουν στον εργαζόμενο ένα σκαλοπάτι κοινωνικής αδράνειας η ακόμα καλύτερα ένα αντικίνητρο στην προσφορά και στην ζήτηση της αγοράς. Ο πολίτης με αυτόν τον τρόπο εμμένει στην αδράνεια του και επηρεάζει την αγορά με την παθητικότητα που τον διακατέχει, όντας αρνητικός να κινητοποιηθεί για εύρεση εργασίας. Οι επιδράσεις αυτές αποσκοπούν σε ένα μικροοικονομικό και μακροοικονομικό επίπεδο είναι υπαρκτές.¹⁶ Ο παρεμβατικός ρόλος του κράτους στην αγορά εργασίας γίνεται αντιληπτός ιδιαίτερα από τις παροχές και τις υπηρεσίες που προσφέρει στο γυναικείο πληθυσμό για παράδειγμα. Με τον τρόπο αυτό, καταφέρνει να διαταράσσει και να επηρεάζει τους μηχανισμούς της αγοράς.¹⁷

Όπως γίνεται κατανοητό, το μείζον αυτό ζήτημα προσέλκυσε μεγάλο ενδιαφέρον. Τόσο μεγάλο ώστε να χρειαστεί και η συμβολή της κοινωνιολογίας για την συγκεκριμένη μελέτη. Η σχέση αγοράς εργασίας με τον πολίτη είναι αδιαπραγμάτευτη. Η αγορά προκειμένου να εξασφαλίσει την επιβίωση της, επηρεάζει τόσο τον ανταγωνισμό όσο και την προσφορά – ζήτηση για το κοινωνικό σύνολο. Οι κοινωνιολόγοι παραθέτουν το επιχείρημα ότι η κοινωνική θέση του γονέα, επηρεάζει την κινητικότητα του παιδιού του στην αγορά.¹⁸

Η δυνατότητα του κοινωνικού κράτους να εξασφαλίζει την πλήρη απασχόληση της αγοράς εργασίας για τον πολίτη βασίζεται στις κεϋνσιανές πολιτικές και στην τριήμερή σχέση του μεταξύ, συνδικάτων και αγοράς. Αυτό το νεοκορπορατιστικό μοντέλο δίνει στο κράτος τον ρόλο του πρωταγωνιστή στο κράτος. Σύμφωνα με του Sharpf (1985) και Rein (1985) η φορολογία αποτελεί καθοριστικό παράγοντα για την διεύρυνση ή την συρρίκνωση της απασχόλησης στην αγορά.

Πρακτικά η σχέση αυτή -κράτους και αγοράς- αναδεικνύει τον παρεμβατικό ρόλο του κράτους. Ωστόσο, μιας και αυτό που

¹⁶Danziger et al., 1981, lindbeck, 1981

¹⁷Blundell &Walker, 1988, Gustavsson, 1988

¹⁸ Οι προσεγγίσεις αυτές έγιναν από τους Blau&Duncan, 1967 και τους Featherman&Hauser, 1978 καθώς και τους Jenksetal., 1982

πραγματικά μας ενδιαφέρει να μελετήσουμε είναι το παράδειγμα της Μ. Βρετανίας κατά το παρελθόν το μοντέλο που εισήγαγε ο Beveridge στη χώρα δεν σκόπευε να παραγκωνίσει τους μηχανισμούς της αγοράς. Αντιθέτως αποσκοπούσε να παράσχει ένα ελάχιστο επίπεδο διαβίωσης για τον πολίτη με παροχές που θα χρηματοδοτούταν από την φορολογία. Άμεση σχέση με το κοινωνικό κράτος δηλαδή. Το κοινωνικό μοντέλο Beveridge και οι κενσκιανές πολιτικές προήγαγαν την ιδεολογική τους κατεύθυνση ότι το κοινωνικό κράτος και αγορά εργασίας οφείλουν να έχουν ανάμεσα τους μια διαχωριστική γραμμή. Εν κατακλείδι η κοινωνική πολιτική είναι αναπόσπαστη από την αγορά εργασίας σε μικρό ή μεγάλο βαθμό. Τόσο οι υπέρμαχοι του laissez – faire¹⁹ όσο και ο οικονομολόγος Alfred Marshall υποστήριζαν ότι οι προσπάθειες του κοινωνικού κράτους να μετριάσουν την ανισότητα και να αυξήσουν την ισότητα θα επηρεάσουν τους μηχανισμούς της αγοράς και της οικονομίας.

1.6 Το κοινωνικό κράτος, το υπερεθνικό στοιχείο και η σχέση του με την Ευρώπη

Με το παρόν κεφάλαιο ο αναγνώστης αναμένεται να εντυπώσει στην εννοιολογική σημασία της ευρωπαϊκής κατεύθυνσης σχετικά με το κοινωνικό κράτος και το υπερεθνικό στοιχείο που συναντάται στην «αυλή» του. Ένα ακανθώδες ζήτημα προς διερεύνηση είναι η διάκριση μεταξύ του υπερεθνικού και του διακυβερνητικού στοιχείου. Ο διακυβερνητισμός αποτελεί την μορφή μιας σχέσης αλληλεπίδρασης μεταξύ των κρατών τα οποία χαρακτηρίζονται και είναι ανεξάρτητα. Η υπερεθνικότητα διακρίνεται από τον διακυβερνητισμό κατά βάση διότι εμπεριέχει μια αρχή που θεωρείτο «ανώτερη» από το έθνος-κράτος.²⁰ Το κύριο χαρακτηριστικό γνώρισμα της υπερεθνικότητας είναι ο παραγκωνισμός της κυριαρχίας του κράτους ως ένα βαθμό. Η ειδοποιός διαφορά με το διακυβερνητικό στοιχείο δεν είναι άλλη από την διαφοροποίηση των κρατών στην οποία, κάθε κράτος συνεργάζεται με άλλα κράτη χωρίς να αποβάλλει το στοιχείο της εθνικής του ταυτότητας και κυριαρχίας.

¹⁹ Laissez- faire, είναι η πίστη σε ένα οικονομικό σύστημα το οποίο απαρνείται τον παρεμβατικό ρόλο του κράτους. Οι υποστηρικτές του laissez-faire είναι οι φιλελεύθεροι.

²⁰ Andrew Heywood, Βασικές έννοιες της πολιτικής επιστήμης, σελ.359

Η υπερεθνικότητα αντανακλά την ολοένα και μεγαλύτερη αλληλεξάρτηση μεταξύ των κρατών και συνήθως αναφέρεται στην συμφωνία μεταξύ κρατών και διεθνών φορέων. Το χαρακτηριστικότερο παράδειγμα υπερεθνικού φορέα είναι η Ευρωπαϊκή Ένωση, στην οποία η κυριαρχία «μεταφέρεται» σε κεντρικούς και περιφερειακούς φορείς.²¹

Η αμφίροπη σχέση των κρατών με την Ευρώπη κρίνεται ως σχέση μείζονος σημασίας μέσα από τις πολιτικές που αναπτύσσονται. Αυτό επιτυγχάνεται, καθώς πλέον τα κράτη-μέλη πολλές φορές συναποφασίζουν, συνδιαλέγονται και μελετούν από κοινού θέματα της πολιτικής με τους θεσμούς της Ευρώπης. Ωστόσο ο ευρύτερος ενθουσιασμός που είχε επικρατήσει για την ευρωπαϊκή ενοποίηση και ολοκλήρωση στην περίοδο άνθισης της ευρωπαϊκής ιδέας έχει αρχίσει να αποτελεί τροχοπέδη για τις κοινωνίες. Πολλά κράτη αναθεωρούν την σχέση αυτή όντας διστακτικοί για την κατεύθυνση που ακολουθείται τόσο από τα κράτη όσο και από τους θεσμούς. Της αποδίδεται ευθύνη για το 75% της οικονομικής νομοθεσίας των κρατών και το 50% για την εθνική νομοθεσία.²² Σύμφωνα με τον Antony Giddens (1999) οι πολιτικές που αναπτύσσονται εντός της Ευρώπης συχνά «ενοχλούν» τα κράτη μέλη εκείνα που θέλουν να συμπεριφερθούν ως εθνικά κράτη. Η διαδικασία αυτή φανερώνει τόσο την ύπαρξη ενός δημοκρατικού ελλείμματος αρκετές φορές και την απώλεια κάποιας κυριαρχίας από τα κράτη.

Σύμφωνα με τον Ολλανδό σοσιαλιστή Jos De Beus η Ευρωπαϊκή Ένωση αποτελεί εχθρό της σοσιαλδημοκρατικής ιδεολογίας, και στόχος των σοσιαλδημοκρατών πρέπει να είναι η επαναφορά της εξουσίας στα εθνικά κράτη.²³ Επομένως η αρχή της υπερεθνικότητας στα πλαίσια της Ευρώπης παρουσιάζει στοιχεία διακυβερνητικού χαρακτήρα που επηρεάζουν τα κράτη. Η διαίρεση των εξουσιών στην Ευρώπη συγκεντρώνει αρκετά από τα στοιχεία της υπερεθνικότητας. Τόσο το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο όσο και η Ευρωπαϊκή Επιτροπή και

²¹ Andrew Heywood, Βασικές έννοιες της πολιτικής επιστήμης, σελ.393

²² Antony Giddens, Ο τρίτος δρόμος, σελ.197

²³ Jos de Beus, Modernised social democracy and the fundamental democratization of Europe, Rene Cuperus & Johannes Kandel, European Social Democracy: Transformation in Progress, Friedrich Ebert Stiftung, Amsterdam 1998

το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο που απηχεί στα κράτη μέλη της ένωσης.²⁴

Όπως γίνεται σαφές στην Ευρώπη, η Συνθήκη της Λισαβόνας αποτελεί πυλώνα της τακτικής που ακολουθείται. Ο διακυβερνητισμός και το υπερεθνικό στοιχείο δημιουργεί δύο διαμέτρου αντίθετες οδούς. Από την μία πλευρά υπάρχει η τάση δημιουργίας νέων εθνικών κρατών και από την άλλη τάση για περεταίρω ευρωπαϊκή ολοκλήρωση. Το τέλος του εθνικού κράτους μοιάζει ως το πιθανότερο σενάριο από την στιγμή που η Ευρωπαϊκή ένωση διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στην νομισματική πολιτική, στο εμπόριο και τις διακρατικές συμφωνίες, στην εκπαίδευση και φυσικά στο περιβάλλον.²⁵ Η σημασία της μεταρρυθμιστικής συνθήκης είναι αντιπροσωπευτική της κατάστασης που επικρατεί. Η συνθήκη της Λισαβόνας ήλθε για να ενισχύσει ακριβώς τον ρόλο της Ευρωπαϊκής ένωσης, μέσω του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και της Ευρωπαϊκής Επιτροπής. Αυτό που προσέδωσε η συγκεκριμένη συνθήκη ήταν περισσότερη δημοκρατία στους θεσμούς. Κάτι που έδειχνε αναγκαίο για τον εκσυγχρονισμό και την επιβίωση της.

Οι δημοκρατικές διαδικασίες για τα κράτη ενισχύθηκαν σε μεγάλο βαθμό. Το προοδευτικό σύστημα ψηφοφορίας για τα κράτη-μέλη να ψηφίζουν κάθε νομοσχέδιο που έρχεται ως πρόταση καθώς και την δυνατότητα να προστατεύσουν τα εθνικά τους συμφέροντα με δυνατότητες που δεν υπήρχαν στο παρελθόν. Πλέον το Ευρωπαϊκό δικαστήριο αποκτά περισσότερες αρμοδιότητες και διεισδύει ακόμα και σε εσωτερικά θέματα των κρατών. Ωστόσο η Μ. Βρετανία προσπάθησε να εξαιρεθεί από αυτή την διαδικασία, από την ενσωμάτωση δηλαδή ενός «χάρτη θεμελιωδών δικαιωμάτων». Η συνθήκη αυτή για πρώτη φορά παρείχε την δυνατότητα σε οποιοδήποτε κράτος-μέλος να αποχωρήσει από την ένωση. Πράγμα που αποτέλεσε το επόμενο βήμα εκδημοκρατισμού των υπαρχόντων θεσμών και αρμοδιοτήτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

1.7 Η κριτική στο Κοινωνικό Κράτος

Όσα προαναφέρθηκαν στην συγκεκριμένη μελέτη είχαν ως στόχο την μεθοδική ανάλυση του θέματος και την κατανόηση σε βάθος της δομής

²⁴ Antony Giddens, Τρίτος δρόμος, σελ. 200

²⁵ Tim Bale, Πολιτική στις χώρες της Ευρώπης, πολυεπίπεδη διακυβέρνηση και αλληλεπιδράσεις, σελ.139

της εργασίας. Για τον λόγο αυτό είναι πολύ σημαντικό να γίνει και μία κριτική ανασκόπηση για το κοινωνικό κράτος προκειμένου να τεθούν οι βάσεις ώστε αργότερα να προσεγγίσουμε και τα μεταρρυθμιστικά εγχειρήματα στην Μ. Βρετανία.

Η κριτική στο κοινωνικό κράτος αποτέλεσε το βασικό επιχείρημα της νεοφιλελεύθερης και συντηρητικής ιδεολογίας. Η ίδια η σύσταση του κοινωνικού κράτους δημιουργούσε ολοένα και περισσότερες προσδοκίες για την κοινωνία και τον πολίτη, ιδιαίτερα στην μεταπολεμική περίοδο. Η άνοδος του κοινωνικού κράτους γρήγορα πέρασε σε μία περίοδο δυσλειτουργίας και γενικότερης δυσπραγίας σε κοινωνικό και οικονομικό επίπεδο. Ένα από τα καλύτερα παραδείγματα που θα μπορούσαν να περιγράψουν το συγκεκριμένο πρόβλημα είναι η συγκριτική παρομοίωση με τον ηλεκτρισμό. Όταν το ηλεκτρικό ρεύμα φτάσει να ξεπεράσει μια ορισμένη τιμή δημιουργείται βραχυκύκλωμα λόγω υπερφόρτωσης, έτσι ακριβώς συνέβη και με το κοινωνικό κράτος.²⁶ Σταδιακά οι απαιτήσεις των ανθρώπων στα εκάστοτε κράτη πρόνοιας αυξάνονταν, το βιοτικό επίπεδο των ανθρώπων βελτιώνονταν, και οι μνήμες των πολεμικών συγκρούσεων αποτελούσαν μια κακή ανάμνηση.

Η ταχεία αύξηση των κοινωνικών δαπανών κατά τις δεκαετίες 1960 και 1970 αποτέλεσαν το έναυσμα για κριτική στη δομή του κοινωνικού κράτους. Η αμφισβήτηση στον ρόλο του κράτους ήταν έντονη κυρίως από τους νεοφιλελεύθερους υποστηρικτές της. Για αυτούς η κρατική παρέμβαση δεν παραβίαζε μόνο την ατομική ελευθερία αλλά και παραγκώνιζε την εύρυθμη λειτουργία της αγοράς. Γίνεται επομένως αντιληπτό ότι το κοινωνικό κράτος επηρέαζε δύο τομείς ταυτόχρονα. Την κοινωνία και την οικονομία. Για τους νεοφιλελεύθερους η κοινωνική πολιτική που όφειλε να ασκεί το κοινωνικό κράτος ήταν να εξασφαλίζει στο μέτρο του δυνατού την ελάχιστη ευημερία για τους άπορους και αποκλεισμένους πολίτες της κοινωνίας.

Η κριτική που ασκήθηκε στηρίχθηκε σε πραγματικά επιχειρήματα και σε ζητήματα που το κοινωνικό κράτος δεν κατόρθωσε εν τέλει να απαντήσει. Στα χρόνια άνοδου του, κατάφερε να δημιουργήσει έναν πολίτη «κλεισμένο» στην παθητικότητα και στην αδράνεια του. Τα κοινωνικά επιδόματα²⁷ αρχικά εξασφάλιζαν μία ελάχιστη ευημερία στην

²⁶ Γιάννης Βούλγαρης, Φιλελευθερισμός, Συντηρητισμός, Κοινωνικό κράτος 1973-1990, Εκδόσεις Θεμέλιο, σελ. 24

²⁷ N. Glazer, *The Limits of Social Policy*, Harvard University Press, Cambridge Mass 1988, σελ. 102

κοινωνία, όμως ταυτόχρονα αποτέλεσαν μια ευκολία για τους περισσότερους. Έτσι τα κοινωνικά επιδόματα εγκλώβιζαν τους φτωχούς πολίτες. Ο πολίτης έπαψε να παλεύει, να δραστηριοποιείται και να «κυνηγά» το καλύτερο, από την στιγμή που γι' αυτό φρόντιζε κατά κάποιο τρόπο το κράτος.

Η αναδιανεμητική τακτική του κοινωνικού κράτους στηρίχθηκε κατά πολύ στην αύξηση της φορολογίας για τους πολίτες. Αυτοί που επιβαρύνθηκαν περισσότερο είναι οι πολίτες εκείνοι που κλήθηκαν να χρηματοδοτήσουν την κοινωνική πρόνοια που παρείχε το κράτος στους οικονομικά ασθενέστερους. Η μεσαία κυρίως κοινωνική τάξη άρχισε με τα χρόνια να αντιδρά αφού υποστήριζε ότι το μεγαλύτερο βάρος της φορολόγησης το πλήρωνε από μέρους της. Η νεοφιλελεύθεροι και συντηρητικοί πολιτικοί άσκησαν ευρεία κριτική για την φορολόγηση των κοινωνικών κρατών. Ένα κοινωνικό κράτος το οποίο εφαρμόζει μια γενικότερη «βαριά» φορολόγηση για να παρέχει πρόνοια και να ασκεί κοινωνική πολιτική είναι η Σουηδία.

Ωστόσο η κριτική για το κοινωνικό κράτος ανέδειξε την αναποτελεσματικότητα του στο να πετύχει τους στόχους που είχε θέσει. Το υψηλό κόστος της φορολόγησης ήταν δυσβάσταχτο για τα κοινωνικά στρώματα της μεσαίας και ανώτερης τάξης. Τα αποτελέσματα έδειχναν ότι αν και ο στόχος ήταν η μείωση των ανισοτήτων στην κοινωνία και η ελάχιστη δυνατή ευημερία των πολιτών, εντούτοις, το κόστος ήταν πολύ μεγάλο και η απόδοση της κοινωνικών πολιτικών δεν ήταν αντάξια της προσπάθειας της κοινωνίας.²⁸ Το επιχείρημα της αναποτελεσματικότητας του κοινωνικού κράτους στηρίχθηκε στο γεγονός ότι οι ανισότητες στην κοινωνία διευρύνθηκαν και δεν ήταν λίγοι εκείνοι που προσπάθησαν να εκμεταλλευτούν και να επωφεληθούν τις αδυναμίες του κοινωνικού κράτους. Ως αποτέλεσμα διόγκωσης του κράτους θεωρήθηκε τόσο η γραφειοκρατία όσο και η αναποτελεσματικότητα. Η αποτυχία να συνδράμει στην κοινωνία το κράτος ώστε να εξαλείψει την φτώχεια, δημιουργούσε συνεχώς περισσότερες ανάγκες για χρηματοδότηση. Το επιχείρημα της νεοφιλελεύθερης οπτικής ήταν ότι οι κοινωνικές δαπάνες του κράτους δεν έφτανε ποτέ στους ασθενέστερους και φτωχούς της κοινωνίας, αντιθέτως χάνονταν στις ανοργάνωτες δομές του κράτους και από την γραφειοκρατία.

²⁸ Γιάννης Βούλγαρης, , Φιλελευθερισμός, Συντηρητισμός, Κοινωνικό κράτος 1973-1990, Εκδόσεις Θεμέλιο, σελ. 28-32

Δίχως αμφιβολία η κατάρρευση του κοινωνικού κράτους υπό την μορφή που το γνωρίσαμε, οφειλόταν σε τεράστιο βαθμό στην τακτική των ομάδων συμφερόντων και ομάδων πίεσης για περισσότερες διεκδικήσεις. Τα συνδικάτα άνθισαν ταυτόχρονα με την άνθιση του κράτους πρόνοιας. Στην προσπάθεια του να ρυθμίσει την αγορά και να τιθασεύσει τον καπιταλισμό, το κοινωνικό κράτος άφησε ανεμπόδιστη την επιρροή των συνδικάτων τόσο στην κοινωνία όσο και στην ίδια του την δομή. Για τους συντηρητικούς υποστηρικτές η συμμετοχή των συνδικάτων αποτελούσε βασικότατο αίτιο, αποτυχίας του κοινωνικού κράτους. Η κρατική αποτελεσματικότητα δεν ήταν εφικτή από την στιγμή που οι οργανωτικές δομές των συνδικάτων κατείχαν εξέχοντα ρόλο στην κατεύθυνση κοινωνικών πολιτικών.

Η διάδοση του συνδικαλισμού στα μεσαία και κατώτερα κοινωνικά στρώματα του Δυτικού κόσμου αποτέλεσε κατασταλτικό παράγοντα για το κράτος πρόνοιας. Δημιουργήθηκε έτσι ένα μοντέλο που βασίστηκε στο τρίπτυχο κράτος, εργοδοσία και συνδικάτα. Ο συμβιβασμός μεταξύ κεφαλαίου και εργασίας ήταν τόσο ασύνδετος όσο και ανέφικτος για την συντηρητική και νεοφιλελεύθερη δεξαμενή σκέψης. Ο οργανωμένος συνδικαλισμός και η στήριξη στο μοντέλο πλήρους απασχόλησης την περίοδο άνθισης του κράτους πρόνοιας επέφερε την δυσπραγία του μηχανισμού της αγοράς και της δυνατότητας αυτορρύθμισης της.

Συνοψίζοντας όλα τα παραπάνω στοιχεία οδήγησαν στην υπερφόρτωση του κρατικού μηχανισμού μαζί με τις αυξανόμενες απαιτήσεις και ανάγκες μιας κοινωνίας που έχει δομηθεί έτσι ώστε να έχει περισσότερα αιτήματα προς το κράτος και λιγότερες υποχρεώσεις οδήγησαν το κοινωνικό κράτος στο κενό. Η συντηρητική κριτική που ασκήθηκε στη συνέχεια επιρρίπτει τις ευθύνες αυτής της κατάστασης και στα πολιτικά κόμματα καθώς δεν κατάφεραν να περιορίσουν τόσο το πρόβλημα όσο και τις απαιτήσεις της κοινωνίας. Η παρεμβατική τακτική του κράτους επηρέαζε τις ατομικές ελευθερίες και την δομή της οικογένειας και της εκκλησίας για τους συντηρητικούς. Επομένως το θέμα για τους συντηρητικούς και νεοφιλελεύθερους επικριτές του κοινωνικού κράτους ήταν πάνω απ' όλα και ηθικό.

1.1 Η επέκταση της κρίσης στο κοινωνικό κράτος της Μ. Βρετανίας

Ο περιορισμός της επέκτασης του κοινωνικού κράτους έπληξε και τις δομές της Μ. Βρετανίας. Η απότομη περιστολή των κοινωνικών δαπανών και οι περικοπές των κοινωνικών υπηρεσιών και προνομίων έκανε σιγά, σιγά την εμφάνιση της στις αρχές περίπου του 1970. Η εν συντομία ανάλυση των προσχεδιασμένων περικοπών και της αντεπίθεσης της νεοφιλελεύθερης ιδεολογίας αποτέλεσε έργο ευρύτατης μελέτης και προσέλυσε το ενδιαφέρον της πολιτικής επιστήμης. Το παράδειγμα της Μ. Βρετανίας είναι ενδιαφέρον κυρίως διότι προσέδωσε μία νέα προοπτική για την κοινωνική πολιτική που ασκήθηκε εν συνεχεία. Ως τότε όμως το σίγουρο είναι ότι από τον Δεκέμβριο του 1973 οι περικοπές στις δαπάνες αποτελούσαν πραγματικότητα.

Για πρώτη φορά τον Ιανουάριο του 1975 ανακοινώθηκε η περικοπή 1.700 εκατομμυρίου λιρών από τις οποίες 400 εκατομμύρια αφορούσαν τις κοινωνικές υπηρεσίες.²⁹ Αρκετά ήταν τα κοινωνικά προγράμματα τα οποία ανεστάλησαν ενώ το 1975 ανακοινώθηκε και η περικοπή προγραμματισμένων δαπανών περίπου 1,1 δισεκατομμυρίου λιρών για το επόμενο έτος από τον προϋπολογισμό.³⁰ Η λευκή βίβλος που δημοσιεύθηκε αφορούσε περικοπές ύψους 2 δις. λιρών τον Ιούλιο και Δεκέμβριο του 1976 και ευρύτερη μείωση των κρατικών δαπανών για το έτος 1977-1978. Απώτερος σκοπός αυτής της οικονομικής στρατηγικής ήταν να μειωθεί το συνολικό ποσοστό του ΑΕΠ της Μ. Βρετανίας έως το τέλος της δεκαετίας. Η επικείμενη μείωση του ΑΕΠ ήταν αρκετά «τολμηρή» για την εποχή αφού προβλέπονταν μείωση από το 51,5% το 1976 σε 48% το 1978-1979.³¹

Η μεταστροφή της οικονομίας στο κράτος των Βρετανών σήμανε την μείωση της παροχής και της ποιότητας για τις κοινωνικές υπηρεσίες. Αυτό αντικατοπτρίζεται στις περικοπές κυρίως της υγειονομικής

Κεφάλαιο 7, σελ. 203

³⁰ Annual White Papers on Public Expenditure, εκδόσεις Υπουργείου οικονομικών, Economic Progress Report, περιοδικό Economist και από εκδόσεις ΟΟΣΑ.

³¹ HMSO, The government's Expenditure Plans, 2τόμοι, Cmnd 6721, 1977

περίθαλψης. Στην Μ. Βρετανία οι περικοπές κατευθύνθηκαν περισσότερο στον τομέα της κοινωνικής πρόνοιας και λιγότερο στην μείωση των κρατικών δαπανών. Ήταν δεδομένο ότι οι επιδοτήσεις τροφίμων, υγείας, στέγασης και εκπαίδευσης θα επηρεάζονταν άμεσα. Τα στοιχεία είναι χαρακτηριστικά. Από το 17% της περιόδου 1973-1975 οι δαπάνες συρρικνώθηκαν σε 11% μείωση την περίοδο 1975-1977.³² Οι περιστολή του κοινωνικού κράτους των Βρετανών ωστόσο, χωρίστηκε σε δύο χρονικές περιόδους. Τα πρώτα μέτρα που ανακοινώθηκαν για την ανακούφιση του υπερφορτωμένου συστήματος κοινωνικών παροχών, από το 1973 έως το 1975 αποτελούν την πρώτη περίοδο περικοπών. Η δεύτερη περίοδος επιτεύχθηκε περίπου το 1976 όπου για πρώτη φορά έγινε γνωστό στο σύνολο της κοινωνίας ότι η περικοπές τόσο στις κοινωνικές δαπάνες όσο και στα επιδόματα εργασίας ήταν επιτακτικές.

Σε όλη αυτήν την μακροχρόνια και δύσκολη περίοδο περικοπών του κοινωνικού κράτους της Μ. Βρετανίας αυτό που έγινε αντιληπτό από την κοινωνία ήταν ότι η τακτική της κυβέρνησης ήταν ουσιαστικά η αναδιάρθρωση του κράτους. Με λίγα λόγια, ορισμένες δαπάνες συνέχιζαν να αυξάνονται παρόλο που άλλες κοινωνικές δαπάνες περικόπτονταν. Η οικονομική πολιτική η οποία ασκείτο την περίοδο συρρίκνωσης του κοινωνικού κράτους είχε συγκεκριμένη κατεύθυνση. Δόθηκε προτεραιότητα στην επιβίωση και στην εύρυθμη λειτουργία των βιομηχανικών υποδομών και επιχειρήσεων. Η απελευθέρωση των πόρων για τις ιδιωτικές επιχειρήσεις με την ταυτόχρονη μείωση των επιπέδων φορολογίας στόχευε φυσικά στην αναδιάρθρωση των κρατικών υποδομών. Για μια εύθραυστη οικονομία όπως αυτή της Μ. Βρετανίας ο πληθωρισμός και τα υψηλά ποσοστά ανεργίας ήταν τα προβλήματα που έρχονταν άμεση επίλυση.

1.2 Πως φτάσαμε στην νεοφιλελεύθερη επιθετικότητα του 1970

Η καθιέρωση του νεοφιλελεύθερου δόγματος και της φιλελεύθερης οικονομίας στην Μ. Βρετανία πέρασε μέσα από αρκετά στάδια πρώτα επιβίωσης της και έπειτα εξέλιξης. Η επιβίωση της νεοφιλελεύθερης ιδεολογίας τόσο στο Ηνωμένο βασίλειο όσο και γενικότερα στον Δυτικό κόσμο και την Ευρώπη βασίστηκε σε μεγάλο βαθμό στον ακαδημαϊκό κύκλο και στον ρόλο των διανοούμενων στο πολιτικό παρασκήνιο της

³²Ian Gough, Η πολιτική οικονομία του κοινωνικού κράτους, σελ.206

εποχής. Η κρίση του κοινωνικού κράτους και της κεϋνσιανής στρατηγικής του κράτους χρησιμοποιήθηκε από τους νεοφιλελεύθερους ως μέσον για την αντεπίθεση των όσων πρέσβευαν.

Οι νέες προοπτικές που δημιουργήθηκαν μέσα από την κρίση του κεϋνσιανού κράτους αποτέλεσαν το νέο πολιτικό όραμα για την κοινωνία. Στο έργο³³ του ο Dixon Keith αναλύει την μέθοδο αντεπίθεσης των νεοφιλελεύθερων διανοούμενων και την παρεμβατική πολιτική τους μέσα από τις δεξαμενές σκέψεις όπως ονομάζει. Οι δεξαμενές σκέψεις αποτέλεσαν «αιχμή» του δόρατος για τον φιλελευθερισμό και τον νεοφιλελευθερισμό στον αγγλοσαξονικό κόσμο. Το ερευνητικό τους έργο περιλάμβανε κατευθυντήρια αρχή για την άσκηση επιρροής στο πολιτικό και οικονομικό πεδίο. Οι δεξαμενές σκέψεις αποτελούσαν ανεξάρτητα κέντρα έρευνας και γι' αυτόν τον λόγο ο Dixon Keith διαχωρίζει από τις δεξαμενές υπεράσπισης υπό την έννοια ότι ο δεύτερος ορισμός αφορούσε κέντρα έρευνας τα οποία προωθούσαν την δική τους σκέψη βασισμένη σε ένα ορισμένο δόγμα.

Οι νεοφιλελεύθεροι διανοούμενοι συνασπίστηκαν και παρουσίασαν το έργο και τις σκέψεις τους σε ένα συνέδριο στο Παρίσι το 1938. Εκεί γνωστοποίησαν τις απόψεις του νεοφιλελεύθερου δόγματος και της φιλελεύθερης οικονομίας. Στο συνέδριο Walter Lippmann, έλαβαν μέρος γνωστοί διανοούμενοι των οποίων το έργο προσελκύει το ενδιαφέρον ακόμη και σήμερα. Οι πιο γνωστοί από αυτούς ήταν ο Friedrich Hayek και ο Ludwig Mises. Στο συνέδριο προσδιορίστηκε ο στόχος τους. Δεν ήταν άλλος από την αρχή του κολεκτιβισμού, που αποτέλεσε βασικό παράγοντα στην εξάπλωση των κεϋνσιανών ιδεών. Ο κολεκτιβισμός³⁴ ταυτίστηκε με την άνθιση του κεϋνσιανού κράτους πρόνοιας, επομένως αποτέλεσε εχθρό της αγοράς και της νεοφιλελεύθερης ιδεολογίας.

Ωστόσο οι στόχοι αυτής της ομάδας διανοούμενων, ανεστάλησαν λόγω του πολέμου που ξέσπασε λίγο αργότερα. Οι σκοποί τους όμως ήταν ειλικρινείς και άκαμπτοι γεγονός που τους οδήγησε το 1947 σε μία νέα διεθνή συνάντηση. Η μάχη ενάντια στον κεϋνσιανισμό συνεχίστηκε στο Μον-Πελρέν. Η Εταιρεία Μον-Πελρέν που οργανώθηκε αποτέλεσε μία ομάδα διανοούμενων με έντονη πολιτική δράση ενάντια στον

³³ Keith Dixon, Οι ευαγγελιστές της αγοράς, Εκδόσεις Πατάκη

³⁴ Ο όρος χρησιμοποιείται για να περιγράψει για να περιγράψει ένα πολιτικοοικονομικό σύστημα στο οποίο τα μέσα παραγωγής όπως το κεφάλαιο και η εργασία τίθενται υπό τον έλεγχο των κοινωνικών ομάδων και συνεταιρισμών. Στοχεύει στην κατάργηση της ατομικής ιδιοκτησίας.

κολεκτιβισμό και σε κάθε μορφή κρατικής παρέμβασης. Για τους νεοφιλελεύθερους ο κρατικός παρεμβατισμός οδηγούσε κάθε κράτος στον ολοκληρωτισμό. Σε αυτή την διεθνή διανοητική διάσκεψη συμμετείχαν ενεργά τόσο η Σχολή Οικονομικών Επιστημών του Λονδίνου όσο και το Πανεπιστημιακό Ινστιτούτο Ανώτατων Διεθνών Σπουδών της Γενεύης και το Πανεπιστήμιο του Σικάγο και της Βιέννης.³⁵

Κατά την περίοδο άνθισης του κοινωνικού κράτους και των ιδεών του John Maynard Keynes το νεοφιλελεύθερο ρεύμα περιορίστηκε σε μεγάλο βαθμό. Τόσο μεγάλο όπου οι λόγιοι του και οι υποστηρικτές του όπως ο Hayek και ο νεαρός τότε Milton Friedman παραγκωνίστηκαν μαζί με τις ιδέες τους σχεδόν για μια 15ετία δηλαδή έως το 1960 περίπου. Η απομόνωση που γνώρισαν ήλθε σε μία περίοδο όπου η κευνσιανή ιδεολογία κυριαρχούσε όχι μόνο στην κοινωνία αλλά και στον ακαδημαϊκό κλάδο. Όσο ο κευνσιανισμός ταυτιζόταν με την επέκταση του κοινωνικού κράτους, την οικονομική ανάπτυξη και εξασφάλιζε την ευημερία στην κοινωνία, ο νεοφιλελευθερισμός αμφισβητούταν έντονα. Όταν όμως η κευνσιανή ιδεολογία άρχισε να αμφισβητείται με την συρρίκνωση του κοινωνικού κράτους, και τα προβλήματα της αγοράς έκαναν την εμφάνιση τους, το μέλλον έδειχνε ιδιαίτερα ευοίωνο για την άνθιση του φιλελευθερισμού της αγοράς.

Η νεοφιλελεύθερη ιδεολογία πέρασε σιγά, σιγά από την άμυνα στην επίθεση. Χαρακτηριστικότερο παράδειγμα μελέτης αυτής της αντεπίθεσης αποδείχθηκε η Μ. Βρετανία. Το νεοφιλελεύθερο κύμα επιθετικότητας πήρε μορφή στο πρόσωπο της Margaret Thatcher μέσω του θριάμβου του «θατσερισμού». Η Μ. Βρετανία αποτελεί το καλύτερο παράδειγμα άσκησης νεοφιλελεύθερης πολιτικής κυρίως γιατί αυτή η επιρροή ήρθε αντιμέτωπη με ένα εργατικό κίνημα το οποίο υποστήριζε την έντονη κρατική παρέμβαση στην αγορά αλλά και διότι η άσκηση πιέσεων από τις οργανωμένες ομάδες συμφερόντων αποτελούσε πραγματικότητα.

Από την νεοφιλελεύθερη σκοπιά ο συνδικαλισμός αντιμετωπίστηκε ως εχθρός που κατακερμάτιζε ουσιαστικά τις κοινωνικές δομές. Οι υποστηρικτές της φιλελευθεροποίησης της αγοράς, άσκησαν έντονη κριτική στα συνδικάτα τα οποία μάλιστα καταπολεμήθηκαν. Σε

³⁵ Τα παραπάνω στοιχεία παρατίθενται στην εισαγωγή του βιβλίου του Dixon Keith, Οι ευαγγελιστές της αγοράς

συνδυασμό με τον περιορισμό της προστασίας των εργαζομένων ατόμων, η Μ. Βρετανία αποτέλεσε ένα ευνοϊκό περιβάλλον για κάθε εργοδότη. Οι κυβερνητικές νεοφιλελεύθερες τακτικές προσέλκυαν κάθε είδους επένδυση και εν τέλει τα οργανωμένα συνδικάτα συμφώνησαν με αντάλλαγμα τις συμφωνίες υπό τον όρο no-strike agreements³⁶.

Δίχως αμφιβολία όμως η εγκαθίδρυση του νεοφιλελευθερισμού από την δεκαετία του 1970 και έπειτα δεν αποτέλεσε γενικό κανόνα. Η φιλελευθεροποίηση της αγοράς πολλές φορές φάνηκε ανίκανη να συμβιβαστεί με την επιθετικότητα του καπιταλισμού. Οι συγκεκριμένες πολιτικές που υιοθετήθηκαν συχνά επέφεραν οικονομική και κοινωνική δυσπραγία και στη συνέχεια αύξησαν την ανισότητα στην κοινωνία. Οι αρχικές υποσχέσεις των νεοφιλελεύθερων διανοούμενων και πολιτικών για πραγματικές θέσεις εργασίας έναντι στις θέσεις εργασίας που πρόσφερε το κράτος πρόνοιας, γρήγορα αντικαταστάθηκαν από θέσεις εργασίας μερικής απασχόλησης και η επικείμενη οικονομική ανάπτυξη εν τέλει παρουσιάστηκε αρκετά εύθραυστη λόγω της υπερφόρτωσης του δημοσιονομικού τομέα. Ακόμα και οι προσωρινά εργαζόμενοι Βρετανοί, εισήλθαν σε ένα καθεστώς επισφάλειας. Αυτοί οι άνθρωποι συχνά δεν είχαν συγκεκριμένο ωράριο εργασίας -συμβάσεις μηδενικού ωραρίου- και οι απαιτήσεις των εργοδοτών ολοένα και αυξάνονταν. Η νεοφιλελεύθερη προοπτική δεν κατάφερε να εξασφαλίσει κάτι περισσότερο από μία εργασιακή προσωρινότητα στον Βρετανό εργαζόμενο. Αντιθέτως έδωσε όλα εκείνα τα κίνητρα τα οποία χρειαζόνταν κάθε εργοδότης, προκειμένου κάθε απόλυση να τίθενται πλέον υπό την κρίση του. Ο αγώνας της νεοφιλελεύθερης σκοπιάς πέτυχε αρκετά, συχνά όμως αποδείχθηκε ουτοπικός απέναντι σε καίρια κοινωνικά ζητήματα τα οποία χρειαζόνταν ουσιαστικές λύσεις.

1.3 Από την εταιρεία Μον-Πελρέν στο Ινστιτούτο Οικονομικών υποθέσεων

Η επιθετικότητα του νεοφιλελευθερισμού παρουσιάστηκε ως «αντίδοτο» απέναντι στον κρατικό παρεμβατισμό και στις κενσκιανές πολιτικές που εφαρμόζονταν και αναπτύσσονταν από το κοινωνικό κράτος της Μ. Βρετανίας. Η κυριαρχία του κεϋνσιανισμού και της κρατικής

³⁶ Αποτέλεσαν την ελάχιστη εγγύηση απασχόλησης η οποία δόθηκε ως αντάλλαγμα στην φιλελευθεροποίηση της αγοράς

παρέμβασης αποτέλεσε την αφορμή για αντεπίθεση -παρά τις αντιξοότητες- από τον οικονομολόγο Von Hayek. Η οργανωμένη αυτή αντεπίθεση και προάσπιση των συμφερόντων της φιλελεύθερης οικονομίας και ιδεολογίας, βρήκε στήριξη γύρω από έναν κύκλο που δημιουργήθηκε κυρίως από αστούς διανοούμενους. Οι περισσότεροι από αυτούς οικονομολόγοι. Ο Hayek μη πιστεύοντας ότι κάποιο κόμμα ή κάποιος πολιτικός μπορεί να σταματήσει την ανεμπόδιστη επιρροή των κεϋνσιανών πολιτικών έδρασε έτσι ώστε να πολεμήσει τον «σοσιαλιστικό» παρεμβατισμό αλλά και τον κολεκτιβισμό. Ο γνωστός οικονομολόγος για την ακρίβεια μπορεί να χαρακτηριστεί και ως φανατικός αντικεϋνσιανιστής. Έπρεπε επομένως να ξεφύγει από την συνολική αδράνεια που διακατείχε τον φιλελεύθερο χώρο και να δώσει ο ίδιος το έναυσμα για «αντεπίθεση».

Περίπου το έτος 1947 η εταιρεία Μον-Πελρέν συγκρότησε γύρω της αρκετούς διανοούμενους³⁷ κυρίως από τον ακαδημαϊκό κλάδο, προκειμένου να αντεπιτεθεί στην ραγδαία άνοδο του κεϋνσιανού κράτους. Στην συνάντηση που πραγματοποιήθηκε πήραν μέρος οι Milton Friedman, ο συγγραφέας Polanyi καθώς και οι δημοσιογράφοι Hazlitt του Newsweek, Wedgwood από το time&tide και φυσικά ο θιασώτης της συνάντησης ο Von Hayek. Οι απόψεις στην συγκεκριμένη συνάντηση ήταν πολλές και διαφορετικές. Διαφωνίες υπήρχαν, όμως αυτό που τους ένωνε ήταν ο αγώνας ενάντια στον κεϋνσιανισμό και στον κολεκτιβισμό.³⁸ Όσοι συγκεντρώθηκαν στο Μον-Πελρέν γνώριζαν τις αντιξοότητες που θα αντιμετώπιζαν καθώς και ότι συνασπίστηκαν σε μία περίοδο έξαρσης και επέκτασης της κρατικής παρέμβασης και άσκησης κοινωνικής πολιτικής. Αυτό που προσπάθησαν να πετύχουν όσοι διανοούμενοι συγκεντρώθηκαν εκεί, ήταν φυσικά να δημιουργήσουν διάυλους επικοινωνίας μέσω των οποίων θα διαδίδονταν η νεοφιλελεύθερη σκέψη.

Η οργάνωση της διάσκεψης επιτευχθεί υπό τον συντονισμό του ιδρυτικού της μέλους Von Hayek. Ο διάσημος οικονομολόγος έθεσε έναν βασικό στόχο, την δημιουργία ενός μόνιμου οργανισμού το οποίο θα προωθούσε την φιλελεύθερη οικονομική σκέψη και θα αντεπιτίθενται

³⁷ Ο πλήρης κατάλογος συμμετεχόντων στην πρώτη συνεδρίαση της εταιρείας Μον-Πελρέν, βλ. Richard Cockett, σελ. 336-338

³⁸ Keith Dixon, Οι ευαγγελιστές της αγοράς, Ο αγώνας ενάντια στην συναίνεση: από την εταιρεία Μον-Πελρέν στο Ινστιτούτο Οικονομικών Υποθέσεων, σελ. 35

στον κρατικό παρεμβατισμό. Για να λύσει τα προβλήματα χρηματοδότησης της νεοσύστατης εταιρείας ο Hayek, χρειάστηκε την συμβολή -κυρίως οικονομική- επιφανών επιχειρηματιών της εποχής. Δύο από τους σημαντικότερους ανθρώπους που αποφάσισαν να συνδράμουν στον σκοπό ήταν ο William Volker από τις ΗΠΑ και ο επιχειρηματίας Antony Fisher.

Ο ίδιος ο Antony Fisher αποτέλεσε έναν συνδετικό κρίκο κατά το 1955 όταν και επιχείρησε να οργανώσει ένα ιδιωτικό ερευνητικό ινστιτούτο το οποίο θα προωθούσε τις αξίες της φιλελεύθερης αγοράς και θα αποτελούσε «όπλο» απέναντι στον κολεκτιβισμό. Η ίδρυση του Ινστιτούτο Οικονομικών Υποθέσεων³⁹ αποτελεί μία από τις πρωταρχικές δεξαμενές σκέψης στην Μ. Βρετανία.

Το Ινστιτούτο Οικονομικών Υποθέσεων συμπορεύθηκε με την εταιρεία Μον-Πελρέν έχοντας ως πρωτεργάτες τους οικονομολόγους Hayek και Friedman οι οποίοι προώθησαν αρκετά ερευνητικά έντυπα και δημοσιεύσεις σχετικά με τον φιλελευθερισμό και τον μονεταρισμό. Σημαντικό να αναφερθεί είναι ότι το 1959 μάλιστα, το Ινστιτούτο υποδέχτηκε στην Οξφόρδη το ετήσιο διεθνές συνέδριο της Εταιρείας Μον-Πελρέν δείχνοντας έτσι την ταύτιση των ιδεών τους. Σημαντικά πρόσωπα συνέβαλλαν ώστε να προωθηθεί το φιλελεύθερο ιδεώδες αποτέλεσαν τόσο ο Ralph Harris που υπήρξε συνιδρυτής του Ινστιτούτου Οικονομικών υποθέσεων όσο και ο Fisher. Από την άλλη πλευρά για να διαδοθεί και να γνωστοποιηθεί το έργο τους χρειάζονταν και ένας διάυλος που να επικοινωνεί τις δημοσιεύσεις και πληροφορίες. Τον ρόλο αυτό ανέλαβε ένας δημοσιογράφος της γνωστής εφημερίδας New York Times. Ο Henry Hazlitt, παρείχε σημαντική συμβολή στην προώθηση των φιλελεύθερων ιδεών μέσα από την δημοσίευση των πρώτων κειμένων του Ινστιτούτου.

Οι αρχικές δημοσιεύσεις του Ινστιτούτου άσκησαν έντονες πιέσεις και κριτική στην επέκταση των κεϋνσιανών πολιτικών. Αν και ως ερευνητικό κέντρο είχε ελάχιστο μόνιμο προσωπικό, το Ινστιτούτο κατάφερε να συσπειρώσει γύρω του αρκετούς ανθρώπους οι συμμερίζονταν τα πιστεύω του. Οι μπροστάρηδες του κέντρου, Von Hayek και Friedman ανέλαβαν την διάδοση της φιλελεύθερης ιδεολογίας ενώ ταυτόχρονα ο

³⁹ Το Ινστιτούτο Οικονομικών Υποθέσεων αν και ιδρύθηκε το 1955 ανέλαβε δράση το 1957 ως ανεξάρτητο -από πολιτικά κόμματα- ίδρυμα

Ralph Harris, ως διευθυντής του Ινστιτούτου διαδραμάτισε πρωταγωνιστικό ρόλο στην διαπαιδαγώγηση της φιλελεύθερης ιδεολογίας σε πολιτικούς και μέλη του Συντηρητικού Κόμματος της Μ. Βρετανίας. Αρκετοί από τους οποίους αργότερα συσπειρώθηκαν γύρω από την Margaret Thatcher.

Πράγματι, το ερευνητικό ενδιαφέρον του Ινστιτούτου εστίασε γύρω από τους τομείς επιρροής οικονομικής πολιτικής και απέφυγε τις εξτρεμιστικές ενέργειες. Δεν ήταν λίγοι οι υποστηρικτές εξτρεμιστικών ακροδεξιών απόψεων οι οποίοι προσπάθησαν να κρύψουν την πολιτική τους «ταυτότητα». Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτέλεσε ο Βρετανός δεξιός πολιτικός Enoch Powell ο οποίος συμμετείχε ενεργά τόσο στην Εταιρεία Μον-Πελρέν όσο και στο Ινστιτούτο Οικονομικών Υποθέσεων. Ωστόσο οι ακροδεξιές του απόψεις σε συγκεκριμένα θέματα ήταν αρκετές ώστε να τον οδηγήσουν στην απομόνωση από την πολιτική σκηνή στην Μ. Βρετανία.

Απώτερος σκοπός του Ινστιτούτου ήταν να αναδείξει το αδιέξοδο στο οποίο οδηγούταν η Μ. Βρετανία με τις κενσσιανές πολιτικές που εφαρμόζονταν. Η νεοφιλελεύθερη «επανάσταση» κατά τον Hayek όφειλε να χτυπήσει το πρόβλημα στην ρίζα του και η ρίζα του προβλήματος ήταν ο τομέας της εκπαίδευσης και της διανοήσης. Η εξάπλωση των κενσσιανών και σοσιαλιστικών ιδεών είχαν εντυφλήσει τον πανεπιστημιακό κλάδο στην Μ. Βρετανία. Έτσι τα κείμενα που δημοσιεύονταν από το Ινστιτούτο Οικονομικών υποθέσεων απευθύνονταν κυρίως σε φοιτητές και διδάσκοντες θέλοντας έτσι να αντιταχθούν στην κενσσιανή πολιτική που κυριεύε τον πανεπιστημιακό κλάδο.

Το νεοφιλελεύθερο αυτό ρεύμα διαφωνούσε πλήρως με τις ισχύουσες πολιτικές πρακτικές. Η κυβερνητική συναίνεση αφορούσε την ενσωμάτωση και την -από κοινού- λήψη αποφάσεων μεταξύ κράτους, οργανωμένων ομάδων συμφερόντων και της εργοδοσίας. Αυτό το τρίπτυχο «κόστιζε» αρκετά στο κράτος της Μ. Βρετανίας. Όσοι τάχθηκαν υπέρ μιας νεοφιλελεύθερης αντεπίθεσης, απέρριψαν αμέσως την μέση λύση και την συναίνεση πιο μετριοπαθών πολιτικών του Συντηρητικού Κόμματος όπως ήταν οι πολιτικοί Butler και MacMillan.

Πράγματι όμως η διάδοση της νεοφιλελεύθερης ιδεολογίας δεν μπορούσε να επιτευχθεί δίχως τη συμβολή των μέσων ενημέρωσης. Για τον σκοπό

αυτό το Ινστιτούτο Οικονομικών Υποθέσεων ανέπτυξε επαφές με γνωστές βρετανικές εφημερίδες και τον Τύπο.⁴⁰ Οι ιδέες του άκρατου φιλελευθερισμού παρουσιάστηκαν από εφημερίδες όπως η Daily και Sunday Telegraph. Η κριτική των άρθρων τους είχε διπλό σκοπό. Αφενός την έντονη κριτική ενάντια στον σοσιαλιστικού τύπου κρατικό παρεμβατισμό και αφετέρου την δύσκολη προσπάθεια να πείσουν ακόμα και τους επιχειρηματίες – εργοδότες ότι η σοσιαλδημοκρατική συναίνεση και ο κορπορατισμός αντιτίθενται στα συμφέροντα τους.

Αυτό που κατάφερε το Ινστιτούτο Οικονομικών Υποθέσεων και η εταιρεία Μον-Πελρέν -εκτός του να διαφυλάξει τις ιδέες του νεοφιλελευθερισμού σε μία περίοδο σοσιαλιστικής και κεϋνσιανής έξαρσης- ήταν να προσδώσει ένα όραμα για αλλαγή σελίδας στην κοινωνική, πολιτική και οικονομική σκηνή της Μ. Βρετανίας. Όλα όσα συνέβησαν έως το 1970 ήταν απλά ένας πρόδρομος απ' όσα επακολούθησαν με τις μετέπειτα κυβερνήσεις.

Πράγματι, η επιρροή που είχε το Ινστιτούτο Οικονομικών Υποθέσεων στην πολιτική ζωή της Μ. Βρετανίας ήταν αξιοθαύμαστη. Ιδιαίτερα στις αρχές της δεκαετίας του '70 μέσω του πολιτικού προγράμματος Selsdon⁴¹ των Συντηρητικών, ο πρωταγωνιστής Edward Heath ανέπτυξε μία ρητορική ριζοσπαστικών νεοφιλελεύθερων ιδεών. Άσκησε δριμεία κριτική έναντι στον κρατικό παρεμβατισμό και στις σοσιαλδημοκρατικές ιδέες. Η ριζοσπαστική πολιτική του γίνεται φανερή από το γεγονός ότι ο ίδιος ο Heath αποφάσισε να βάλει ένα τέλος στην βοήθεια των «μη αποδοτικών» επιχειρήσεων. Αυτό σήμαινε ότι όσες επιχειρήσεις δεν ήταν βιώσιμες και αντιθέτως αντιμετώπιζαν προβλήματα θα αφήνονταν στην τύχη τους. Η Κυβέρνηση Heath πρόκρινε ορισμένες ιδιωτικοποιήσεις δημοσίων επιχειρήσεων, και το καινοτόμο της εποχής ήταν φυσικά ο αγώνας ενάντια στα συνδικάτα. Εφαρμόστηκε ένα νέο νομικό πλαίσιο για την επίτευξη μείωσης της δύναμης των συνδικαλιστικών οργάνων. Όλες αυτές οι κινήσεις της κυβέρνησης Heath απεδείκνυαν ένα μόνο πράγμα. Την επιρροή του Ινστιτούτο Οικονομικών Υποθέσεων πρώτα απ' όλα στον ίδιο τον Edward Heath και έπειτα γύρω από όσους τον εκπροσωπούσαν. Το όραμα για την επιβολή μιας φιλελεύθερης οικονομίας και μιας φιλελεύθερης αγοράς ήταν πλέον πραγματικότητα.

⁴⁰ Keith Dixon, Οι ευαγγελιστές της αγοράς, σελ. 54

⁴¹ Όνομα το οποίο δόθηκε από το όνομα του ξενοδοχείου στο Λονδίνο όπου και έγινε η ανακοίνωση του προγράμματος

Όλα όσα συνέβησαν όμως ήταν απλά μία «πρόβα» για όσα θα επακολουθούσαν. Η κρίση «κυβερνησιμότητας» όπως χαρακτηρίστηκε εκείνη η περίοδος, επήλθε έπειτα από τον κατακερματισμό των κοινωνικοοικονομικών πολιτικών που εφάρμοσε η κυβέρνηση Heath. Φάνηκε ότι αν και ο χώρος της διανόησης είχε συμπορευτεί με την ιδέα της νεοφιλελεύθερης «επανάστασης», εντούτοις ένα μεγάλο μέρος της κοινωνίας δεν ήταν έτοιμο για αλλαγή σελίδας. Η ουσιαστική ήττα του 1974 της κυβέρνησης από την Εθνική Ένωση Μεταλλωρύχων αν και έδειξε ότι η κοινωνία ήταν κάπως ανέτοιμη, πείσμωνσε και τον φιλελεύθερο χώρο μετά και την νίκη των συνδικαλιστών. Φαίνονταν ότι η συμβολή του Ινστιτούτου Οικονομικών Υποθέσεων να επηρεάζει και να διαπλάθει την κοινωνία με τις νεοφιλελεύθερες σκέψεις ήταν τόσο δύσκολη όσο όμως και αναγκαία.

1.4 Το πολιτικό υπόβαθρο της Βρετανικής κρίσης

Περίπου στα τέλη της δεκαετίας του 1960 το νεοφιλελεύθερο ρεύμα επιρροής επιχείρησε να ανατρέψει τις βαθιά ριζωμένες κενσιανές πολιτικές στην κοινωνία, μέσα από μία διανοητική προσπάθεια. Αρκετοί δεξιοί πολιτικοί του κόμματος των Συντηρητικών είχαν αποδεχθεί την ιδέα της κενσιανής συναίνεσης με πρώτον από όλους τον μετριοπαθή πρωθυπουργό Harold MacMillan. Το κλίμα μέχρι τότε ήταν αρκετά «νωπό» ώστε οι νεοφιλελεύθερες ιδέες να αντιμετωπίσουν την κενσιανή συναίνεση. Το κράτος πρόνοιας και οι ιδέες του Κένυς έβρισκαν ακόμη οξυγόνο στην πολιτική ζωή της Μ. Βρετανίας.

Τα πράγματα ωστόσο δεν θα ήταν τόσο ευόωια και μετά την δεκαετία του '60. Κατά το έτος 1967 η κοινωνία και η οικονομία του Βρετανικού κράτους δέχονταν ισχυρό πλήγμα τόσο από τον πληθωρισμό και την ανεργία όσο και από τις ισχυρές πιέσεις των οργανωμένων συνδικάτων. Αυτό που όλοι οι διάσημοι τότε οικονομολόγοι ονόμαζαν στασιμοπληθωρισμό, θα αποτελούσε το μεγαλύτερο πρόβλημα της Βρετανικής κοινωνίας από την μεταπολεμική περίοδο και έπειτα.

Η Μ. Βρετανία πλήττονταν από κοινωνική ανισορροπία και οικονομικές δυσπραγίες σε τομείς, που κατατρόπωναν αυτό που ονομάζουμε αγορά. Οι συγκρούσεις στον δρόμο αποτελούσαν καθημερινότητα και

κοινωνικοοικονομική ζωή είχε επιλέξει έναν λάθος δρόμο.⁴² Οι απεργίες μέρα με την μέρα αυξάνονταν και τα ποσοστά ήταν πραγματικά απίστευτα. Συγκεκριμένα οι μέρες απεργιών είχαν ακουμπήσει το εξωφρενικό νούμερο των 184 ημερών απεργίας σε ένα σύνολο περίπου χιλίων εργαζομένων. Τα αιτήματα των απεργών απαιτούσαν μισθολογικές αυξήσεις και την αντιμετώπιση του προβλήματος του πληθωρισμού. Ο θυμός των απεργών προέρχονταν από την αντί-συνδικαλιστική πολιτική της κυβέρνησης των Συντηρητικών. Από την μεριά του και ο Τύπος είχε καθοριστικό ρόλο στις αντιδράσεις των συνδικάτων. Η πλειοψηφία των εφημερίδων και των άρθρων της περιόδου, ασκούσαν δριμεία κριτική στις συνδικαλιστικές ενέργειες και πρακτικές. Κατηγορούσαν τα συνδικάτα για παραγκωνισμό των θεσμών και της νομοθεσίας από μέρους τους. Όλο αυτό το κλίμα που είχε δημιουργηθεί χαρακτηρίστηκε ως περίοδος «ακυβερνησίας» και σίγουρα τόσο ο Τύπος όσο και η κυβέρνηση συνέχιζαν να δυναμιτίζουν το ήδη εκτεταμένο κλίμα.

1.5 Η αποτυχία της κυβέρνησης των Συντηρητικών 1970-1974 και η νεοφιλελεύθερη στροφή της κοινωνίας

Αυτή η τετραετία διακυβέρνησης Heath αποτέλεσε τον πρόδρομο για την μετέπειτα καθολική επικράτηση της νεοφιλελεύθερης ιδεολογίας. Μονάχα μία λέξη θα μπορούσε να χαρακτηρίσει τα χρόνια εκείνης της διακυβέρνησης. Αποτυχία. Το μόνο θετικό που μπορεί κανείς να ανακαλύψει στην τετραετία 1970-1974 είναι ότι τόσο οι φιλελεύθεροι δεξιοί πολιτικοί όσο και οι αριστεροί πολιτικοί των Εργατικών αντιλήφθηκαν ότι η κοινωνία και η οικονομία χρειάζονταν κάτι το πραγματικά καινοτόμο.

Στον οικονομικό τομέα η ύφεση ξεκίνησε με τις απότομες αυξήσεις του πετρελαίου και ταυτόχρονα ο στασιμοπληθωρισμός προκαλούσε ολοένα μεγαλύτερες ανησυχίες στην κοινωνία. Η κατάσταση επιδεινώθηκε περισσότερο με τις απεργίες των μεταλλωρύχων και όσο περνούσε ο καιρός οι συνδικαλιστικές οργανώσεις έδειχναν πιο συμπαγείς και πιο δυνατές. Οι αντιδράσεις των συνδικάτων αυξάνονταν όσο το κοινωνικό κράτος μειώνονταν. Η κατάρρευση του κεϋνσιανισμού σήμανε τον

⁴²Keith Dixon, Οι ευαγγελιστές της αγοράς, Οι δεξαμενές σκέψεις και η κρίση του Κεϋνσιανισμού, σελ. 66

κίνδυνο σε κάθε εργαζόμενο. Η πολιτική λιτότητας που εφαρμόζε ο Heath εξαργίωνε τα πλήθη που ζητούσαν μισθολογικές αυξήσεις.

Ο ίδιος ο Heath όμως προδόθηκε από τις ίδιες του τις πολιτικές σκέψεις. Το να μην βοηθήσει τις επιχειρήσεις οι οποίες αντιμετώπιζαν προβλήματα βιωσιμότητας γύρισε «μπούμερανγκ» λίγο αργότερα. Κατά τον δεύτερο χρόνο διακυβέρνησης του ο Συντηρητικός πολιτικός, έκανε μία πολιτική μεταστροφή καθώς υιοθέτησε εν τέλει μία παρεμβατική κρατική πολιτική ώστε να σωθούν όλες αυτές οι επιχειρήσεις. Και τα δύο του επιχειρήματα απέτυχαν. Από την μία η μεταστροφή του να συνδράμει στις ιδιωτικές προβληματικές επιχειρήσεις έρχονταν σε αντίθεση με τις αρχικές του δραστηριότητες και έπειτα η υπόσχεση του να τιθασέψει τον συνδικαλισμό έδειχναν την εικόνα της απόλυτης κατάρρευσης.

Γεγονός αποτελεί η ήττα της κυβέρνησης από το συνδικάτο των μεταλλωρύχων. Οι απαιτήσεις των συνδικαλιστών αποτέλεσαν πληγή για την οικονομία και η αποδοχή τους από την κυβέρνηση ήταν «δίκικοπο μαχαίρι». Κατά την διάρκεια της έντονης αντιπαράθεσης μεταξύ κράτους και συνδικάτων ο Heath θεώρησε ως καλύτερη επιλογή την κήρυξη πρόωρων εκλογών. Πίστευε ότι η κοινωνία θα του έδινε την δύναμη να πατάξει τους ριζοσπαστικούς επαναστάτες των συνδικάτων και ότι δεν θα μπορούσαν πλέον να προβάλλουν τις υπερβολικές τους απαιτήσεις. Ο Heath πόνταρε λάθος σε αυτό το πολιτικό παιχνίδι, χάνοντας και τις εκλογές και την εμπιστοσύνη του κόμματος του.

Η ήττα στις εκλογές του Φεβρουαρίου 1974 πυροδότησε ένα κλίμα κυβερνητικής αστάθειας και κοινωνικής ανισορροπίας. Η ανάληψη της εξουσίας από τον Harold Wilson απεδείχθη και αυτή ανεύθυνη. Μέσα στον ίδιο χρόνο ο πρωθυπουργός Wilson κάλεσε τον Βρετανικό λαό ακόμη μια φορά στις κάλπες, πιστεύοντας ότι θα του δώσει πραγματική δύναμη αυτή τη φορά για να δράσουν οι Εργατικοί. Η τριβή του κοινωνικοπολιτικού συστήματος της Μ. Βρετανίας ήταν φανερή. Κατά το 1975 η εφημερίδα Wall Street Journal δημοσιεύει άρθρο με τίτλο «Αντίο Μεγάλη Βρετανία»⁴³. Το μόνο πλέον που διαφαίνονταν να μπορεί να δώσει ελπίδα στον κόσμο ήταν ένα νεοφιλελεύθερο ρεύμα πολιτικής.

Αυτό που γίνονταν πλέον φανερό ήταν ότι η χώρα όφειλε να ακολουθήσει ένα νέο πλάνο κοινωνικοοικονομικών αλλαγών για να

⁴³Keith Dixon, Οι ευαγγελιστές της αγοράς,σελ.70

ξεφύγει από την ύφεση. Ακόμη και οι κεντροαριστεροί πολιτικοί κατάλαβαν ότι είχε έρθει το πλήρωμα του χρόνου για τις κενσσιανές πολιτικές. Έτσι δεν ήταν λίγοι εκείνοι οι Εργατικοί πολιτικοί οι οποίοι άρχισαν να ορθώνουν ανάστημα απέναντι στην επέκταση των κρατικών μηχανισμών και στην διεύρυνση του κοινωνικού κράτους. Οι ριζοσπαστικές φωνές που ακούγονταν στο εσωτερικό του εργατικού κόμματος έδωσαν την αφορμή για την πολιτική διάσπαση και κρίση των Εργατικών. Σταδιακά η κοινωνία άρχισε να κατανοεί ότι οι κενσσιανές πολιτικές που αναπτύσσονταν δεν μπορούσαν να λύσουν πλέον τα προβλήματα της Μ. Βρετανίας. Αντιθέτως δημιουργούσαν μεγαλύτερη ύφεση και αποτελούσαν την ρίζα του προβλήματος.

Τόσο ο Hayek όσο και ο Friedman εξέφραζαν τις ανησυχίες τους πολύ πριν ξεσπάσει η κρίση για τις πολιτικές κρατικού παρεμβατισμού. Θεωρούσαν ότι πηγή της κοινωνικής ανισορροπίας αποτελούσαν οι οργανωμένες ομάδες, τα συνδικάτα. Είναι γεγονός ότι τα ποσοστά του συνδικαλισμού ήταν τεράστια. Στον δημόσιο τομέα ο συνδικαλισμός άγγιζε πολλές φορές το 100%. Για τον λόγο αυτό, ο αγώνας ενάντια στον κενσσιανισμό της εποχής έπρεπε να ξεκινήσει μέσα από τα πανεπιστήμια και τους χώρους διανόησης. Το κλίμα που δημιουργήθηκε και ο τρόπος με τον οποίο προσπάθησαν να γαλουχήσουν οι νεοφιλελεύθερες δεξαμενές σκέψης την κοινωνία επηρέασαν ακόμη και τους αριστερούς πολιτικούς, οικονομολόγους και δημοσιογράφους.

Οι πρωτεργάτες αυτής της δεξιάς επαναστατικής διανόησης ήταν φυσικά οι Friedman και Hayek. Μέσα από το Ινστιτούτο Οικονομικών υποθέσεων αύξησαν τον παρεμβατικό του ρόλο και με τις δημοσιεύσεις τους «κέρδισαν» την μάχη των ιδεών. Το βασικό επιχείρημα της «αντεπίθεσης» των νεοφιλελεύθερων ήταν ότι ο πληθωρισμός έπρεπε να επιλυθεί άμεσα, με κάθε τρόπο, με κάθε κόστος. Προς αυτή την κατεύθυνση κινήθηκε και η γνωστή δημοσίευση του Friedman το 1970 «Η αντεπανάσταση στην μονεταριστική θεωρία». Ο πληθωρισμός αποτελούσε πρώτη προτεραιότητα και έχρηζε άμεσης επίλυσης.

Η μονεταριστική θεωρία ήταν η θεωρία η οποία λίγο, πολύ προκάλεσε και την πολιτική μεταστροφή μεγάλου μέρους του δημοσιογραφικού χώρου.⁴⁴ Αρκετοί δημοσιογράφοι κατάλαβαν άμεσα ότι η επιβίωση τους στο χώρο εξαρτιόταν σε μεγάλο βαθμό από την νεοφιλελεύθερη επιβολή.

⁴⁴Keith Dixon, Οι ευαγγελιστές της αγοράς, σελ 75

Για παράδειγμα παρά την οικογενειακή σύνδεση του με το Εργατικό κόμμα, ο δημοσιογράφος Peter Jay ασπάστηκε τις μονεταριστικές απόψεις και συμμετείχε ενεργά στο Ινστιτούτο Οικονομικών Υποθέσεων. Οι «φρέσκιες» νεοφιλελεύθερες απόψεις είχαν μεγάλη απήχηση στον δημοσιογραφικό χώρο και δημοσιογράφοι όπως ο William Rees-Mogg των Times, δεν άργησαν να τις ασπαστούν. Η αντεπίθεση είχε οργανωθεί και εδραιωθεί εντός του πανεπιστημιακού και δημοσιογραφικού χώρου.

Η διάδοση των νεοφιλελεύθερων τάσεων προωθήθηκαν μέσω της δημοσιογραφίας. Το νεοφιλελεύθερο ρεύμα τάσσονταν υπέρ της αλλαγής σελίδας αφότου κατάλαβε ότι οι παρωχημένες κοινωνικές και οικονομικές πολιτικές δεν ήταν δυνατόν να αποτελέσουν απάντηση έναντι της ανεργίας και του πληθωρισμού. Το πολιτικό προσκήνιο είχε πλέον μεταβληθεί. Ακόμα και οι αριστεροί πολιτικοί και δημοσιογράφοι ασπάστηκαν τις μονεταριστικές αντιλήψεις προκειμένου να βγει το βρετανικό κράτος από την ύφεση.

1.6 Από το Κέντρο Μελετών Πολιτικής έως την εσωκομματική εκλογή της Margaret Thatcher

Μετά και την ήττα των Συντηρητικών το 1974 οι πιο ριζοσπαστικοί δεξιοί υποστηρικτές του νεοφιλελευθερισμού άρπαξαν την ευκαιρία να καταπολεμήσουν την ιδέα της συναίνεσης. Προκειμένου να αμφισβητήσουν το ευρύ πλαίσιο της συναίνεσης, δημιούργησαν ένα πολιτικό «όπλο» το οποίο θα κέρδιζαν τον αγώνα επιβολής των φιλελεύθερων ιδεών.

Το Κέντρο Μελετών Πολιτικής⁴⁵ δημιουργήθηκε με απώτερο στόχο να αναλάβει δράση προκειμένου να υπερασπιστεί τον αγώνα των νεοφιλελεύθερων. Πρωταγωνιστές σε αυτή την προσπάθεια ήταν τα ιδρυτικά του μέλη Margaret Thatcher και ο Keith Joseph. Και οι δύο ήταν έμπειροι πολιτικοί, αφού είχαν διατελέσει Υπουργός Υγείας και Κοινωνικής Ασφάλισης και Υπουργός Παιδείας αντίστοιχα. Και αυτές τις δύο πολιτικές, ηγετικές, φυσιογνωμίες τις ένωνε η πίστη ενάντια στον αγώνα των συνδικαλιστών. Γίνεται αντιληπτό ότι η ήττα του Edward Heath από το συνδικάτο των μεταλλωρύχων το 1974 αποτέλεσε πολιτικό τραύμα τόσο για την Thatcher όσο και για τον Joseph Keith. Ο κοινός

⁴⁵Keith Dixon, Οι ευαγγελιστές της αγοράς, σελ. 83-85

τους αγώνες ενάντια στον συνδικαλισμό υποβοηθήθηκε από τις προτάσεις και το έργο του Κέντρου Μελετών Πολιτικής.

Η διαφορά του Κέντρου Μελετών με το Ινστιτούτο Οικονομικών Υποθέσεων ήταν ότι το Κέντρο Μελετών θα δρούσε πιο αποφασιστικά, πιο επιθετικά στον πολιτικό βίο της Μ. Βρετανίας. Ο προσανατολισμός του εστίαζε αποκλειστικά στο Συντηρητικό κόμμα και ο σκοπός του ήταν ο ιδεολογικός μετασχηματισμός του κόμματος. Το νεοφιλελεύθερο και νέοσυντηρητικό κύμα αναμένονταν να παρασύρει μαζί του όλους όσους ήταν μέλη των Συντηρητικών.

Η πραγματικότητα είναι ότι η ηγετική μορφή που ενεργούσε μεταξύ Συντηρητικού κόμματος και Κέντρου Μελετών Πολιτικής ήταν ο Keith Joseph. Οι ιδέες του βρετανού πολιτικού και η επιρροή που ασκούσε, έβρισκαν μεγαλύτερη απήχηση στο εσωτερικό του κόμματος ακόμη και από την Margaret Thatcher. Ο Joseph θέλησε να εκμεταλλευτεί τις συγκαταβατικές πολιτικές του παρελθόντος και την μετριοπάθεια του Heath και έτσι ξεκίνησε τον πολιτικό και ιδεολογικό του αγώνα ενάντια στην συναινετική πολιτική. Αναμφίβολα η Margaret Thatcher αν και διαδραμάτιζε σημαντικό ρόλο σε όλο αυτό, η επιρροή της έρχονταν σε δεύτερο επίπεδο. Σύμφωνα με τα λεγόμενα της οι εκλογικές αποτυχίες των Συντηρητικών και η επικοινωνιακή ήττα από το συνδικάτο των μεταλλωρύχων «ξύπνησαν» μέσα της τον ενστικτώδη συντηρητισμό που την διακατείχε. Αυτό που είναι ωστόσο πραγματικά αξιοσημείωτο είναι ότι ο Keith Joseph της εκμυστηρεύθηκε ότι: «Έγινα Συντηρητικός πολύ πρόσφατα» όπως αναφέρει στα απομνημονεύματά⁴⁶ της. Με λίγα λόγια παραδέχεται ότι το συντηρητικό της αίσθημα διαμορφώθηκε ενστικτωδώς από την στιγμή που παρατηρούσε ότι οι υφιστάμενες πολιτικές διαστρέβλωναν την κοινωνική ευημερία.

Όπως όμως συνέβη και με το Ινστιτούτο Οικονομικών Υποθέσεων έτσι και το Κέντρο Μελετών Πολιτικής δεν θα μπορούσε να ασκήσει την πολυεπίπεδη επιρροή του στους τομείς πολιτικής χωρίς αρωγή. Σημαντικότερο ρόλο είχε ο δημοσιογράφος Alfred Sherman. Ένας μετριοπαθής δημοσιογράφος χωρίς ριζοσπαστικές καταβολές ο οποίος στα πρώτα του βήματα είχε περάσει και από το πολιτικό πεδίο της αριστεράς. Για αυτόν ακριβώς τον λόγο ο Sherman αποτελούσε τρανό παράδειγμα, αποδεικνύοντας ότι η επιλογή του να συμπορευτεί αρχικά με

⁴⁶Margaret Thatcher, 10, Downing Street. Memories, Albin Michel, Paris 1993,σελ. 23

την αριστερά ήταν τόσο επικίνδυνη όσο και λανθασμένη. Ο Sherman είχε καθοριστικό ρόλο στον αγώνα ενάντια στις σοσιαλιστικές αντιλήψεις και το κεϋνσιανό κράτος. Κατάφερε πολύ γρήγορα να «μπολιάσει» την κοινωνία και τον δημοσιογραφικό χώρο με τις αξίες του νεοφιλελευθερισμού. Η Margaret Thatcher ενστερνίστηκε τις απόψεις του, αν και ο Sherman έτρεφε ένα μίσος, μια αντιπάθεια για τους πανεπιστημιακούς. Πίστευε ότι η φιλελευθεροποίηση της κοινωνίας και της αγοράς δεν θα έρχονταν από την πολυπαραμετρική εκπροσώπηση των πανεπιστημιακών. Αντίθετα πίστευε ότι αυτοί που όφειλαν να αναλάβουν δράση ξεκινώντας από το Κέντρο Μελετών Πολιτικής ήταν οι πετυχημένοι επιχειρηματίες και ιδιώτες. Η άποψη του αυτή αντικατοπτρίζονταν στο ότι θεωρούσε ότι οι σκέψεις των μεν πανεπιστημιακών βρίσκονταν σε ένα ακατέργαστο στάδιο, σε θεωρητικό επίπεδο, ενώ των δε επιχειρηματιών είχαν εφαρμοστεί εμπειρικά, στην δύσκολη καθημερινότητα. Έτσι και η Margaret Thatcher κατά τα χρόνια διακυβέρνησης της περιβάλλονταν από πετυχημένους επιχειρηματίες και βιομηχάνους συνδυάζοντας με τον τρόπο αυτό την εμπειρία με την διάνοηση. Η πολιτική και δημοσιογραφική καριέρα του Sherman τελείωσε απότομα. Από την στιγμή που γνωστοποίησε τις ξενόφοβες και ρατσιστικές απόψεις του, καλώντας και τον Jean Marie le Pen σε συνέδριο του Συντηρητικού κόμματος. Το τέλος του ήταν άδοξο.

Από την άλλη πλευρά το μέλλον του Keith Joseph έδειχνε αρχικά εξαιρετικά λαμπρό. Για πολλούς εντός και εκτός του κόμματος των Συντηρητικών στο πρόσωπο του Joseph έβλεπαν τον νέο ηγέτη του κόμματος. Ο βρετανός πολιτικός στην προσπάθειά του να αναμορφώσει την κοινωνικοοικονομική ατζέντα του Συντηρητικού κόμματος διατύπωσε την άποψη ότι το πρόβλημα του στασιμοληθωρισμού προκύπτει από την δημιουργία του νέου νομίσματος. Δεν υποστήριζε τις παρωχημένες απόψεις πολιτικών και οικονομολόγων ότι ο πληθωρισμός πήγαζε από την απότομη αύξηση των τιμών. Έτσι προσέγγισε το ζήτημα της νομισματικής πολιτικής βασιζόμενος στις σκέψεις του οικονομολόγου Hayek.

Μετά την εκλογική ήττα των Συντηρητικών και του Edward Heath, στο εσωτερικό του κόμματος προκηρύχθηκαν εκλογές για την ανάδειξη προέδρου. Νικήτρια στις εσωκομματικές εκλογές⁴⁷ αναδείχθηκε προς

⁴⁷ Keith Dixon, Οι ευαγγελιστές της αγοράς, σελ. 92-100

έκπληξη η ριζοσπαστική νεοφιλελεύθερη πολιτικός Thatcher. Η ανάδειξη της Βρετανίδας πολιτικού προσέλκυσε το ενδιαφέρον του πολιτικού βίου καθώς η ίδια ανέπτυξε απόψεις ιδιαίτερα άκρο-φιλελεύθερες και ριζοσπαστικές. Η αναμόρφωση του κόμματος ήταν πλέον στα χέρια της. Για την Margaret Thatcher το ποτήρι είχε ξεχειλίσει. Δεν μπορούσε να υπομένει άλλο πια την συγκαταβατική πολιτική των προηγούμενων ετών, ούτε να συμβιβάζεται άλλο πλέον με τα συνδικάτα. Σύμμαχος στο έργο της αυτό στάθηκε το Κέντρο Μελετών Πολιτικής. Με την ιδιότητα του μπορούσε να αναπτύσσει και να δημοσιεύει τις νεοφιλελεύθερες ριζοσπαστικές του θέσεις όντας ταυτόχρονα πολιτικά ουδέτερο. Αυτό συνέβαινε καθώς ανά πάσα ώρα και στιγμή το Κέντρο Μελετών μπορούσε να απέχει από την πολιτική σκηνή.

Κατά το διάστημα μεταξύ 1975-1979 η πολιτική σκηνή της Μ. Βρετανίας παρουσιάζει δύο γεγονότα. Από την μία έχουμε την ανάληψη της ηγεσίας των Συντηρητικών από τη Thatcher και από την άλλη εισερχόμαστε σε μία περίοδο κυβερνητικής κρίσης μετά και τις αποτυχίες των Εργατικών. Όσο η Thatcher στον χρόνο αυτό διαμόρφωνε την πολιτική ατζέντα του κόμματος -με την συμβολή του Κέντρου Μελετών Πολιτικής- οι Εργατικοί κυβερνούσαν χωρίς όραμα, χωρίς σχέδιο τον Βρετανικό λαό. Αυτό έγινε αντιληπτό στον πολιτικό κόσμο μετά την ανακοίνωση του τότε πρωθυπουργού Jim Callaghan ρήξη με τον κεϋνσιανισμό. Πλέον ακόμα και οι Εργατικοί δειλά, δειλά άρχιζαν να κατευθύνονται προς ένα νεοφιλελεύθερο μονοπάτι. Η χρηματική υποβοήθηση του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου επιβεβαιώνει τα παραπάνω. Η πολιτικός λόγος του Callaghan είχε αλλάξει άρδην. Οι ανακοινώσεις του για αναστολή των υφιστάμενων υψηλών κρατικών δαπανών και οι περικοπές κοινωνικών προγραμμάτων σήμαναν όχι απλώς την ρήξη με τα συνδικάτα αλλά και την επερχόμενη ήττα του Εργατικού κόμματος.

Η κυβέρνηση Callaghan αν και προσπάθησε να επιλύσει τα ζητήματα και αιτήματα των συνδικάτων, εν τέλει απέτυχε. Η συναινετική τακτική δεν μπόρεσε να αποδώσει τα αναμενόμενα για την κυβέρνηση. Ο Jim Callaghan πρότεινε έναν τολμηρό συμβιβασμό στους συνδικαλιστές. Αυτό που πρόσφερε ήταν κοινωνικές μεταρρυθμίσεις και το αντάλλαγμα ήταν η ανακωχή των απεργιών και η αναστολή των διεκδικήσεων των απεργών. Ωστόσο η βαθιά ύφεση που είχε ξεσπάσει στη χώρα ανάγκασε το ΔΝΤ να παρέμβει το 1976 και να συνδράμει προκειμένου να ξεπεραστεί η οικονομική δυσπραγία. Όπως γίνεται αντιληπτό οι

συνδικαλιστές δεν γίνονταν να παραμείνουν άπραγη έπειτα από μια τέτοια εξέλιξη. Το έτος μάλιστα, 1978-1979 χαρακτηρίστηκε ως «ο χειμώνας της δυσαρέσκειας». Η πολιτική και κοινωνική κρίση που ξέσπασε εκείνο το χειμώνα εντός της χώρας και εντός του Εργατικού κόμματος έθεσε τέλος στην αποτυχημένη διακυβέρνηση των αριστερών. Αυτή η εσωτερική κρίση όπως αποδείχθηκε, διήρκησε σχεδόν δέκα χρόνια. Όσα δηλαδή τα χρόνια διακυβέρνησης των Συντηρητικών.

Κεφάλαιο 3

1.1 Η πρώτη κυβέρνηση της M. Thatcher και η πολιτική παρεμβατισμού

Πριν αναλύσουμε την νίκη των Συντηρητικών στις εκλογές της 4^{ης} Μαΐου του 1979 και την καθιέρωση του νεοφιλελευθερισμού υπό την M.Thatcher στην M. Βρετανία, θεώρησα σκόπιμο να γίνει μία σύντομη αναφορά στην κατάσταση που είχε ήδη δημιουργηθεί και παρέλαβε η Βρετανίδα πολιτικός.

Οι πολιτικές κυβερνήσεις των Wilson και Callaghan κατά τα έτη 1974 – 1979 μέσα σε ένα καθεστώς οικονομικής ύφεσης και κοινωνικής δυσλειτουργίας επέβαλλαν σημαντικές μειώσεις στις δημόσιες και κρατικές δαπάνες. Η νεοφιλελεύθερη στροφή του κράτους και η απόρριψη των κεϋνσιανών αντιλήψεων, είχε πάρει τον δρόμο της αρκετό καιρό πριν αναλάβει η Thatcher. Η ρήξη των Εργατικών με τον κεϋνσιανισμό επιβεβαιώνεται πρώτα απ' όλα με την υιοθέτηση της μονεταριστικής αντίληψης για την οικονομία και έπειτα μετά και την σημαντική αρωγή για την χώρα από το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο ύψους 3,9 δισεκατομμυρίων λιρών προκειμένου να αντιμετωπιστεί η πτώση της αξίας της λίρας κατά το 1976⁴⁸.

Σε μία περίοδο πολιτικής και κοινωνικής έξαρσης κατά την οποία οι συνδικαλιστικές οργανώσεις δημιουργούσαν προβλήματα στην κυβέρνηση μέσω των αιτημάτων και των διεκδικήσεων τους, ο τότε πρωθυπουργός Callaghan έκανε την ύστατη προσπάθεια για «συναίνεση» με τους συνδικαλιστές. Τους πρότεινε ένα «κοινωνικό συμβόλαιο» με αντάλλαγμα την ανακωχή. Η ανακωχή αν και αρχικά επετεύχθη ήταν,

⁴⁸Social policy in the age of Reagan and Thatcher, Joel Krieger, σελ 184

πρόσκαιρη καθώς οι συνεχόμενες δημοσιονομικές προσαρμογές οδήγησαν και πάλι τους συνδικαλιστές σε απεργίες και την κυβέρνηση σε πολιτικό αδιέξοδο. Η ρήξη όμως με τις συνδικαλιστικές και τις εργατικές ενώσεις ήρθε αναπόφευκτα μετά την ανακοίνωση για περικοπές σχεδόν 600 εκατομμυρίων από την κυβέρνηση. Η νεοφιλελεύθερη στροφή του Εργατικού κόμματος οδήγησε το κόμμα εκτός των άλλων, στην ήττα του στις επερχόμενες εκλογές και σε έναν εσωκομματικό διχασμό ο οποίος θα αναλυθεί και μετέπειτα. Η τελευταία κυβέρνηση των Εργατικών «έπεσε» το 1979 και η κρίση που ξέσπασε εκείνο τον χειμώνα, έγινε γνωστή ως «χειμώνας της δυσαρέσκειας». Τα γεγονότα αυτά και το πολιτικό αδιέξοδο, έδωσαν την ευκαιρία στην Thatcher να αναλάβει δράση. Εγκαινιάστηκε έτσι μία νέα κοινωνικοοικονομική και πολιτική ατζέντα, με τον θρίαμβο του νεοφιλελευθερισμού και των μονεταριστικών αντιλήψεων.

Όπως αναφέρθηκε και προηγουμένως, με την νίκη των Συντηρητικών το 1979 η νέα πρωθυπουργός έθεσε ως προτεραιότητα την αντιμετώπιση του πληθωρισμού και της ανεργίας. Κατά την πρώτη περίοδο της διακυβέρνησής της, η Thatcher προώθησε μια σειρά νέων οικονομικών πολιτικών και αποκρατικοποιήσεων. Η αλλαγή πλευσης υπό την Thatcher γίνεται εμφανής με την αντικατάσταση του όρου «αποκρατικοποίηση» από τον όρο «ιδιωτικοποίηση» δίνοντας έμφαση στην ατομικότητα, στην επιχειρηματικότητα και στην ελεύθερη αγορά. Όπως φανατικά υποστήριζε «δεν υπάρχει κοινωνία, υπάρχουν μόνο τα άτομα και οι οικογένειές τους» σε συνέντευξη⁴⁹ της.

Η ιδεολογική της προσέγγιση στηρίχθηκε σε μεγάλο βαθμό στον κατακερματισμό του κοινωνικού κράτους και στην σύγκρουση με τον συνδικαλισμό. Από τα πρώτα της βήματα στην πολιτική, είχε στραφεί ενάντια στον κορπορατισμό και θεωρούσε εχθρό της οικονομίας της αγοράς τις συνδικαλιστικές ομάδες. Οι ιδέες των Friedman και Hayek αποτέλεσαν οδηγό στην πολιτική της σταδιοδρομία. Συνδύασε έτσι την κοινωνική οικονομία της αγοράς με μία νέα έκδοση του *laissez – faire*⁵⁰. Οι συνεχείς απεργίες των ανθρακωρύχων και των εργατών σημάδεψαν τα χρόνια διακυβέρνησής της ενώ ταυτόχρονα η εξέλιξη του πολέμου στις νήσους Φώκλαντ αποτέλεσαν τον συνδυαστικό κρίκο για την καθιέρωση

⁴⁹ Στο περιοδικό *Woman's Own* τον Σεπτέμβριο του 1987, συνέντευξη στον Douglas Keay

⁵⁰ Είναι το οικονομικό σύστημα που αντιτίθεται στην κρατική παρέμβαση. Γαλλική φράση που σημαίνει «αφήστε το ελεύθερο»

της στην πολιτική σκηνή της Μ. Βρετανίας. Για την Thatcher οι ανθρακωρύχοι αποτελούσαν τον «εχθρό μέσα» στο κράτος εννοώντας ότι ο εχθρός έξω ήταν ο πόλεμος με την Αργεντινή στις νήσους.

Κατά την διάρκεια των πρώτων μεταρρυθμίσεων που επιβλήθηκαν στην Μ. Βρετανία, πρωταρχικός στόχος της κυβέρνησης ήταν η αναδιοργάνωση της αγοράς εργασίας ώστε να καταπολεμηθεί ουσιαστικά το πρόβλημα της ανεργίας. Η βελτίωση του βιοτικού επιπέδου των Βρετανών θα έρχονταν μόνο μέσα από μία πιο ευέλικτη αγορά. Για τον λόγο αυτό προωθήθηκαν μία σειρά από μέτρα με άμεση μείωση του φόρου εισοδήματος, των κινήτρων για αυτοαπασχόληση καθώς και μείωση των παροχών ανεργίας. Η τελευταία μάλιστα μεταρρυθμιστική επιλογή αποσκοπούσε στο να δώσει μεγαλύτερο κίνητρο στον πολίτη να ψάξει για εργασία. Η ιδέα αυτή αντικατοπτρίζονταν στην νεοφιλελεύθερη αντίληψη ότι κάθε άτομο ήταν υπεύθυνο για την κατάσταση στην οποία βρίσκονταν ενώ ταυτόχρονα έρχονταν και σε αντίθεση με τις απαρχαιωμένες κενσιανές πρακτικές.

Η βρετανική αγορά εργασίας⁵¹ ήταν δυσλειτουργική και η θατσερική πολιτική είχε να αντιμετωπίσει τα υψηλά ποσοστά απεργιών. Εκτός όλων αυτών των προβλημάτων ήταν και αρκετά αναποτελεσματική σε σύγκριση και με την αγορά εργασίας των άλλων χωρών της Ευρώπης. Γι' αυτόν τον λόγο θεσπίστηκε ένα πλαίσιο νόμων και μεταρρυθμίσεων ώστε να δοθεί κίνητρο για επενδύσεις με ταυτόχρονη μείωση του ποσοστού ανεργίας. Οι αλλαγές στα επιδόματα ανεργίας και η μείωση των κοινωνικών παροχών για τους ανέργους ήταν περισσότερο από σκληρή. Η μείωση του ΑΕΠ της χώρας αντικατοπτρίζονταν τόσο στην κατακερματισμένη βιομηχανική παραγωγή όσο και στην αύξηση του ποσοστού ανεργίας. Το έτος 1979 το ποσοστό ανεργίας ανέρχονταν σε 5% ενώ λίγους μήνες αργότερα άγγιξε σχεδόν το ασύλληπτο ποσοστό του 10%. Την ίδια στιγμή η Μ. Thatcher και η κυβέρνηση της έβλεπαν τον πληθωρισμό να καλπάζει κατά το πρώτο εξάμηνο της διακυβέρνησής της. Περίπου στο τέλος του έτους ο πληθωρισμός έκανε μια σημαντική υποχώρηση και έδωσε στην Thatcher την ευκαιρία να προχωρήσει στις μεταρρυθμιστικές και δημοσιονομικές της προσαρμογές. Αυτό που κατάφεραν στην πραγματικότητα οι Συντηρητικοί κατά τον πρώτο χρόνο διακυβέρνησής τους, ήταν η αύξηση της αξίας της λίρας της Μ.

⁵¹Did the Thatcher reforms change British labour market performance?, David G. Blanchflower, Dartmouth College, CEP and NBER & Richard B. Freeman, Harvard University, σελ. 1 - 4

Βρετανίας. Οι προϋπολογισμοί του βρετανικού κράτους άλλαξαν πορεία και σε σύντομο χρονικό διάστημα ισοσκελίστηκαν και στην συνέχεια μετατράπηκαν και σε πλεόνασμα.⁵²

Αυτό όμως που πραγματικά έχει σημασία είναι ότι η οικονομική πολιτική που ασκήθηκε από το Συντηρητικό κόμμα κατά την διακυβέρνηση εκείνων των ετών ήταν η ομαλή μετάβαση από τα αρνητικά ισοζύγια στα θετικά. Τόσο η είσπραξη φόρων όσο και οι δημόσιες δαπάνες δεν κόπηκαν από την μία μέρα στην άλλη. Η Thatcher περιβάλλονταν από έμπειρους οικονομολόγους και συμβούλους. Για τον λόγο αυτό και εξασφάλισε μια ομαλή δημοσιονομική προσαρμογή του βρετανικού κράτους προκειμένου να επιτύχει τους στόχους της. Στόχοι οι οποίοι συμπεριελήφθησαν στο πρόγραμμα της κυβέρνησης. Προτεραιότητα της πολυπαραμετρικής οικονομικής πολιτικής που ασκήθηκε τα χρόνια εκείνα ήταν φυσικά η μείωση των δαπανών του κράτους. Ο δημόσιος τομέας της Βρετανίας ήταν αναγκασμένος να δανείζεται -για να είναι λειτουργικός- αρκετά δις ιδιαίτερα την δεκαετία 1970 – 1980. Η Thatcher βάλθηκε να αλλάξει αυτήν την πρακτική. Συγκεκριμένα οι απαιτήσεις δανεισμού του δημοσίου τομέα (PSBR) από την πρώτη χρονιά ανάληψης της εξουσίας από την πρωθυπουργό, μειώθηκε σχεδόν 1,5 δις λίρες. Οι αυξανόμενες απαιτήσεις για υψηλές δαπάνες του κράτους αργά η γρήγορα θα το καθιστούσαν μη βιώσιμο αν δεν επέρχονταν άμεσες μεταρρυθμίσεις.

Βασικό μέλημα στην κατεύθυνση συγκρότησης και αναδιοργάνωσης της οικονομίας του κράτους για την Thatcher ήταν η φορολόγηση. Τον Οκτώβριο του 1979 άλλαξε την φορολογική κατεύθυνση του κράτους, μετατρέποντας ουσιαστικά την μείωση στον φόρο εισοδημάτων των πολιτών με ταυτόχρονη αύξηση του φόρου προστιθέμενης αξίας. Μετά και την αντικατάσταση της άμεσης φορολόγησης των πολιτών από την έμμεση φορολόγηση το επόμενο μεταρρυθμιστικό βήμα ήταν η κατάργηση των ελέγχων στα συναλλάγματα. Η φιλελευθεροποίηση της αγοράς άρχιζε να γίνεται περισσότερο από ορατή. Έτσι οι πολίτες είχαν την δυνατότητα να επενδύουν τα χρηματικά τους ποσά και στο εξωτερικό.

⁵²Stopping moderate inflations: the methods of Poincare and Thatcher, Thomas J. Sargent, Federal Reserve Bank of Minneapolis and University of Minnesota, Working paper (1981), σελ. 14

Οι μεταρρυθμίσεις που εισήγαγε στο βρετανικό κράτος η Thatcher θεωρούνται στην πλειοψηφία τους επιτυχημένες. Η αγορά εργασίας ξεπέρασε την δυσκινησία που την χαρακτήριζε και αυτή μεταμορφώθηκε σε μία αγορά περισσότερο ευέλικτη. Βελτιώθηκε τόσο η αγορά εργασίας όσο και τα ποσοστά ανεργίας. Τα συνολικά αποτελέσματα έδειχναν και ταυτόχρονη –μικρή– αύξηση της παραγωγικότητας. Τέλος, από μία εναλλακτική οπτική τα προβλήματα αυτά μειώθηκαν αισθητά, δεν έπαψαν όμως να αποτελούν πρόβλημα για το βρετανικό κράτος. Μια ματιά στα δεδομένα του ΟΟΣΑ δείχνουν ότι παρά την βελτίωση του πληθωρισμού, η ανεργία και η απασχόληση συγκριτικά με άλλες ευρωπαϊκές χώρες αυξήθηκε. Η εκτεταμένη ανεργία έπληττε κυρίως τον ανδρικό πληθυσμό και οι μισθολογικές ανισότητες συνέχισαν να υπάρχουν. Το βρετανικό κράτος συνδύαζε πλέον τις πολιτικές ανισότητας της αγοράς των ΗΠΑ και της μακροπρόθεσμης ανεργίας της Ευρώπης. Ένα αποτυχημένο μείγμα πολιτικής για την αγορά δηλαδή. Αυτό όμως που έχει σημασία είναι ότι οι μεταρρυθμίσεις αυτές χρειάζονταν χρόνο. Το βρετανικό οικονομικό θαύμα της πολιτικής της Thatcher, θεράπευσε τον «ασθενή της Ευρώπης» τα αποτελέσματα της οποίας άρχισαν να φαίνονται αρκετά χρόνια αργότερα.

1.2 Το πρόβλημα του πληθωρισμού και το ζήτημα των νήσων Φώκλαντ

Από τα μέσα της δεκαετίας του '70 το ζήτημα του πληθωρισμού είχε πάρει τεράστιες διαστάσεις στη Μ. Βρετανία. Με την ανάληψη της εξουσίας η Thatcher κλήθηκε να αντιμετωπίσει γρήγορα, γρήγορα μία κατάσταση η οποία έχρηζε άμεσης λύσης. Ο στασιμοπληθωρισμός συνδύαζε μια ιδιαίζουσα κατάσταση για την οικονομία, με υψηλούς ρυθμούς πληθωρισμού και ταυτόχρονα υψηλά ποσοστά ανεργίας. Η αντιμετώπιση ωστόσο ήταν δύσκολη υπόθεση. Ο «θατσερισμός» ήρθε να απαντήσει σε όσα δεν μπορούσε να απαντήσει η κευνσιανή πολιτική για τον στασιμοπληθωρισμό. Για το μείζον αυτό ζήτημα, είχαν συγκροτηθεί δύο βασικές θεωρίες. Η πρώτη θεωρία, στηρίζονταν στη ορμή του πληθωρισμού, στην επιμονή του δηλαδή να αυξάνεται συνεχώς ενώ η δεύτερη βασίζονταν σε μια προσδοκία ορθολογικής ισορροπίας του πληθωρισμού.

Περνώντας από την θεωρία στην πράξη, οι εργαζόμενοι και οι επιχειρήσεις εξαρτούσαν το μέλλον τους από την πληθωριστική τάση μέσω ενός κινητού μέσου όρου⁵³. Αυτός ο μέσος όρος αφορούσε τα ποσοστά των τωρινών και των προηγούμενων ποσοστών του πληθωρισμού. Με απλά λόγια, οι μισθοί των εργαζομένων και των επιχειρήσεων καθορίζονταν από την τιμή των επιτοκίων του πληθωρισμού. Η εισφορά εδώ έχει κυρίαρχο ρόλο καθώς μέσω της καμπύλης Phillips καθώς απεικονίζεται βραχυπρόθεσμα η σχέση μεταξύ ανεργίας και πληθωρισμού. Με βάση αυτή την θεωρία ο μόνος τρόπος για να μειωθεί ο πληθωρισμός είναι η μετατόπιση της καμπύλης αυτής. Μέχρι τα ποσοστά του πληθωρισμού να μειωθούν, η αγορά εργασίας είναι αναγκασμένη να βυθιστεί σε μια περίοδο υψηλής ανεργίας ώσπου έπειτα να ανακάμψει. Αποδεικνύεται με τον τρόπο αυτό ότι το ζήτημα της μείωσης του πληθωρισμού εκτός από χρονοβόρο είναι και αρκετά δαπανηρό. Η μείωση του έχει υψηλό κόστος από την άποψη ότι η ανεργία κορυφώνεται.

Μία δεύτερη και πραγματικά ενδιαφέρουσα θεωρία είναι αυτή του Taylor⁵⁴ με την οποία περιγράφει την νομισματική πολιτική και τις οικονομικές συνθήκες του πληθωρισμού. Προκειμένου να εξηγηθεί το φαινόμενο του πληθωρισμού ο Taylor θέτει ορισμένες ορθολογικές προσδοκίες ώστε οι παράγοντες του μοντέλου του, να περιλαμβάνουν όλες εκείνες τις μεταβλητές που υπολογίζουν ή προβλέπουν τα μελλοντικά ποσοστά του πληθωρισμού. Το μοντέλο αυτό περιλαμβάνει εκτός των άλλων και τις συμβάσεις μεταξύ τιμών και μισθών. Το πρόβλημα του πληθωρισμού αντικατοπτρίζεται εν μέρει και στις αιτίες της νομισματικής και φορολογικής πολιτικής καθώς και στις δημοσιονομικές μεταβλητές.

Από την άλλη πλευρά, αν χρησιμοποιήσουμε την δεύτερη θεωρία, αυτήν της ορθολογικής προσέγγισης των προσδοκιών για την ισορροπία του πληθωρισμού γίνεται αντιληπτό ότι η θεωρία αυτή διαφέρει τόσο από το μοντέλο Taylor όσο και από την καμπύλη Phillips. Αυτό το μοντέλο είναι μία νέα εκδοχή που ονομάζεται Phelps – Lucas. Το συγκεκριμένο μοντέλο βασίζει την εκδοχή του στο ότι μπορεί να εξαλειφθεί ο πληθωρισμός χωρίς να είναι απαραίτητο το κόστος της καμπύλης Phillips. Χωρίς δηλαδή να αυξηθεί η ανεργία.

⁵³ Stop moderate inflations: The methods of Poincare and Thatcher, Thomas J. Sargent, σελ. 2-5

⁵⁴ Καθηγητής οικονομικών στο University Stanford

Σύμφωνα με τις παραπάνω θεωρίες οι οποίες περιγράφηκαν αρκετά συνοπτικά η Margaret Thatcher σχεδίασε ένα πλάνο με βάση το οποίο ο πληθωρισμός θα αντιμετωπιζόταν γρήγορα και αποτελεσματικά. Αυτή η πολιτική της κατεύθυνση έρχονταν φυσικά σε αντίθεση όσων υποστήριζε τόσα χρόνια το κόμμα των Εργατικών. Οι ενέργειες της Thatcher αν και είναι δύσκολο να ερμηνευθούν, υποστήριζαν ότι γίνονταν ώστε να αντιμετωπιστεί ο πληθωρισμός χωρίς μεγάλο κόστος για την πραγματική παραγωγή. Εντούτοις η «σφικτή» νομισματική πολιτική, και η αύξηση των επιτοκίων που ακολουθήθηκε δεν ταυτίζονταν πλήρως με το μοντέλο ισορροπίας ορθολογικών προσδοκιών. Έτσι οι νομισματικές και δημοσιονομικές πολιτικές που εφαρμόστηκαν εν συνεχεία είχαν ευρύ αντίκτυπο στον τομέα της ανεργίας όπως και με την σταδιακή μείωση του ρυθμού αύξησης προσφοράς χρήματος για σχεδόν πέντε χρόνια.

Το κεντρικό σχέδιο της βρετανίδας πολιτικού περιλάμβανε φυσικά τις κεντρικές μονεταριστικές ιδέες και σκέψεις. Η μείωση της προσφοράς χρήματος σταδιακά, αποτελούσε το μέσο για την επικείμενη μείωση του ποσοστού του πληθωρισμού. Η μονεταριστική αντίληψη στήριζε τα επιχειρήματα της, στο γεγονός ότι η κυβέρνηση μπορούσε αναμφίβολα να πετύχει την μείωση του πληθωρισμού εφόσον μπορούσε να διαχειριστεί την προσφορά χρήματος. Αναλύοντας το παράδειγμα της Μ. Βρετανίας ο Alan Meltzer⁵⁵ διατύπωσε τα εξής: «Οι υπερβολικές δημόσιες δαπάνες που υπερβαίνουν τα αναμενόμενα δημοσιονομικά ελλείμματα και η αύξηση των κονδυλίων που υπερβαίνουν τους στόχους είναι συναφή προβλήματα. Η σχέση θα εξαφανιστεί εάν η κεντρική τράπεζα αλλάξει τις διαδικασίες λειτουργίας της και επιτρέψει τα επιτόκια της αγοράς να κυμαίνονται όσο υπερβαίνει το όριο που απαιτείται για τον έλεγχο των χρημάτων. Το πλεόνασμα του ελλείμματος θα χρηματοδοτηθεί από την εγχώρια αποταμίευση ή από τους αλλοδαπούς, αλλά η αύξηση των χρημάτων και ο πληθωρισμός θα μειωθούν.»

Η πολιτική αυτή αν και διατήρησε την αξία της στερλίνας σε ένα αρκετά υψηλό επίπεδο, απέτυχε να κρατήσει τα ποσοστά ανεργίας σε χαμηλό ποσοστό. Η Thatcher έκανε φανερή την προτίμηση της για αύξηση της

⁵⁵ Αμερικανός οικονομολόγος και καθηγητής πολιτικής οικονομίας, η εξειδίκευση του αφορούσε την μελέτη της νομισματικής πολιτικής και του συστήματος των Κεντρικών Τραπεζών

έμμεσης φορολογίας. Επιπλέον οι επιλογές της κυβέρνησης⁵⁶ να μειώσουν άμεσα τα ποσοστά του πληθωρισμού, συνεπάγονταν με αύξηση της πραγματικής αξίας του μακροπρόθεσμου χρέους του κράτους και του επιπέδου των πληρωμών των τόκων επί του χρέους.

Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι ότι αν οι επενδυτές οι οποίοι αγόρασαν ονομαστικά επιτόκια 14% και ενώ ανέμεναν μέσο πληθωρισμό σε ποσοστό 12%, υπολόγιζαν πραγματική απόδοση περίπου 2%. Η πραγματικότητα ήταν ότι οι πραγματικές τους αποδόσεις ήταν αρκετά υψηλότερες. Έτσι το κυβερνητικό σχέδιο των Συντηρητικών για την πραγματική μείωση του πληθωρισμού ήταν εξαιρετικά αμφιλεγόμενο. Με λίγα λόγια η διάρθρωση των επιτοκίων και των ομολόγων του δημοσίου τομέα ήταν αρκετά μεγάλη ώστε η αγορά ανέμενε τα ποσοστά του πληθωρισμού να αυξηθούν σε σταθερή βάση.

Η αντιπληθωριστική αντεπίθεση του σχεδίου Thatcher παρουσίαζε όμως και ορισμένα απτά αποτελέσματα. Αν και το έτος 1980 – 1981 ο στόχος της στερλίνας κυμαίνονταν μεταξύ 7% έως 11% σε ποσοστό ανά χρονιά, μπορούσε να συγκριθεί με τον ετήσιο ρυθμό ανάπτυξης 21% κατά τον Φεβρουάριο του 1980 και τον Φεβρουάριο του 1981. Παρόλα αυτά την περίοδο εκείνη τα επιτόκια στην Μ. Βρετανία ήταν αρκετά υψηλά ενώ και το PSBR, ο ρυθμός δανεισμού του δημοσίου τομέα είχε υπερβεί τον στόχο του. Ο προϋπολογισμός της χρονιάς του 1980 προέβλεπε περίπου 8,5 δισεκατομμύρια ή μιλώντας με ποσοστά σε ΑΕΠ, αυτό ανέρχονταν σε 4,5% σε ΑΕΠ ενώ την αμέσως επόμενη χρονιά οι αριθμοί αυξήθηκαν σε 13,5 δις και 6% σε ποσοστό ΑΕΠ αντίστοιχα. Η οικονομική πολιτική της πρωθυπουργού όμως και η εφαρμογή των μονεταριστικών αντιλήψεων του Friedman συνδυάστηκε με ορισμένες δημοσιονομικές προσαρμογές. Η εφαρμογή «σφικτής» νομισματικής πολιτικής είχε ως στόχο την αύξηση της συνολικής ζήτησης και αν και πετύχαινε να περιορίσει τον πληθωρισμό, η ανεργία αναπτύσσονταν. Η συνολική προσπάθεια αντιμετώπισης του, χρειάζονταν συγκεκριμένες διαρθρωτικές μεταβολές οι οποίες θα έκαναν την οικονομία της Μ. Βρετανίας περισσότερο ανταγωνιστική και περισσότερο προσαρμόσιμη στις νέες συνθήκες.

Πέρα από το πρόβλημα της αντιμετώπισης του πληθωρισμού, οι δυσκολίες για την κυβέρνηση Thatcher δεν σταματούσαν. Κατά την

⁵⁶ Stopping moderate inflations: the methods of Poincare and Thatcher, Thomas J. Sargent, Federal reserve bank of Minneapolis and University of Minnesota, Working paper (1981), σελ. 20

διάρκεια της πρώτης διακυβέρνησης των Συντηρητικών, φαίνονταν ότι η βρετανίδα πολιτικός δεν γίνονταν να κυβερνήσει περισσότερο από μία θητεία. Λίγο τα σκληρά μέτρα λιτότητας που αναμένονταν να εφαρμόσει και λίγο η αρχική ήττα που υπέστη από τα συνδικάτα των ανθρακωρύχων την πρώτη περίοδο, την οδηγούσαν σιγά, σιγά στην αποτυχία. Ενώ όμως οι δημοσκοπήσεις έδειχναν ραγδαία μείωση στην απήχηση που είχε στην κοινωνία, η «Σιδηρά Κυρία», με τον πόλεμο των νήσων Φώκλαντ κατά τα τέλη της πρώτης θητείας της, της δόθηκε το «κλειδί» της επόμενης τετραετίας.

Η πρώτη θητεία της M.Thatcher ως πρωθυπουργού παρουσιάζει αρκετές διακυμάνσεις λόγω του ότι αντιμετώπιζε συγχρόνως αρκετά μέτωπα στην πολιτική σκηνή. Πολύ εύκολα θα μπορούσε κανείς να διαχωρίσει την πρώτη περίοδο της Thatcher σε μία πρώτη φάση προ – Φώκλαντ δηλαδή μεταξύ 1979 και Απρίλιο 1982 και στην μετά – Φώκλαντ φάση μεταξύ Μάιο 1982 και Ιούνιο 1983. Η στάση της πρωθυπουργού στο επικείμενο ζήτημα ήταν πραγματικά καθοριστική. Μέχρι τότε η εικόνα για την πρωθυπουργό ήταν λίγο έως πολύ δυσάρεστη. Η δημοτικότητα της ήταν σχετικά σε χαμηλά επίπεδα ενώ δεν ήταν λίγοι αυτοί που θεωρούσαν ότι στην μεταπολεμική εποχή μόνο ο Edward Heath την ξεπερνούσε στο συγκεκριμένο τομέα. Ακόμη και στο εσωτερικό του κόμματος των Συντηρητικών πολλοί εξέφραζαν την άποψη ότι η βρετανίδα πολιτικός θα τους οδηγούσε στην ήττα των επόμενων εκλογών. Ο πόλεμος ωστόσο των νήσων Φώκλαντ με την Αργεντινή ανέτρεψε τα δεδομένα. Η στάση της στο συγκεκριμένο ζήτημα ανέδειξε περισσότερο το κύρος που «έτρεφε» μεγάλο μέρος της κοινωνίας για την «Σιδηρά Κυρία». ⁵⁷

Ο πόλεμος των Φώκλαντ ανανέωσε την δημοτικότητα της Thatcher σε μία περίοδο η οποία φαίνονταν αρκετά δυσάρεστη λόγω της εφαρμογής του οικονομικού σχεδίου των Συντηρητικών. Από την εισβολή της Αργεντινής στις νήσους στις 31 Μαρτίου του 1982 έως την Βρετανική κατοχή του λιμανιού Stanley στις 14 Ιουνίου, η δημοτικότητα της αυξήθηκε περίπου 15%. Όπως ανέφερε και ο Crewe(1985) «η δημόσια γνώμη και η κομματική πολιτική μεταμορφώθηκε». Η εξήγηση αυτού του επιχειρήματος είναι διττή. Αφενός η νίκη στον πόλεμο απέδωσε σημαντική πολιτική δύναμη στην Thatcher, αφετέρου το οικονομικό πλάνο που είχε ξεκινήσει να εφαρμόζει από την αρχή της θητείας της

⁵⁷ The British Prime Minister, Popular Responses, Antony King, σελ 109 - 114

άρχιζε να αποδίδει. Ο συνδυασμός αυτών των δύο δεδομένων αν και αναμφίβολα αποδίδεται στην μετέπειτα εκλογική νίκη των Συντηρητικών, θεωρείται από πολλούς αναλυτές υπερεκτιμημένος.

Το αποτέλεσμα της νίκης στον πόλεμο αποτέλεσε αντικείμενο πολιτικής ανάλυσης κυρίως διότι συνδέθηκε με την επόμενη εκλογική νίκη της Thatcher. Σύμφωνα με την αναφορά των Dunleavy και Husband(1985) η συσπείρωση στην λαϊκή ορθοδοξία επετεύχθη λόγω της υποστήριξης της Thatcher και του πολέμου στα Φώκλαντ. Με βάση αυτή την σκέψη η κυβερνητική δημοτικότητα αυξήθηκε σχεδόν 16% πρώτον λόγω του πολέμου, και δεύτερον λόγω της μείωσης του ποσοστού της ανεργίας.

Από την άλλη πλευρά υπάρχει και η ερμηνευτική προσέγγιση των Clarke, Steward και Zuk (1986) από μία περισσότερο συντηρητική οπτική θέση. Η δική τους προσέγγιση συμπεριλάμβανε κάποιες επιπλέον μεταβλητές με ζητήματα όπως αυτό της ανεργίας και του πληθωρισμού που ταλάνιζε το κράτος της Μ. Βρετανίας. Η συγκεκριμένη αναφορά βασιζόταν στην έντονη επίδραση του πολέμου στην βρετανική πολιτική και στην δημοτικότητα των Συντηρητικών μίας και τους οδήγησε αύξηση των ποσοστών τους 17%. Η δημοτικότητα του κόμματος κορυφώθηκε στο διάστημα από τον Απρίλιο 1982 έως το 1983. Ωστόσο οι απόψεις αυτές δεν αποτελούσαν κανόνα. Για παράδειγμα ο Norpoth⁵⁸ διατύπωνε την άποψη ότι ο πόλεμος παρείχε στην Thatcher μια πρόσκαιρη υποστήριξη η οποία τους επόμενους μήνες σταδιακά μειώνονταν, περιγράφοντάς την ως «βαθμιαία προσαρμογή». Ο γνωστός πολιτικός αναλυτής στην μεθοδολογική του προσέγγιση θεωρούσε τον πληθωρισμό και την ανεργία αμελητέους παράγοντες προσέγγισης της δημοτικότητας της Thatcher. Η παροδική υποστήριξη της κοινωνίας στο Συντηρητικό κόμμα για τον Norpoth έφτανε το 7% κατά τη διάρκεια Μαΐου και Ιουνίου του 1982. Με βάση την δική του προσέγγιση ο πόλεμος των Φώκλαντ έδωσε «αέρα» πάνω από 5 μονάδες το 1983 στους Συντηρητικούς και ενστερνίζεται την άποψη ότι ο πόλεμος ήταν κρίσιμος για την εκλογική νίκη του κόμματος στις επόμενες εκλογές. Η καθεμία από τις παραπάνω προσεγγίσεις λίγο πολύ συνυπολόγιζαν τις μακροοικονομικές πολιτικές της διακυβέρνησης Thatcher ωστόσο αποδεικνύουν ότι η νίκη απέναντι στους Αργεντινούς ήταν

⁵⁸ Πολιτικός Επιστήμων, γνωστός για τις προβλέψεις πολλών εκλογικών αποτελεσμάτων

καθοριστική⁵⁹. Το αποτέλεσμα του πολέμου έτσι αποτέλεσε των συνδυαστικό κρίκο για την δεύτερη συνεχόμενη εκλογική νίκη του Συντηρητικού κόμματος και της κυρίας Thatcher η οποία επιβεβαίωσε ότι ήταν η απόλυτη ηγέτης του κόμματος.

1.3 Η δεύτερη περίοδος Thatcher και η εφαρμογή συντηρητικής πολιτικής και ιδιωτικοποιήσεων

Η δεύτερη περίοδος διακυβέρνησης Thatcher ήρθε με τις εκλογές Ιουνίου 1983 και με τον πολιτικό θρίαμβο έναντι του Εργατικού κόμματος. Μετά και την νίκη στα Φώκλαντ, πλέον η επανεκλεγμένη πρωθυπουργός είχε τον χρόνο και την δύναμη να εφαρμόσει τις νεοσυντηρητικές και νεοφιλελεύθερες πολιτικές της, που πίστευε και ακολουθούσε. Η Thatcher βρέθηκε στην πολιτική όπως η ίδια υποστήριζε: «όχι για να είναι, αλλά για να κάνει». Στόχος της ήταν να αντιστρέψει το οικονομικό κλίμα στο κράτος της Μ. Βρετανίας.

Προκειμένου όμως να κατανοήσουμε τις πολιτικές που εφήρμοσε κατά την δεύτερη της θητεία η βρετανίδα πολιτικός, οφείλουμε να κατανοήσουμε την πολιτική οπτική της. Στο παρελθόν οι περισσότεροι πρωθυπουργοί ακολουθούσαν ένα μοτίβο το οποίο η Thatcher δεν θέλησε να ακολουθήσει. Πίστευε βαθύτατα, ότι εκλέχθηκε για να «σπάσει» αυτόν τον κανόνα. Έτσι κατά το παρελθόν οι περισσότεροι πρωθυπουργοί αναλάμβαναν μία παθητική στάση και επέτρεπαν στον εκάστοτε υπουργό να αναλαμβάνει δράση για ένα συγκεκριμένο θέμα. Οι ίδιοι παρέμβαιναν μόνο όταν το ζήτημα έφθανε σε ένα τελικό σημείο. Μόνο και μόνο τότε οι πρωθυπουργοί προσπαθούσαν να επηρεάσουν τα συμβούλια προς μία κατεύθυνση. Η Thatcher όμως αποτελούσε εξαίρεση στον κανόνα. Με έναν ασυνήθιστα επιθετικό και δυναμικό τρόπο, παρέμβαινε όποτε αυτό κρίνονταν απαραίτητο και διατύπωνε πάντα τις απόψεις της στους υπουργούς. Συχνά τους διέκοπτε και υπεραμυνόταν των θέσεων και απόψεων της.

Η ηγετική της παρουσία⁶⁰ στο κόμμα των Συντηρητικών διαφαίνονταν ακόμα και από τον τρόπο που αντιμετώπιζε τα εσωκομματικά ζητήματα που προέκυπταν. Απέναντι στους δύο Συντηρητικούς πολιτικούς,

⁵⁹Economic and Politics, The calculus of support, Helmut Norpoth, Michael S. Lewis - Beck & Jean - Dominique Lafay, The existing Evidence for the Falklands Effect, σελ. 162 - 163

⁶⁰The British Prime Minister, Antony King, σελ 119 - 120

εσωκομματικούς αντιπάλους της James Prior και Peter Walker δεν παρέμεινε απαθής. Οι δύο αυτοί άντρες δεν έκρυβαν την αντίθεση τους στον οικονομικό μονεταρισμό και την δυσαρέσκεια τους για την πρωθυπουργό. Έτσι η Thatcher χωρίς δεύτερη σκέψη εξουδετέρωσε τον Prior στέλνοντας τον στην Β. Ιρλανδία και υποβιβάζοντας τον Walker στους τομείς γεωργίας και ενέργειας. Το πολιτικό σθένος της Thatcher δυνάμωνε με τον καιρό, ενώ ταυτόχρονα οι συντηρητικές τις αντιλήψεις ρίζωναν στο εσωτερικό του κόμματος.

Η δεύτερη αυτή περίοδος παρουσιάζει εξαιρετικό ενδιαφέρον καθώς η αντιμετώπιση συγκεκριμένων ζητημάτων όπως ο τρόπος αντιμετώπισης του συνδικαλισμού αλλά και της προώθησης του προγράμματος ιδιωτικοποιήσεων, θεωρείται αντικείμενο έρευνας για πολλές άλλες ευρωπαϊκές χώρες. Οι ιδιωτικοποιήσεις που υλοποιήθηκαν στο Ηνωμένο Βασίλειο αποτέλεσαν δημοφιλή οικονομική πολιτική και συνδέθηκαν άρρηκτα με τον «θατσερισμό»⁶¹. Το νεοφιλελεύθερο κύμα ιδιωτικοποιήσεων έρχονταν για να επισημάνει ότι ο διαχωρισμός δημόσιου και ιδιωτικού τομέα είχε περιοριστεί αισθητά. Οι ιδιωτικοποιήσεις δεν ήταν απλά το μέσο μετάβασης μετοχών από την δημόσιο στον ιδιωτικό τομέα. Περιλάμβαναν και την αναδιάρθρωση των εργασιακών σχέσεων αλλά σχετίζονταν και με την διεθνοποίηση της παραγωγής. Το βρετανικό πρόγραμμα ιδιωτικοποιήσεων αν και ξεκίνησε, ελπιδοφόρα από την πρώτη κιόλας θητεία της Thatcher το 1979, δεν είχε την ανάλογη συνέχεια. Μία σύντομη αναδρομή στο παρελθόν, θα μας βοηθήσει εδώ ώστε να κατανοήσουμε το περιεχόμενο του όρου «ιδιωτικοποίηση».

Ακολουθώντας αυτή την οδό η πρώτη κυβέρνηση των Συντηρητικών κοίταξε ασφαλώς να ελέγξει τον πληθωρισμό μέσα από μία σχετικά «σκληρή» νομισματική πειθαρχία. Για να επιτευχθεί αυτός ο στόχος η κυβέρνηση έθεσε ως προτεραιότητα τον έλεγχο της προσφοράς χρήματος, την μείωση των δημοσίων δαπανών και την μείωση της άμεσης φορολόγησης για τον μέσο Βρετανό πολίτη. Οι δεσμεύσεις του προγράμματος των Συντηρητικών του 1979 δεν εκπληρώθηκαν κατά γράμμα. Οι αρχικές τους υποσχέσεις για πώληση των μετοχών της εθνικοποιημένης ναυπηγικής βιομηχανίας National Freight Corporation δεν προσφέρθηκαν στο ευρύ κοινό. Η ιδιωτικοποίηση στο κυβερνητικό

⁶¹ Σύγχρονη Οικονομική Θεωρία, Ριζοσπαστικές Κριτικές του Νεοφιλελευθερισμού, Επιμέλεια Α. Βλάχου, κεφ. Ιδιωτικοποιήσεις: Θεωρία με μαθήματα από το Ηνωμένο Βασίλειο, σελ. 79-81

πλάνο είχε σημαντικό ρόλο φυσικά, όχι τόσο για τα οικονομικά της ανταποδοτικά οφέλη, αλλά κυρίως γιατί η μείωση των δημοσίων δαπανών ήταν δύσκολη απόφαση για τους πολιτικούς του κόμματος. Έτσι οι ιδιωτικοποιήσεις προωθήθηκαν ακόμα και αν δεν προήγαγαν τον ανταγωνισμό ή ακόμα και όταν ήταν επιβλαβής για τις δημόσιες δαπάνες. Όπως και να είχε το πολιτικό κόστος για το κόμμα ήταν μικρότερο. Απόδειξη αυτού του επιχειρήματος είναι η ιδιωτικοποίηση της British Telecom η οποία πραγματοποιήθηκε χωρίς να εξασφαλίζει τον ανταγωνισμό.

Ωστόσο σε αυτό το σημείο είναι αναγκαίο να γίνει μία αναφορά στην πολιτική των ιδιωτικοποιήσεων από την αφετηρία τους. Η οικονομική αυτή πολιτική είχε «πάρει τον δρόμο της» ήδη από τις κυβερνήσεις των Εργατικών και υπό την πίεση του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου το 1976. Η πρώτη πώληση προς αυτή την κατεύθυνση ήταν η British Petroleum είχε ως στόχο την μείωση του PSBR. Για τους Συντηρητικούς η πολιτική των ιδιωτικοποιήσεων στα σχέδια τους έλαβε κυρίαρχη θέση, μετά και την δεύτερη θητεία της Margaret Thatcher κυρίως τα χρόνια 1983-1987.

Για να εξηγηθεί ασφαλέστερα η πολιτική των ιδιωτικοποιήσεων⁶² θα χρησιμοποιηθεί η αναφορά των Bishop & Kay (1988) «η ιδιωτικοποίηση είναι μια πολιτική που υιοθετήθηκε σχεδόν τυχαία αλλά έχει καταστεί ως κεντρική πολιτική, μία πολιτική που δεν έχει σαφείς στόχους, αλλά έχει γίνει σχεδόν αυτοσκοπός». Το επιχείρημα τους επιβεβαιώνεται από το γεγονός ότι στην βρετανική πολιτική σκηνή καμία κυβέρνηση δεν αναφέρονταν συγκεκριμένα για κάποια πολιτική ιδιωτικοποίησης προεκλογικά. Μέσα από αυτή την αναφορά θα γίνει μια εκτενής προσπάθεια να αναλυθεί το ζήτημα της πολιτικής ιδιωτικοποιήσεων και να ερμηνευθεί το θετικό ή και αρνητικό τους στίγμα, ιδίως στην πολιτική σκηνή της Μ. Βρετανίας.

Ο παρεμβατικός ρόλος του κράτους όσον αφορά το συγκεκριμένο ζήτημα περιορίστηκε αισθητά. Αυτό όμως δεν σήμαινε ότι οι ιδιωτικοποιήσεις δεν μπορούσαν να συνδυαστούν και με την ελάχιστη κρατική παρέμβαση. Η αποτελεσματικότητα των ιδιωτικοποιήσεων στο βρετανικό κράτος κρίνονταν κυρίως από την ανάπτυξη της ανταγωνιστικότητας. Έτσι η αύξηση της ανταγωνιστικότητας

⁶²Privatization under Mrs. Thatcher, A review of the literature, David Marsh, σελ 462

συγκαταλέγονταν στα πλάνα των Συντηρητικών από την πρώτη κιόλας διακυβέρνηση τους. Το πρώτο μεταρρυθμιστικό πλαίσιο με σκοπό την απορρύθμιση του δημοσίου τομέα και την φιλελευθεροποίηση της αγοράς υλοποιήθηκε στην πρώτη θητεία της M.Thatcher. Στη δεύτερη διακυβέρνηση της ωστόσο, εστίασε στην προώθηση της επιχειρηματικότητας και στην πώληση αρκετών περιουσιακών στοιχείων του κράτους.

Μέσα στο πλαίσιο αυτό η αύξηση της ανταγωνιστικότητας οδήγησε σε βελτίωση της απόδοσης των υπηρεσιών και εξοικονόμηση χρημάτων. Στις υπηρεσίες των δήμων για παράδειγμα, διάφορες μελέτες έδειξαν ότι επετεύχθη μια μεγάλη εξοικονόμηση σε τομείς όπως της απορριματοσυλλογής και της υγειονομικής περίθαλψης. Χωρίς αμφιβολία οι ιδιωτικές συμβάσεις που ανέλαβαν τις υπηρεσίες του δημοσίου τομέα και της τοπικής αυτοδιοίκησης μείωσαν το κόστος των δαπανών, αν και υπήρχαν «φωνές» που υποστήριζαν ότι με την ταυτόχρονη μείωση του κόστους μειώθηκε και η ποιότητα των υπηρεσιών. Αρκετές φορές οι ιδιωτικοποιήσεις στην τοπική αυτοδιοίκηση, επέφεραν δυσάρεστες αλλαγές στις συνθήκες εργασίας αλλά και στα μισθολογικά δεδομένα για τους εργαζομένους.

Σύμφωνα με τον Veljanovski⁶³ (1990) οι προσπάθειες αξιολόγησης της απόδοσης των εταιριών που ιδιωτικοποιήθηκαν έδειξαν μία αξιοσημείωτη αύξηση των κερδών και βελτίωση της αποδοτικότητας τους. Αντίλογος όμως στην αναφορά αυτή αποτέλεσε η τεκμηρίωση του Dunsire (1991). Οι εταιρείες που ιδιωτικοποιήθηκαν όπως NFC, BT παρουσίασαν βελτιωμένες συγκριτικά με άλλες κρατικές εταιρείες, τομείς παραγωγικότητας και κερδοφορίας. Το αντίτιμο σε αυτό το αποτέλεσμα ήταν η διόγκωση του φόρτου εργασίας για τους εργαζομένους. Σύμφωνα με τον Pitt (1990) η ιδιωτικοποίηση της British Telecom πέτυχε καλύτερα αποτελέσματα επιδιώκοντας ένα επιθετικό στυλ διαχείρισης λαμβάνοντας υπόψη τον ευρύτερο ανταγωνισμό. Η British Telecom συγχωνεύτηκε και με την αμερικανική εταιρεία MCI, αποτελώντας έτσι μια από τις μεγαλύτερες εταιρείες τηλεπικοινωνιών. Η συγκεκριμένη εταιρεία είχε καλύτερες αποδόσεις από τις αντίστοιχες κρατικές συγκριτικά και στην Ευρώπη σύμφωνα με τους Foreman – Peck.

⁶³Privatization under Mrs. Thatcher A review of the literature, David Marsh, σελ 468

Αυτό όμως που είχε πραγματικά σημασία για τον καταναλωτή ήταν η ποιότητα των υπηρεσιών που του προσφέρονταν και τα κόστη της υπηρεσίας. Εδώ εντοπίστηκαν σημαντικά προβλήματα. Κοινή διαπίστωση όλων των καταναλωτών ήταν φυσικά η αύξηση των τιμών των υπηρεσιών μετά και την ιδιωτικοποίησή τους. Οι επικείμενες αυξήσεις των τιμών πολλές φορές έφθαναν ακόμη και τα ποσοστά μεταξύ 40% και 90%. Το συμπέρασμα με απλά λόγια ήταν ότι την βελτίωση της απόδοσης των ιδιωτικοποιημένων εταιρειών ο καταναλωτής αναγκαζόταν να το πληρώσει αρκετά υψηλότερα από ότι πριν.

Η κριτική⁶⁴ όμως των ιδιωτικοποιήσεων που υλοποιήθηκαν στο Ηνωμένο Βασίλειο είναι πολυσύνθετη. Οι Βρετανικές ιδιωτικοποιήσεις που αφορούσαν τομείς όπως άνθρακα, χάλυβα, ηλεκτρισμό χαρακτηρίζονταν από έλλειψη οργάνωσης. Η εμμονή της Thatcher στο συνδικαλιστικό ζήτημα και στις μεγάλες απεργίες απέσπασε το ενδιαφέρον της από την ουσία της οικονομική πολιτικής των ιδιωτικοποιήσεων. Η πρωθυπουργός αναλώθηκε σε εκείνη την διαμάχη με τους ανθρακωρύχους με αποτέλεσμα την περίοδο εκείνη η χώρα να στραφεί σε άλλες πηγές ενέργειας για να αντιμετωπίσει τα προβλήματα που δημιουργούσαν οι απεργοί. Οι συνέπειες αυτής της επιλογής της ήταν άμεσες τόσο για την εγχώρια απασχόληση όσο και για τους οικονομικούς δείκτες. Ο βιομηχανικός τομέας άνθρακα κατακερματίστηκε με συνοπτικές διαδικασίες.

Εκτός αυτής της αρνητικής επίδρασης, στη Μ. Βρετανία προκλήθηκαν αρκετά σκάνδαλα τα οποία σχετίζονταν με τις πολιτικές ιδιωτικοποιήσεων. Ήταν γεγονός ότι σε περιπτώσεις ιδιωτικοποίησης δημοσίων φορέων, ανακαλύφθηκε ότι στελέχη και διευθυντές των ιδιωτικοποιημένων πλέον επιχειρήσεων ανταμείβονταν με υψηλότερους μισθούς είτε με δικαίωμα απόκτησης μετοχών σε πολύ χαμηλές τιμές. Με λίγα λόγια απολάμβαναν προνόμια –όπως παροχή μεγαλύτερων συνταξιοδοτικών δικαιωμάτων – τα οποία πριν την ιδιωτικοποίηση δεν θα μπορούσαν να υλοποιηθούν. Ο προσανατολισμός των ιδιωτικοποιήσεων αν και θα έπρεπε να θέτει ως στόχο την μείωση της ανεργίας και την αύξηση της ανταγωνιστικότητας δεν το πετύχαινε πάντα. Αρκετές φορές τα προγράμματα ιδιωτικοποιήσεων διεύρυναν τις

⁶⁴ Σύγχρονη Οικονομική Θεωρία, Ριζοσπαστικές Κριτικές του Νεοφιλελευθερισμού, Επιμέλεια Α. Βλάχου, Μαθήματα από το Ηνωμένο Βασίλειο, σελ.101 - 103

εισοδηματικές ανισότητες, μα το σημαντικό ήταν ότι κανένα στοιχείο δεν αποτύπωνε ότι οι ιδιωτικοποιήσεις ωφελούσαν τους ασθενέστερους της κοινωνίας

Τέλος, ο ρόλος των ιδιωτικοποιήσεων ταυτίστηκε άμεσα και με την απαίτηση δανεισμού του δημοσίου τομέα, δηλαδή το PSBR. Κίνητρο για την επίτευξη και προώθηση ενός προγράμματος ιδιωτικοποιήσεων αποτελούσε τόσο ο πληθωρισμός όσο και η μείωση του ρυθμού του PSBR. Σύμφωνα με τον Brittan (1984, σελ. 11 – 37) οι εισπράξεις από τις αποκρατικοποιήσεις αυξήθηκαν από την περίοδο που ανέλαβε την διακυβέρνηση του κράτους η Margaret Thatcher. Μέχρι και τα τέλη σχεδόν και της τρίτης θητείας της, τα κέρδη ξεπέρασαν τα 7 εκατομμύρια λίρες. Με αρκετές δυσκολίες ο ρυθμός μείωσης δανεισμού του δημοσίου τομέα έγινε πραγματικότητα καθώς σχεδόν εξαφανίστηκε. Τα ελλείμματα ισοσκελίστηκαν και ο επόμενος στόχος ήταν η μετατροπή τους σε πλεονάσματα. Όλα αυτά δεν θα μπορούσαν φυσικά να έχουν επιτευχθεί χωρίς τα μεγάλα έσοδα από τις ιδιωτικοποιήσεις που προωθήθηκαν. Εν τέλει, οι εξελίξεις στο πρόγραμμα οικονομικής πολιτικής των Συντηρητικών κατευθύνθηκαν στην λογική χρησιμοποίησης των εσόδων από τις ιδιωτικοποιήσεις για παροχή φορολογικών ελαφρύνσεων στον βρετανό πολίτη αν και πολλές φορές αυτό δεν κατέστη δυνατό κυρίως γιατί τα προγράμματα ιδιωτικοποιήσεων αποτελούσαν ζήτημα ευρύτερων πολιτικών διαδικασιών.

1.4 Ο συνδικαλισμός στο πολιτικό στόχαστρο της Thatcher

Το πρόβλημα των απεργιών και των διαχρονικών συνδικαλιστικών αιτημάτων, ήταν πρόβλημα που ταλάνιζε την βρετανική κοινωνία και το βρετανικό κράτος πολύ πριν αναλάβει η Thatcher την εξουσία. Για τους οπαδούς της πολιτικής του «θατσερισμού» τα συνδικάτα αποτελούσαν εχθρό της ελεύθερης αγοράς και της οικονομίας του κράτους. Επέβαλλαν στην αγορά τις δικές τους κατευθύνσεις για τους μισθούς και παρεμπόδιζαν την φιλελευθεροποίηση της αγοράς. Με απλά λόγια ήταν άμεσα υπεύθυνα για την ανεργία στην Μ. Βρετανία.

Η αναμόρφωση και αναδιάρθρωση του βρετανικού κράτους από την Thatcher δεν περιλάμβανε στο σχέδιο της συνδικαλιστικές απαιτήσεις και διεκδικήσεις. Τις θεωρούσε παράλογες. Ίσως η σκέψης της πρωθυπουργού να είχε να κάνει και με τις νωπές μνήμες από την ήττα του πρώην πρωθυπουργού Heath από τους ανθρακωρύχους

συνδικαλιστές τα προηγούμενα χρόνια. Η Thatcher ήταν αρκετά ευαίσθητη απέναντι στο συγκεκριμένο ζήτημα. Η επιρροές των Hayek και Friedman είχαν ριζώσει για τα καλά μέσα της. Για την Thatcher η συναινετική οδός δια μέσου του κορπορατισμού είχε απορριφθεί καθολικά. Στο μυαλό της αυτή η σχέση μεταξύ κράτους και συνδικάτων είχε οδηγήσει την χώρα στον «χειμώνα της δυσαρέσκειας». Ο θατσερισμός δεν περιβάλλονταν από συναινετικές πρακτικές και συμβιβασμούς, είχε θέσει ως στόχο την ουσιαστική συνδικαλιστική μεταρρύθμιση.

Οι συνδικαλιστικές οργανώσεις είχαν επηρεάσει σε μεγάλο βαθμό την κοινωνία, καθώς σε κάποιες δημόσιες υπηρεσίες η συνδικαλιστική συμμετοχή άγγιζε σχεδόν το εκατό τις εκατό. Το όπλο της Thatcher σε αυτή την μάχη μεταξύ κράτους και συνδικάτων δεν ήταν άλλο από την νομοθεσία. Θέσπισε το κατάλληλο πλαίσιο ώστε να μεταρρυθμίσει την σχέση εργοδότη – εργαζομένου. Έτσι ήταν καθοριστικός ο ρόλος των ιδιωτικοποιήσεων στις υπηρεσίες του δημοσίου τομέα. Το σχέδιο⁶⁵ της Thatcher υπολόγιζε ότι με την προώθηση των ιδιωτικοποιήσεων εκτός από την οικονομικά οφέλη θα επιτυγχανόνταν και μείωση της συνδικαλιστικής επιρροής και δράσης. Η κατάσταση για τα συνδικάτα ολοένα και χειροτέρευε. Υπήρξαν αρκετές απώλειες θέσεων εργασίας, μειώσεις των μισθών των εργατών αλλά και επιδείνωση των συνθηκών εργασίας. Με τις ιδιωτικοποιήσεις οι αργίες και οι υπερωρίες βρίσκονταν εκτός του επιχειρηματικού πλάνου των εργοδοτών. Δίχως αμφιβολία η κατάσταση για τα συνδικάτα ήταν τόσο δυσοίωνα όσο και απογοητευτική. Η συμμετοχή των συνδικαλιστικών οργανώσεων εκείνα τα χρόνια μεταξύ 1979 – 1985 μειώθηκε σχεδόν 21% ενώ η συμμετοχή της Ένωσης Μεταφορών και Γενικών Εργαζομένων μειώθηκε 31%.

Τα προβλήματα όμως της Thatcher που αφορούσαν την αντιμετώπιση του συνδικαλιστικού ζητήματος εντείνονται κατά την δεύτερη διακυβέρνηση της. Το έτος 1984 – 1985 αντιμετώπισε ένα μαχητικό συνδικαλιστικό κίνημα το οποίο παρακώλυε τους κρατικούς μηχανισμούς και βύθιζε την χώρα μέσα από τις συνεχιζόμενες απεργίες των εργατών και των ανθρακωρύχων οι οποίοι συγκρούονταν διαρκώς με τα αστυνομικές δυνάμεις. Αν λάβουμε υπόψη μας την έκθεση Ridley που διέρρευσε στον Τύπο της Μ. Βρετανίας, οι ανθρακωρύχοι αποτελούσαν

⁶⁵Privatization under Mrs. Thatcher: A review of the literature, David Marsh, σελ. 472 - 474

το μεγάλο πρόβλημα και ως γνωστόν τέθηκαν στο στόχαστρο της Thatcher. Η ένωση των ανθρακωρύχων NUM⁶⁶ υπό τον ηγέτη της Arthur Scargill εμφανίστηκε ιδιαίτερα πειθαρχημένη και συνεκτική. Ο ηγέτης της, είχε ψηφιστεί καθολικά σχεδόν με ποσοστά άνω του 70%. Επιλέχθηκε να προωθήσει τα συμφέροντα των ανθρακωρύχων με μεγάλο κόστος. Ο τομέας του άνθρακα διένυε μία άσχημη περίοδο λόγω της μείωσης της ενεργειακής προτίμησης προς αυτόν.

Η απάντηση που δόθηκε έναντι των απαιτήσεων των συνδικαλιστών ήταν ιδιαίτερα σκληρή. Η δημοσιονομική και οικονομική πολιτική⁶⁷ του σχεδίου των Συντηρητικών περιλάμβανε συγκεκριμένες μεταρρυθμίσεις για τα συγκεκριμένα ζητήματα. Με την εισαγωγή των νόμων περί απασχόλησης του 1980 και του συνδικαλιστικού νόμου 1982 η κυβέρνηση των Συντηρητικών μείωσε ουσιαστικά το πεδίο δράσης των συνδικαλιστικών οργανώσεων. Οι συνθήκες εργασίας χειροτέρεψαν και η θέση των εργαζομένων αποδυναμώθηκε αισθητά. Ο νόμος του 1982 έφερε νέους όρους σε ότι αφορά την απεργία. Πλέον οι συνδικαλιστές εργάτες μπορούσαν να οδηγηθούν ακόμη και στα δικαστήρια από τους εργοδότες τους. Μπορούσαν ακόμη και να αντιμετωπίσουν και ποινές φυλάκισης ενώ οι απεργίες τους μπορούσαν να γίνονται μόνο στους χώρους εργασίας τους και όχι έξω από αυτούς. Η Thatcher αντιμετώπισε τους συνδικαλιστές ως άτομα τα οποία ευθύνονταν τόσο για την οικονομική δυσπραγία, όσο και για τις παράνομες δραστηριότητες των απεργιών. Δεν επιδίωκε μόνο να αγνοήσει τις προηγούμενες κατακτήσεις των εργατών αλλά αντιμετώπισε τον κορπορατισμό στην ρίζα του. Η κυβέρνηση των Συντηρητικών βάδιζε στο μονοπάτι εξουδετέρωσης των απαιτητικών ατόμων της εργατικής τάξης καταργώντας τις κυρώσεις, ασυλίες και τις νομικές δικλίδες των συνδικάτων.

Η αντεπίθεση όμως των συνδικαλιστικών ομάδων δεν θα αργούσε να ξεκινήσει. Η ανακοίνωση του George Hayes διευθυντή της Εθνικής Κεντρικής Τράπεζας του Yorkshire ότι θα κλείσουν ορυχεία λόγω της μείωσης της παραγωγής άνθρακα αποτέλεσε το έναυσμα για αυτή την επίπονη απεργία των ανθρακωρύχων. Αναμένονταν να μείνουν χωρίς εργασία περίπου 20.000 άτομα καθώς η παραγωγή θα μειώνονταν κατά τέσσερα εκατομμύρια τόνους την χρονιά 1984 – 1985⁶⁸. Ταυτόχρονα οι

⁶⁶National Union of Mineworkers

⁶⁷Social Policy Thatcher & Reagan,

⁶⁸An open conspiracy, Conservative politics and miner's strike 1984-5, σελ. 308

νέες διατάξεις για πρόωρη συνταξιοδότηση των εργατών στα ανθρακωρυχεία ηλικίας άνω των 50 χρόνων ήταν καθοδόν. Οι μικρότερες ηλικίες ανθρακωρύχων αναμένονταν να απολυθούν με αποζημιώσεις που έφταναν μόλις το ποσό των χιλίων λιρών ανά έτος. Η συνδικαλιστική δράση υπό τον Scargill ήταν άμεση. Στις 8 Μαρτίου η εκτελεστική επιτροπή του NUM συνεδρίασε. Οι επιλογές των ανθρακωρύχων ήταν δύο. Είτε θα επέλεγαν να ζητήσουν άδεια για να απεργήσουν στην περιοχή είτε η απεργία θα επιβάλλονταν ως εθνικής εμβέλειας. Από το Yorkshire αποφασίστηκε η κήρυξη απεργιακών διαδηλώσεων σε αρκετούς τόπους κατά τη χώρα.

Από την άλλη πλευρά η κυβερνητική θέση ήταν ξεκάθαρη, δημιουργώντας πρόβλημα στις απαιτήσεις και διεκδικήσεις των ανθρακωρύχων. Η στήριξη στον αγώνα τους από μέρος της κοινωνίας είχε έναν σημαντικό αντίκτυπο όμως η θέση της Thatcher ήταν αδιάλλακτη. Για την πρωθυπουργό η λύση ήταν μονόδρομος. Τα συνδικάτα είτε θα προσαρμόζονταν στους όρους της κυβέρνησης είτε θα αφανίζονταν. Η επιλογή της συνέχισης των απεργιών από τους συνδικαλιστές ώθησε την πρωθυπουργό στην συνέχιση της καταπολέμησης των συνδικάτων με οποιοδήποτε κόστος. Η απεργία έπρεπε να τελειώσει μόνο με ήττα των ανθρακωρύχων. Τα ποσά που δαπανήθηκαν για τις κινητοποιήσεις των συνδικαλιστών δύσκολα υπολογίζονται. Τόσο οι αστυνομικές επιχειρήσεις όσο και η καύση πετρελαίου για να υπάρχει ρεύμα στις περιοχές ήταν δυσβάσταχτες. Η νίκη όμως της Thatcher και η ήττα των απεργών σήμαινε νίκη για την νέα μορφή του καπιταλιστικού κράτους της Βρετανίας.

Η Thatcher αναφερόμενη στην δύσκολη εκείνη περίοδο, ήταν ανυποχώρητη «έπρεπε να πολεμήσουμε τον εξωτερικό εχθρό στα Φώκλαντ και τώρα πρέπει να πολεμήσουμε τον εσωτερικό εχθρό, τους ηγέτες των εργατικών συνδικάτων και των ανθρακωρύχων, που είναι πολύ πιο δύσκολος αντίπαλος, αλλά εξίσου επικίνδυνος για την ελευθερία». Η μεγάλη αυτή απεργία αν και διήρκησε έναν ολόκληρο χρόνο δεν «λύγισε» τον νεοσυντηρητισμό του κόμματος των Συντηρητικών. Τέλος η ήττα των απεργών έδωσε το έναυσμα για περεταίρω προώθηση του νεοφιλελεύθερου προγράμματος ιδιωτικοποιήσεων και συρρίκνωσης του κοινωνικού κράτους της

Μ.Βρετανίας. Εν τέλει, το αποτέλεσμα της διαμάχης αυτής ήταν οι πόροι των απεργών της περιόδου 1984 – 1985 να συρρικνωθούν αρκετά. Η ανεργία και τα προβλήματα έπλητταν τις περιοχές εκείνες που τα ανθρακωρυχεία έκλεισαν.

1.5 Η τελευταία διακυβέρνηση της Thatcher και η εσωστρεφής πολιτική της

Με την νίκη των συντηρητικών στις εκλογές του 1987 η Margaret Thatcher είχε μία ακόμα ευκαιρία για ουσιαστική αναμόρφωση του κράτους της Μ. Βρετανίας. Η εκλογική της νίκη, έδειχνε να φτάνει η πρωθυπουργός το μέγιστο των δυνατοτήτων της. Η διάδοση των νεοφιλελεύθερων ιδεών αποτελούσαν πραγματικότητα για το μεγαλύτερο μέρος του βρετανικού λαού. Ο όρος «θατσερισμός» χρησιμοποιούνταν όλο και περισσότερο. Η περίοδος μεταξύ 1987 και 1990 χαρακτηρίζεται από μία εσωτερική μεταστροφή στα πολιτικά δρώμενα για το κόμμα των Συντηρητικών. Τόσο η αλλαγή κατεύθυνσης στην φορολόγηση όσο και η κριτική της Thatcher για την πορεία της Ευρώπης τότε, αποτελούσαν επίκαιρα ζητήματα.

Τα αποτελέσματα της φιλελευθεροποίησης της αγοράς και της ιδεολογικής επικράτησης του «θατσερισμού» αν και άργησαν να αποδώσουν τα όσα υπόσχονταν προεκλογικά, κατάφεραν να βελτιώσουν την οικονομία. Μία οικονομία η οποία στα τέλη της δεκαετίας του 1990 έδειχνε σημαντικά σημάδια ανάκαμψης. Από το 1985 έως το 1989 το Ακαθάριστο Εθνικό Προϊόν της Μ. Βρετανίας αυξήθηκε 14,5%. Ο πληθωρισμός αν και μειώθηκε αρκετά κατάφερε να σταθεροποιηθεί σε ένα ποσοστό της τάξεως του 5% ενώ ταυτόχρονα από την ανεργία «ξέφυγαν» σχεδόν ένα εκατομμύριο άνθρωποι. Οι επενδύσεις άρχισαν να αποδίδουν και τα δημόσια έσοδα αυξήθηκαν σχεδόν 37%. Συνοπτικά το κοινωνικό κράτος των Βρετανών συρρικνώθηκε κατά τα χρόνια διακυβέρνησης της Thatcher. Αυτό αποδεικνύεται εξάλλου και από τις μειώσεις και περικοπές που υλοποιήθηκαν στα νοικοκυριά αλλά και στον τομέα της Άμυνας κυρίως.

Με την νίκη στις εκλογές του '87 οι Συντηρητικοί είχαν όλο τον χρόνο μπροστά τους ώστε να υλοποιήσουν το σχέδιο τους για μεταρρυθμίσεις στην φορολόγηση των πολιτών. Στο επίκεντρο τους βρέθηκαν τα υψηλά επιτόκια για τις κατοικίες που πλήρωναν οι Βρετανοί πολίτες. Οι

σημαντικές μειώσεις στις δημόσιες δαπάνες των τοπικών διοικήσεων του κράτους από τις προηγούμενες κυβερνήσεις, είχαν ωθήσει στην υπερβολική αύξηση της φορολόγησης για κάθε πολίτη. Ιδιαίτερα στα μεγάλα αστικά κέντρα οι επιβαρύνσεις ήταν αρκετά μεγαλύτερες από ότι σε μικρότερες περιοχές. Οι τιμές για ενοίκια, ναύλους λεωφορείων και άλλες δημόσιες υπηρεσίες κατακερμάτιζαν την «τσέπη» του μέσου εργαζομένου. Με την σειρά τους, πολίτες και επιχειρήσεις αναγκάζονταν να μετακομίσουν στα μικρότερα αστικά κέντρα προκειμένου να ξεφύγουν από τις υπερβολικές απαιτήσεις των μεγάλων αστικών κέντρων.

Για να αντιμετωπιστεί το ζήτημα αυτό η Thatcher αντιστάθμισε την επιβολή των υψηλών επιτοκίων για τις κατοικίες με έναν φόρο⁶⁹ ο οποίος αρχικά προβλέπονταν να είναι λιγότερο δυσβάσταχτος για την κοινωνία. Έτσι το έτος 1988 με νόμο, εισήχθη ο κεφαλικός φόρος ή φόρος δημοσκοπήσεων (poll tax). Ο συγκεκριμένος φόρος αφορούσε πλέον τους πολίτες που είχαν συμπληρώσει το 18 έτος της ηλικίας τους. Φυσικά προβλέπονταν ειδικές χρεώσεις για τους ασθενέστερους της κοινωνίας αλλά και για τους φοιτητές. Στο χέρι των τοπικών αυτοδιοικήσεων όμως ήταν η επικείμενη αύξηση ή μείωση του συγκεκριμένου φόρου, πράγμα που καθορίζονταν από τις συνολικές δαπάνες των τοπικών διοικήσεων. Συγκεκριμένα αν για παράδειγμα οι «ανάγκες» των διοικήσεων υπέρβαιναν τα ποσά που υπολόγιζαν, τότε την συγκεκριμένη υπέρβαση αναμενόταν να την πληρώσει ουσιαστικά ο δημότης, ο πολίτης. Για τον λόγο αυτό η κοινωνίες ασκούσαν έντονες πιέσεις στις τοπικές αυτοδιοικήσεις ώστε να περιορίσουν τις δαπάνες τους και έτσι ο συγκεκριμένος φόρος να κρατηθεί όσο το δυνατόν σε χαμηλότερο επίπεδο.

Επιπλέον, το σύστημα φορολόγησης προέβλεπε τα έσοδα των επιχειρήσεων να φορολογούνται και να κατανέμονται στις κοινότητες κατά κεφαλήν βάση. Αυτό συνέβαινε διότι μία κοινότητα με ανεπτυγμένη βιομηχανική και επιχειρηματική βάση δεν μπορούσε να αποκτά πλεονέκτημα έναντι των κοινοτήτων εκείνων που δεν διέθεταν αρκετές επιχειρήσεις. Η επιβολή του συγκεκριμένου φόρου ωστόσο προκάλεσε την αντίθεση πολλών πολιτικών ακόμα και στο εσωτερικό του Συντηρητικού κόμματος. Το εσωκομματικό πρόβλημα που

⁶⁹The Thatcher Revolution, Earl A. Reitan, σελ. 87 - 89

δημιουργήθηκε την περίοδο εκείνη θύμιζε την ανατροπή του Edward Heath το 1975 (Reitan σελ. 88). Πάντως ο φόρος εισήχθη τελικά τον Μάρτιο του 1990 στην Αγγλία και την Ουαλία.

Το πρόβλημα του συγκεκριμένου συστήματος φορολόγησης (poll tax) δεν άργησε να φανεί. Οι ιδιοκτήτες σπιτιών και επιχειρήσεων πίστευαν ότι είχαν απαλλαγεί από τα προηγούμενα οικονομικά «βάρη», όμως ο πληθωρισμός και η ανεργία ωθούσαν τις τοπικές αυτοδιοικήσεις σε αυξήσεις του συγκεκριμένου φόρου, την στιγμή που η κυβέρνηση των Συντηρητικών μείωνε αισθητά τις χορηγίες της προς τις τοπικές κοινότητες σε ένα ευρύτερο πλαίσιο περικοπών για το δημόσιο τομέα. Το κοινοτικό τέλος (poll tax) αυξήθηκε με αποτέλεσμα ένα 73% των νοικοκυριών και το 82% των πολιτών πλήρωνε αρκετά περισσότερα τελικά από ότι πλήρωνε με το προηγούμενο σύστημα φορολόγησης.

Οι πολίτες πολύ γρήγορα εναντιώθηκαν στο νέο σύστημα βλέποντας τα οικογενειακά τους εισοδήματα να συρρικνώνονται. Η Margaret Thatcher από την πλευρά της προσπάθησε να εξηγήσει ότι για τις επικείμενες αυξήσεις του συγκεκριμένου φόρου ευθύνονταν περισσότερο η διαχείριση των αυτοδιοικήσεων παρά οι επιλογές της κυβέρνησης. Ωστόσο το πολιτικό κλίμα στην κοινωνία αλλά και στο εσωτερικό του κόμματος των Συντηρητικών ήταν «φορτισμένο». Η Thatcher δέχονταν πιέσεις από τους συναδέλφους της, την στιγμή που οι τοπικές κοινωνίες αρνούσαν να αποκαλύψουν πόσοι ενήλικες ζούσαν στις κατοικίες τους – μίας και ο φόρος ήταν κατά κεφαλήν – . Το κλίμα αυτό εντάθηκε σταδιακά και οδήγησε στην οργανωμένη διαδήλωση στην πλατεία Trafalgar όπου και αρκετοί αστυνομικοί τραυματίστηκαν. Οι αντιδράσεις της κοινωνίας οδήγησαν την Thatcher στην απόφαση να θέσει όρια στις αυξήσεις των δαπανών για τις τοπικές διοικήσεις και κοινότητες. Τελικά ο συγκεκριμένος φόρος αν και στόχευε στην αποσυμφόρηση των φορολογικών επιβαρύνσεων για τον πολίτη, το μόνο που κατάφερε ήταν να επιτύχει τα ακριβώς αντίθετα αποτελέσματα.

1.6 Ο ευρωσκεπτικισμός και η πτώση της Thatcher

Η σχέση της Μ. Βρετανίας με την Ευρώπη είναι μία σχέση η οποία είχε δοκιμαστεί ήδη αρκετές φορές κατά το παρελθόν. Το κύριο όμως πρόβλημα αυτής της σχέσης είναι ο τρόπος με τον οποίο έχει γαλουχηθεί η βρετανική κοινωνία σε σχέση με τα ευρωπαϊκά ζητήματα. Η σχέση των Βρετανών με τους Ευρωπαίους συνοψίζεται σε μία φράση του

Winston Churchill ότι η Βρετανία «ήταν στην Ευρώπη αλλά όχι μέρος αυτής». Εν συντομία, οι κυβερνήσεις της Μ. Βρετανίας ήταν αρκετά δύσπιστες καθώς δεν ήταν διατεθειμένες να αποδεχθούν την ελάχιστη απώλεια κυριαρχίας, με την οποία συνεπάγονταν η Ευρωπαϊκή.

Η ιδεολογική επίθεση του νεοφιλελευθερισμού της Thatcher σε μία περίοδο που η Μ. Βρετανία αντιμετώπιζε σοβαρά οικονομικά προβλήματα έφερε στο προσκήνιο και το ζήτημα της σχέσης με την Ευρώπη. Αν και ο «επαναστατικός» φιλελευθερισμός των Συντηρητικών ταίριαζε με τον πολιτικό προσανατολισμό της ΕΟΚ και τα βρετανικά οικονομικά συμφέροντα, η Thatcher πίστευε ότι αυτή η σχέση δεν μπορούσε να συμβαδίσει. Οι άνθρωποι που περιέβαλλαν την πρωθυπουργό όπως ο Howe και ο Leon Brittan – οικονομολόγοι σε κυβερνητικές θέσεις – και ο M.Heseltine έβλεπαν την συμμετοχή ως επιτυχή οικονομική πολιτική.

Η συνέχεια όμως αναμένονταν να δημιουργήσει τριγμούς στο εσωτερικό του Συντηρητικού κόμματος κυρίως λόγω της άποψης της Thatcher για τα συγκεκριμένα ζητήματα. Σε αντίθεση με τις απόψεις της πρωθυπουργού οι Howe, Heseltine, Hurd θεωρούσαν ότι τα ευρωπαϊκά θεσμικά όργανα μπορούσαν να αποβούν χρήσιμα για την βρετανική οικονομία. Είτε συμβάδιζαν είτε όχι με τις νεοφιλελεύθερες πολιτικές οι ευρωπαϊκοί θεσμοί για την Thatcher ήταν αδιάφοροι και κινούνταν σε ένα ουτοπικό πλαίσιο. Οι συγκεκριμένες απόψεις της βρετανίδας πολιτικού οδηγούσαν τους συναδέλφους πολιτικούς της στο συμπέρασμα ότι εκείνη φέρονταν αυταρχικά στο ίδιο της το κόμμα.

Οι συζητήσεις για μία κοινωνική Ευρώπη αλλά και τα σχέδια του Jacques Delors⁷⁰ για την νομισματική ένωση προκάλεσαν τις έντονες αντιδράσεις της πρωθυπουργού. Ο ευρωσκεπτικισμός στην Μ. Βρετανία καλλιεργήθηκε σε μεγάλο μέρος της κοινωνίας αλλά και μέσα στο Συντηρητικό κόμμα. Το νεοφιλελεύθερο πρόσωπο της Thatcher έδειχνε να παραγκωνίζεται από ένα πρόσωπο το οποίο χαρακτηρίζονταν από εσωστρέφεια, εθνικιστικές αλλά και λαϊκιστικές αντιλήψεις.

Η θέση της Thatcher⁷¹ στα ζητήματα εξωτερικής πολιτικής δεν ήταν ξεκάθαρη. Το ζήτημα απώλειας εθνικής κυριαρχίας ήταν μία αντίφαση

⁷⁰ Γάλλος σοσιαλιστής, Ευρωβουλευτής, Υπουργός οικονομικών στην κυβέρνηση Μιτεράν

⁷¹ The Great divide, Europe has become the great divide in the Tory Party, Andrew Gamble, Marxism Today October 1990, σελ. 35

απέναντι στην υποστηρικτική της θέση στο NATO αλλά και στις σχέσεις της Μ. Βρετανίας με τις ΗΠΑ. Ίσως όμως η διαφορά μεταξύ αυτών των δύο να ήταν η προτεραιότητα που δίνονταν στα θέματα της άμυνας και ασφάλειας. Από το κάθε της βήμα η Thatcher δεν δίσταζε να επιτεθεί στους ευρωπαϊκούς θεσμούς και να δηλώσει ότι δεν πίστευε την κατεύθυνση της ευρωπαϊκής πολιτικής υποστηρίζοντας μάλιστα ότι οι Ευρωπαίοι δεν ήταν ικανοί να συνεργαστούν από κοινού πραγματικά.

Η αντίθεση της στην ενιαία νομισματική πολιτική και στο σχέδιο της ONE, απορρίπτονταν καθώς η Thatcher πίστευε ότι ένα κοινό ευρωπαϊκό νόμισμα θα δέσμευε την χώρα σε ζητήματα δημοσιονομικής και νομισματικής πολιτικής καθώς θα συνεπάγονταν με την δημιουργία μιας Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας. Κάτω από ένα τέτοιο καθεστώς το κράτος της Μ. Βρετανίας δεν θα είχε πλέον την εξουσία να κατευθύνει τις δικές του πολιτικές για να εντοπίσει ενδεχομένως προβλήματα όπως ανεργίας και πληθωρισμού. Η ομιλία της τον Σεπτέμβριο του 1988 στο Μπριζ έδειξε τον προσανατολισμό της Thatcher η οποία υποστήριζε μία ελεύθερη ευρωπαϊκή αγορά σε αντίθεση με οποιαδήποτε δέσμευση για ευρωπαϊκή πολιτική ένωση.

Από την άλλη πλευρά οι Hurd και John Major δήλωναν ενθουσιώδεις με το σχέδιο της ευρωπαϊκής ένωσης. Γι' αυτούς η ενσωμάτωση της χώρας θα ήταν εποικοδομητική και για τις δύο πλευρές κυρίως μέσω της συνεργασίας και της συναίνεσης. Οι δύο πολιτικοί παρουσίαζαν σε πολύ μικρότερο βαθμό τον εθνικιστικό πολιτικό τόνο που παρουσίαζε η ηγέτης των Συντηρητικών Thatcher. Δεν ανησυχούσαν για απώλεια εθνικής κυριαρχίας. Μάλιστα υπεραμύνθηκαν της ευρωπαϊκής ενοποίησης, όπως έκανε και ο ευρωπαϊστής Michael Heseltine στο βιβλίο του «Η πρόκληση της Ευρώπης. Μπορεί η Βρετανία την Νίκη?». Όπως υποστήριζε και ο ίδιος, ο Heseltine στην Ευρώπη έβλεπε ευκαιρίες την στιγμή που η Thatcher κοίταζε τους κινδύνους. Η ευρωπαϊκή ένωση μπορούσε σαφώς να υλοποιηθεί μέσα από ένα κατάλληλο θεσμικό πλαίσιο, το οποίο θα προστάτευε τα συμφέροντα των μελλών του και των ευρύτερων ευρωπαϊκών συμφερόντων. Το σχέδιο ενός ενιαίου νομίσματος για τον Heseltine ήταν το απαραίτητο βήμα ώστε να επιτευχθεί μία περισσότερο φιλελεύθερη αγορά. Το τοπικό εμπόριο θα καλωσόριζε τον ανταγωνισμό μέσα από μία ελεύθερη ευρωπαϊκή αγορά. Η Βρετανία για τον Heseltine μπορούσε μέσα από την νομισματική πειθαρχία να επωφεληθεί ουσιαστικά από την Ευρώπη.

Σύμφωνα με τα λεγόμενα του Nicholas Ridley⁷² ο οποίος βρισκόνταν στο «στενό» επιτελείο της Thatcher, υποστήριζε ότι η ενδεχόμενη αποχή των Βρετανών από την πολιτική κατάσταση και το πολιτικό όραμα της Ευρώπης ενδεχομένως να «άνοιγε» την πόρτα στον σοσιαλισμό. Χωρίς την Μ. Βρετανία με ενεργό ρόλο στην πολιτική σκηνή η Ευρώπη θα καθοδηγούταν τόσο από σοσιαλιστικές αντιλήψεις όσο και από την πολιτική ηγεμονία της Γερμανίας. Η αντίφαση που δημιουργήθηκε στο εσωτερικό του Συντηρητικού κόμματος σχετικά με το ευρωπαϊκό όραμα αφορούσε το δίλλημα ότι, από την μία υποστήριζαν την δημιουργία μίας ελεύθερης ευρωπαϊκής αγοράς και από την άλλη πρόβαλλαν ισχυρή αντίσταση στην ελάχιστη απώλεια πολιτικής κυριαρχίας. Σε αυτή την κατεύθυνση βρίσκονταν και η άποψη της Thatcher. Αρχικά ενώ φάνηκε θετικά προσκείμενη με την υπογραφή της Ενιαίας Ευρωπαϊκής Πράξης, αντιστέκονταν στην άσκηση κοινής πολιτικής γραμμής που ζητούσε η Ευρώπη.

Το ευρωπαϊκό ζήτημα⁷³ είχε διχάσει σε δύο πτέρυγες το εσωτερικό του κόμματος. Από την μία οι «θατσερικοί» οι οποίοι έκαναν μαζί με την πρωθυπουργό τους στροφή στο εθνικό στοιχείο και υποβίβαζαν τον ρόλο της οικονομίας μέσα σε μία ενωμένη Ευρώπη-μόνο όμως στο συγκεκριμένο ζήτημα-, και από την άλλη Συντηρητικοί πολιτικοί όπως ο Heseltine και ο Geoffrey Howe οι οποίοι επιτίθονταν στην Thatcher για την αντί – ευρωπαϊκή ρητορική και πολιτική της. Ο ίδιος ο Howe οδήγησε την βρετανίδα πολιτικό ουσιαστικά στην πτώση της.

Μετά και το λόγο της πρωθυπουργού ενάντια στα σχέδια του Jacques Delors για την πολιτική ένωση και το ενιαίο νόμισμα ο Howe παραιτήθηκε και αμέσως άρχισε την αντεπίθεση. Επίρριπτε ευθύνες στην Thatcher για την σχέση του Ηνωμένου Βασιλείου με την Ευρώπη και ο λόγος του είχε μεγάλη απήχηση στο εσωτερικό των Συντηρητικών. Την στιγμή που οι John Major και Hurd προσπάθησαν να υπεραμυνθούν τον μαχητικό λόγο του Howe, ο Heseltine βρήκε τον «χώρο» να θέσει ζήτημα ηγεσίας στο κόμμα των Συντηρητικών. Έπειτα από μια ομιλία του Geoffrey Howe στις 13 Νοεμβρίου του 1990 ο Heseltine ανήγγειλε την υποψηφιότητα του για την ηγεσία στο Συντηρητικό κόμμα. Σε αυτήν την εσωτερική πολιτική διαμάχη η Thatcher δεν προσπάθησε να συσπειρώσει τους οπαδούς της ούτε ξεκίνησε κάποια εκστρατεία ενημέρωσης όπως

⁷² Πολιτικός και υπουργός του Συντηρητικού κόμματος στην Μ. Βρετανία

⁷³ The Thatcher Revolution, Earl A. Reitan, σελ. 93 -95

έκανε ο πολιτικός της αντίπαλος. Στην επικείμενη ψηφοφορία η Thatcher τον κέρδισε με 204 ψήφους έναντι 152 του Heseltine. Ωστόσο δεν κατόρθωσε να συγκεντρώσει την απαραίτητη πλειοψηφία ώστε να αναδειχθεί και πάλι ηγέτης του κόμματος και έτσι θα υπήρχε συνέχεια με δεύτερο γύρο.

Τίποτα πλέον δεν είχε σημασία. Η «Σιδηρά Κυρία» είχε αποφασίσει να τα παρατήσει. Στο υπουργικό συμβούλιο ανακοίνωσε ότι δεν ήταν σε θέση να ηγηθεί σε ένα διχασμένο κόμμα. Στους φανατικούς υποστηρικτές της, διατύπωσε την άποψη ότι ο μόνος τρόπος να αντιμετωπίσουν τον Heseltine ήταν να παραιτηθεί και να επιτρέψει σε κάποιον άλλον υποψήφιο να το κάνει. Στις 22 του Νοέμβρη η Margaret Thatcher ενημέρωσε το Υπουργικό συμβούλιο για την παραίτηση της από την ηγεσία του κόμματος των Συντηρητικών. Σε μία από τις τελευταίες τις ομιλίες αναφέρθηκε στην κατάσταση της χώρας την οποία κλήθηκε να αναλάβει από την πρώτη της εκλογή το 1979 και επανέλαβε την άποψη της για το ζήτημα της Ευρωπαϊκής ενοποίησης και την θέση του Ηνωμένου Βασιλείου σε αυτήν. Η ίδια στήριξε στις εσωκομματικές εκλογές τον νικητή John Major και η ίδια παρέμεινε βουλευτής μέχρι το 1992.

Κεφάλαιο 4

1.1 Η άνοδος των Νέων Εργατικών το 1997

Η επάνοδος των σοσιαλδημοκρατών στην πολιτική σκηνή του Ηνωμένου Βασιλείου αποτελεί μείζον πολιτικό ζήτημα, ιδιαίτερα αν αναλογιστούμε ότι αυτή η επάνοδος πέρασε μέσα από πολλά «κύματα». Το κόμμα των Εργατικών κατά τη διάρκεια διακυβέρνησης των Συντηρητικών, ταλανίζονταν από μία συνεχόμενη προσπάθεια ανεύρεσης της πολιτικής του ταυτότητας. Μία σύντομη αναδρομή στο παρελθόν της πολιτικής δομής του κόμματος και της επικρατούσας κατάστασης της Μ. Βρετανίας κρίνεται απαραίτητη.

Έχοντας κατά νου την μακρά περίοδο διακυβέρνησης του Συντηρητικού κόμματος υπό την Thatcher και τον John Major επί δεκαοκτώ συνεχόμενα χρόνια, η επικράτηση των νεοφιλελεύθερων αντιλήψεων θεωρείται κάτι περισσότερο από δεδομένη για την κοινωνία της Βρετανίας. Ο πολιτικός αντίκτυπος του «θατσερισμού» είχε ριζώσει για

τα καλά σε αυτήν. Οι εκλογές του 1979 οδήγησαν το Εργατικό κόμμα σε ένα βαθύ διχασμό και σε πολιτικό αδιέξοδο.

Οι εργατικές κυβερνήσεις χρεώθηκαν πολιτικά, τον «χειμώνα της δυσαρέσκειας» και την σχέση τους με τις συνδικαλιστικές οργανώσεις. Με τις συνεχόμενες εκλογικές ήττες τους 1983 και 1987 βυθίστηκαν ακόμη περισσότερο στην πολιτική σκηνή. Ειδικά οι εκλογές του 1983 υπό την ηγεσία του Michael Foot το Εργατικό κόμμα στράφηκε σε ακραίες αριστερές αντιλήψεις όπως ήταν αποχώρηση από την Ευρωπαϊκή Ένωση, οδήγησε το κόμμα σε μία καταστροφική εκλογική αναμέτρηση. Ο επόμενος ηγέτης των Εργατικών Neil Kinnock αν και προσπάθησε να υιοθετήσει μια προοδευτική πολιτική ατζέντα έχασε τόσο τις εκλογές του 1987 όσο και εκείνες του 1992 από τους πολιτικούς αντιπάλους του Margaret Thatcher και John Major αντίστοιχα.

Οι συνεχόμενες εκλογικές ήττες του, τον ανάγκασαν σε παραίτηση και έτσι ηγέτης των Εργατικών αναδείχθηκε ο John Smith του οποίου η πολιτική καριέρα επρόκειτο να τερματιστεί άδοξα μετά και τον θάνατό του τον Μάιο του 1994. Τον Smith διαδέχεται ο φιλόδοξος Tony Blair ο οποίος οδήγησε στο κόμμα σε μία σοσιαλδημοκρατική αναβάθμιση. Τον Απρίλιο του 1995 σε Συνέδριο του κόμματος αποφασίστηκε να προστεθεί στο όνομα του κόμματος το «Νέοι» δηλαδή ως «Νέοι Εργατικοί» επιβεβαιώνοντας την αλλαγή πολιτική κατεύθυνσης και την ρήξη με την παλαιού τύπου σοσιαλδημοκρατία.

Η κυριαρχία των Εργατικών λαμβάνει «χώρα» το έτος 1997 υπό την ηγεσία του Tony Blair του οποίου τα διαπιστευτήρια είχαν επιβεβαιωθεί ήδη με την εκλογή του ως βουλευτή το 1983. Ο Blair ιδιαίτερα οξυδερκής πολιτικός, αναγνώρισε αμέσως τις αντιξοότητες για το Εργατικό κόμμα. Αναμφίβολα δεν μπορούσε πλέον να πορευτεί σε μια παρωχημένη πολιτική ατζέντα βασιζόμενος σε παλαιού τύπου σοσιαλδημοκρατικές αντιλήψεις. Από την προεκλογική του εκστρατεία επιχείρησε να υποβαθμίσει τις νεοφιλελεύθερες απόψεις των Συντηρητικών, θεωρώντας ότι αυτές ανήκαν στο παρελθόν.

Η πολιτική που εφάρμοσε ο Blair τα χρόνια διακυβέρνησης του συνδέθηκε άρρηκτα με τον «Τρίτο Δρόμο» που έχει περιγράψει διεξοδικά ο Antony Giddens αν και από πολλούς θεωρήθηκε μία νέα εκδοχή του «θατσερισμού». Η ανανέωση της σοσιαλδημοκρατίας όπως ονομάστηκε ο πολιτικός προγραμματισμός του «Τρίτου Δρόμου»

επρόκειτο να αποτελέσει έναν συμβιβασμό ή καλύτερα μια προοδευτική λύση ανάμεσα τόσο στον φιλελευθερισμό όσο και στον σοσιαλισμό.

Στις προτεραιότητες του Tony Blair βρέθηκαν ζητήματα που σχετίζονταν με την κοινωνική δικαιοσύνη, την ισότητα, την θετική πρόνοια, τον εκδημοκρατισμό των Μέσων Μαζικής Ενημέρωσης αλλά και το σημαντικότερο θέμα της οικολογίας. Τα πολιτικά αυτά ζητήματα για τον Blair μπορούσαν να βρουν λύση μέσα από την εκπαίδευση και επιμόρφωση της κοινωνίας. Οι δηλώσεις του Blair «παιδεία, παιδεία, παιδεία» ήταν χαρακτηριστικές.

Κομβικός στο πολιτικό του πρόγραμμα ήταν ο ρόλος της κοινωνικής πολιτικής. Αποτέλεσε την βασική διαχωριστική γραμμή από το κόμμα των Συντηρητικών κατά τα χρόνια διακυβέρνησης του. Σε αυτήν την κατεύθυνση ο βρετανός πρωθυπουργός προσπάθησε να προσδώσει νέο νόημα στο ζήτημα της ανεργίας. Οι υποσχέσεις του να μετακινήσει χιλιάδες οικογένειες από την «πρόνοια στην δουλειά» αποτελούσε αυτοσκοπό γι' αυτόν. Η πολιτική του «Τρίτου Δρόμου» αντικατοπτρίζονταν στα λεγόμενα του : «Σε όσους μπορούν να εργαστούν λέω: αυτό είναι το Κοινωνικό μας Συμβόλαιο. Η ευθύνη σας είναι να ψάξετε για δουλειά. Η εγγύηση μου είναι ότι αν δουλέψετε η δουλειά θα σας ανταμείψει». Οι αξίες και οι ιδέες του τρίτου δρόμου συνόδεψαν τον Tony Blair καθ' όλη την διάρκεια της πολιτικής του καριέρας.

1.2 Το αφήγημα του Τρίτου Δρόμου

Η πολιτική του τρίτου δρόμου εμφανίστηκε ως «σωσίβιο» για την σοσιαλδημοκρατία, σε μία εποχή την οποία οι αντιλήψεις της έδειχναν να βυθίζονται. Ο στόχος της πολιτικής του τρίτου δρόμου αναλύθηκε διεξοδικά από τον Antony Giddens⁷⁴ ο οποίος διετέλεσε προσωπικός σύμβουλος του Tony Blair. Τα χρόνια διακυβέρνησης Blair, τον επηρέασε πολιτικά αλλά και ιδεολογικά. Το κυρίαρχο σύνθημα αυτής της πολιτικής είναι «κανένα δικαίωμα χωρίς υποχρεώσεις». Αυτό που προσπάθησε να επιτύχει ο τρίτος δρόμος, είναι ο προοδευτικός συμβιβασμός ανάμεσα στις πολιτικές αξίες του φιλελευθερισμού και του σοσιαλισμού. Για τον Giddens ο ευρύτερος στόχος αυτής της πολιτικής

⁷⁴ Βρετανός κοινωνιολόγος και πολιτικός γνωστός για το έργο του «Τρίτου Δρόμου»

είναι να αντιμετωπίσει ζητήματα τα οποία σχετίζονται με την φύση, την παγκοσμιοποίηση, την ισότητα αλλά και τον πλουραλισμό.

Η ανανέωση της σοσιαλδημοκρατίας επέβαλλε την ρήξη με τον «ξεπερασμένο» σοσιαλισμό των προηγούμενων ετών. Η οικονομική θεωρία των κεϋνσιανών πολιτικών αποτέλεσε παρελθόν καθώς μόνο έτσι επρόκειτο να επιβιώσουν οι σοσιαλδημοκρατικές αξίες. Θεμελιώδης προτεραιότητα αυτής της ιδεολογίας ήταν η αποδοχή των πραγματικών προβλημάτων της ανθρωπότητας και η προώθηση της κοινωνικής δικαιοσύνης. Στόχευε φυσικά στο να δημιουργηθούν οι προϋποθέσεις εκείνες που θα μετέτρεπαν τον αδρανή πολίτη σε ενεργό μέρος αυτής της κοινωνίας. Τα κοινωνικά επιδόματα συνδυάζονταν με υποχρεώσεις για τον πολίτη. Πάνω σε αυτές τις ιδέες όφειλαν να επιμείνουν οι σοσιαλδημοκράτες.

Ένα ακόμη ζήτημα με το οποίο ασχολήθηκε η πολιτική του τρίτου δρόμου είναι η οικολογία. Η οικολογική ευαισθητοποίηση των πολιτών εντάσσονταν στην πολιτική ατζέντα όλων των εκσυγχρονιστών σοσιαλδημοκρατών και εστίασε στην «αιεφόρο ανάπτυξη». Η άποψη αυτή εδράζονταν στην αντίληψη ότι καμία γενεά, καμία κοινωνία δεν είχε και δεν έχει το δικαίωμα να διακινδυνεύει το μέλλον των μελλοντικών κοινωνιών.

Οι σοσιαλδημοκράτες θεώρησαν χρέος τους να αντιταχθούν στις συντηρητικές αντιλήψεις των φιλελεύθερων πολιτικών και να προασπίσουν επίσης το σύνθημα «καμία εξουσία χωρίς δημοκρατία». Με την παγκοσμιοποίηση οι παραδοσιακές αξίες άρχισαν να υποχωρούν και σταδιακά έτειναν προς εξαφάνιση. Η κατάρρευση των εθίμων και παραδόσεων έπρεπε να τεθεί από μία νέα βάση. Έτσι ο εκσυγχρονισμός κλήθηκε να αντιμετωπίσει τον φιλοσοφικό συντηρητισμό⁷⁵.

Συνοπτικά η πολιτική του τρίτου δρόμου υποστηρίζει τον εκσυγχρονισμό, την πρόοδο και την ανανέωση της σοσιαλδημοκρατίας. Για τον Tony Blair και την πολιτική του σταδιοδρομία αυτή η ιδεολογία αποτέλεσε «αιχμή του δόρατος» για τις πολιτικές που εφήρμοσε. Για το εργατικό κόμμα η υιοθέτηση των πολιτικών του τρίτου δρόμου επιβεβαιώθηκε μέσω της ρήξης ανάμεσα σε Παλιούς και Νέους Εργατικούς. Από μία ευρύτερη οπτική, αυτή η ρήξη αντικατοπτρίζει την

⁷⁵ Antony Giddens, Ο Τρίτος Δρόμος, Η ανανέωση της Σοσιαλδημοκρατίας, Εκδόσεις Πόλις, 1998, σελ. 98

ρήξη στην παλαιού τύπου σοσιαλδημοκρατία με την νέα εκδοχή της, τον «Τρίτο Δρόμο».

Κράτος και κοινωνία των πολιτών

Η μεταρρύθμιση και ο εκδημοκρατισμός των θεσμών του κράτους είναι προτεραιότητα για τον Giddens (1998). Ο τρίτος δρόμος επιδιώκει να υπερβεί τόσο την νεοφιλελεύθερη αντίληψη ότι το κράτος αποτελεί ουσιαστικά τον εχθρό, όσο και την σοσιαλιστική αντίληψη ότι η διεύρυνση του κράτους αποτελεί απάντηση στα προβλήματα της κοινωνίας. Αυτό που χρειάζεται η κοινωνία για να ξεπεράσει την κρίση της είναι ο εκδημοκρατισμός. Οι πολίτες παρ' όλες τις δυσκολίες που αντιμετωπίζουν δεν έχουν χάσει την πίστη τους στο δημοκρατικό πολίτευμα. Η πολιτικές έως τώρα δεν έχουν και απαντήσει στο πάγιο αίτημα της κοινωνίας για περισσότερη δημοκρατία.

Το κράτος υπό την σημερινή του μορφή χρήζει άμεσης μεταρρύθμισης. Αντιμετωπίζει αρκετά ζητήματα, ένα από τα οποία αυτό της προσαρμογής του σε συνθήκες παγκοσμιοποίησης. Η λύση για την μη εξαφάνιση του έθνους – κράτους ίσως να μην είναι η επιθετικότητα που τρέφει απέναντι στο ζήτημα της παγκοσμιοποίησης, ίσως να βρίσκεται στον εκδημοκρατισμό του. Περισσότερη δημοκρατία στους θεσμούς του, σημαίνει καλύτερη προσαρμογή και προετοιμασία για τα προβλήματα που φέρουν οι παγκόσμιες τάσεις. Για να συμβεί αυτό τα κράτη οφείλουν να ανανεώνουν σε διαρκή βάση την νομιμοποιημένη εξουσία που τους δίδεται από την κοινωνία. Αυτό μπορεί να πάρει μορφή μέσα από την ενίσχυση του θεσμού της κοινωνίας. Οι πολίτες μέσα από μία οργανωμένη προσπάθεια μπορούν να ισχυροποιήσουν την παρουσία τους με την συμβολή των Μη κυβερνητικών οργανώσεων αλλά και την περεταίρω ανάπτυξη του εθελοντισμού. Ο κοινωνικός πλουραλισμός αποτελεί θεμελιώδη λίθο του εγχειρήματος που οφείλει να ακολουθήσει η κοινωνία των πολιτών⁷⁶.

Για τον Giddens το βρετανικό κράτος οφείλει να κινηθεί σε αυτήν την κατεύθυνση. Ο εκδημοκρατισμός του κράτους στο Ηνωμένο Βασίλειο χρειάζεται συνταγματικό εκσυγχρονισμό. Όπως είναι γνωστό η Βρετανία δεν διαθέτει γραπτό σύνταγμα. Η εκτελεστική εξουσία συγκεντρώνει

⁷⁶ Νίκος Μουζέλης, Για έναν εναλλακτικό τρίτο δρόμο, εκδόσεις Θεμέλιο, σελ. 98

υπερβολικές εξουσίες στο χέρι της και λογοδοτεί ελάχιστα. Αν και είναι εξαιρετικά δύσκολο ένα τέτοιο εγχείρημα, από την κοινωνία αναμφίβολα θα εκλαμβάνονταν ως εκδημοκρατισμός των θεσμών.

Οι διοικητικές μεταρρυθμίσεις⁷⁷ ακολουθούν εξίσου αυτό το μονοπάτι. Οι κρατικοί μηχανισμοί οφείλουν να παραδειγματιστούν από τις επιχειρήσεις και την προσαρμοστικότητα τους. Οι μηχανισμοί του κράτους παρουσιάζονται δυσκίνητοι και ανίκανοι να ανταποκριθούν στις αυξανόμενες απαιτήσεις της κοινωνίας. Έτσι οι ενέργειες και οι πρακτικές των επιχειρήσεων μπορούν να υιοθετηθούν και να αναβαθμίσουν τους μηχανισμούς του κράτους καθώς και να εξαλείψουν την γραφειοκρατία που υπάρχει.

Εκτός των άλλων ο εκδημοκρατισμός του κράτους επιζητά την ισχυροποίηση και την καθιέρωση των μη κερδοσκοπικών οργανώσεων οι οποίες συμβάλλουν στην αποσυμφόρηση των κρατικών μηχανισμών. Απορροφούν μεγάλο βάρος από το κράτος και συνάμα αναδεικνύουν τις δημοκρατικές πολιτικές διαδικασίες στα μάτια του πολίτη. Η κοινωνία των πολιτών μπορεί έτσι να ελέγχει και να θέτει όρια στην ασυδοσία των πολιτικών πρακτικών και της εκμετάλλευσης της κρατικής εξουσίας. Οι μη κερδοσκοπικές οργανώσεις συμβάλλουν με τρόπο θετικό στον πλουραλισμό, που σημαίνει δημοκρατία και βάζουν απαγορευτικό στον κρατικό αυταρχισμό⁷⁸.

Οι κυβερνήσεις μπορούν να ενισχύσουν την σχέση κράτους – κοινωνίας εκμεταλλευόμενες την τάση της παγκοσμιοποίησης. Η τεχνολογία αποτελεί στα χέρια τους χρήσιμο όπλο το οποίο με σωστή χρήση θα επιφέρει εκδημοκρατισμό. Τα ηλεκτρονικά δημοψηφίσματα, οι ενημερωτικές διαδικασίες και τα ερευνητικά ερωτήματα προσδίδουν αμεσότητα και οικειότητα στην σχέση με τον πολίτη.

Πράγματι όμως ο πολίτης χρειάζεται να δει με τα μάτια την υλοποίηση αυτών των πολιτικών. Οι εκσυγχρονιστές σοσιαλδημοκράτες οφείλουν να δημιουργήσουν τις προϋποθέσεις ώστε να πείσουν τον πολίτη το οικονομικό κεφάλαιο έχει πάψει πια να εξαγοράζει την πολιτική. Οφείλουν να διαχωρίσουν την θέση των πολιτικών κομμάτων από τις επιχορηγήσεις κεφαλαίων για τις εκλογικές τους δαπάνες. Ο πολίτης έχει

⁷⁷ Antony Giddens, Ο Τρίτος Δρόμος, Η ανανέωση της Σοσιαλδημοκρατίας, Εκδόσεις Πόλις, 1998, σελ 105 -107

⁷⁸ Νίκος Μουζέλης, Για έναν εναλλακτικό τρίτο δρόμο, Εκδόσεις Θεμέλιο, αναστοχαστικός εκσυγχρονισμός και τα αδιέξοδα της πολιτικής σκέψης του Antony Giddens, σελ. 99

ανάγκη να δει ότι κάτι πραγματικά αλλάζει. Η σοσιαλδημοκρατία μπορεί όντως να του δώσει αυτήν την προοπτική. Έτσι το οικονομικό κεφάλαιο πρέπει να πάψει να επηρεάζει και τα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης⁷⁹. Για τον πολίτη τα ΜΜΕ λειτουργούν συμφεροντολογικά, κομματικά και με βάση την λογική του κέρδους. Ο χώρος αυτός πρέπει να αναδιαμορφωθεί, να παραγκωνίσει την διαπλοκή και να υιοθετήσει ένα επιτυχημένο πλάνο. Ο χώρος των ΜΜΕ μπορεί να δώσει βήμα στην κοινωνία μέσω της πραγματικής και ουσιαστικής συμμετοχής των πολιτών.

Οι εκσυγχρονιστές σοσιαλιστές οφείλουν να θεραπεύσουν τις παθολογίες των θεσμών και να τους οδηγήσουν στον εκδημοκρατισμό τους. Η λύση στο πρόβλημα είναι περισσότερη δημοκρατία από την ήδη υπάρχουσα. Η εξυγίανση του κράτους και των κομματικών μηχανισμών μπορεί να αναθερμάνει την πίστη της κοινωνίας στο δημοκρατικό πολίτευμα. Η ανανεωμένη κεντροαριστερά μπορεί να δώσει το βήμα στους αποκλεισμένους και τους ασθενέστερους της κοινωνίας, δείχνοντας έτσι την πραγματική ισχύ της πολιτικής.

Η κοινωνία των πολιτών

Το ζήτημα της κοινωνίας των πολιτών κατέχει πρωταρχικό στόχο στην ατζέντα των σοσιαλδημοκρατικών πολιτικών. Για κεντροαριστερά η συνεργασία μίας ισχυρής κοινωνίας με την κυβέρνηση ειδικότερα και το κράτος γενικότερα θα κρίνει σε μεγάλο βαθμό την επιτυχία ή όχι των σοσιαλδημοκρατικών αντιλήψεων. Ο κατακερματισμός των αξιών, του κοινωνικού ήθους αλλά και του αισθήματος της αλληλεγγύης πρέπει να ανησυχεί το πολιτικό σύστημα. Για τους σοσιαλδημοκράτες το συγκεκριμένο ζήτημα δεν ταυτίζεται μόνο από την οικονομική ύφεση, ή τουλάχιστον δεν εξαρτάται αποκλειστικά και μόνο από αυτήν. Η ευθύνη των κυβερνήσεων έγκειται στην δυνατότητα που έχουν να διαμορφώνουν και να διαπλάθουν την κουλτούρα της κοινωνίας. Για τον Antony Giddens το κράτος και η κοινωνία των πολιτών πρέπει να συνεργάζονται και να ελέγχονται μεταξύ τους.

Το νέο κοινωνικό κράτος οφείλει να στηρίζει κάθε συλλογική και συνεταιριστική μορφή δράσης της κοινωνίας. Οι μικρές συλλογικότητες και ομάδες πολιτών διαδραματίζουν καθοριστικό ρόλο μέσα στην κοινωνία. Οι πολίτες των κατώτερων στρωμάτων συσπειρώνονται

⁷⁹ Νίκος Μουζέλης, Για έναν εναλλακτικό τρίτο δρόμο, εκδόσεις Θεμέλιο σελ. 100

προκειμένου να αντιμετωπίσουν τα προβλήματα τους. Οι πιο γνωστές από αυτές τις ομάδες είναι οι ομάδες αυτοβοήθειας. Συγκεκριμένα τα τελευταία χρόνια, ιδιαίτερα από την μεταπολεμική περίοδο και έπειτα παρατηρήθηκε μια αύξηση στον τριτογενή τομέα. Στον εθελοντισμό. Στην Μ. Βρετανία για παράδειγμα υπάρχουν περισσότερες από 160.000 φιλανθρωπικές ομάδες το 1991 σύμφωνα με τον Peter Hall. Η ενεργός συμμετοχή των πολιτών στην κοινωνία αποδεικνύει ότι αυτή η επιλογή δεν είναι ουτοπική. Οι πολίτες συσπειρώνονται, συνεργάζονται και αλληλοβοηθούνται. Αν τέτοιου είδους δράσεις αποκτήσουν και την συμβολή της κυβέρνησης και του κράτους τότε πραγματικά τα κατώτερα στρώματα θα καταφέρουν να ξεφύγουν από την κρίση τους.

Η απάντηση των σοσιαλιστών απέναντι στην εγκληματικότητα σύμφωνα με τον τρίτο δρόμο, δεν πρέπει να ακολουθήσει τις αυταρχικές πρακτικές που συχνά αναφέρουν οι δεξιοί πολιτικοί. Έχει καταστεί σαφές από την κοινωνία ότι ο φόβος τους δεν θα απαλυνθεί δίδοντας υπερεξουσία στην αστυνομία. Αντίθετα μάλιστα, αυτό που ο τρίτος δρόμος παρουσιάζει ως λύση είναι η συνεργασία των πολιτών με την αστυνομία. Η αστυνομία πρέπει να εστιάσει στους κοινωνικούς παράγοντες των εγκλημάτων που διαπράττονται. Ο τρίτος δρόμος του Giddens δίνει ξεκάθαρη απάντηση για την αντιμετώπιση των προβλημάτων αυτών. Η πρόσληψη της εγκληματικότητας χρειάζεται την συμβολή της κοινωνίας προκειμένου να εξαλειφθεί η εγκληματικότητα.

Ο θεσμός της οικογένειας

Η οικογενειακή πολιτική που ακολουθεί ο τρίτος δρόμος έρχεται σε αντίθεση με τις συντηρητικές προτάσεις της δεξιάς. Οι σοσιαλιστές μέσω της οικογενειακής πολιτικής που ακολουθούν πρέπει να αποδείξουν ότι είναι πραγματικοί εκσυγχρονιστές και προοδευτικοί πολιτικοί. Η λύση του τρίτου δρόμου υπερβαίνει τόσο τις παρωχημένες αυταρχικές και συντηρητικές σκέψεις της δεξιάς όσο και τις ανεύθυνα προοδευτικές απόψεις ορισμένων σοσιαλιστών. Το μόνο επιχείρημα των τελευταίων είναι αυτό της ελεύθερης επιλογής.

Από την μία έχουμε την ανέφικτη επιστροφή στις ρίζες και τις αξίες της παραδοσιακής οικογένειας και από την άλλη έχουμε την καθολικότητα της ελεύθερης αποδοχής και επιλογής. Για τον τρίτο δρόμο και οι δύο αυτές αντιλήψεις κινούνται σε λανθασμένο πλαίσιο. Οι μεν συντηρητικές

διότι οι παγκόσμιες τάσεις έχουν αλλάξει άρδην την καθημερινότητα της κοινωνίας, ενώ οι δε διότι χρησιμοποιούν εξισωτικές τάσεις.

Η οικογένεια επομένως οφείλει να ακολουθήσει ένα διαφορετικό μονοπάτι. Οι σοσιαλδημοκράτες μπορούν να της δείξουν το δρόμο, προς ποια κατεύθυνση πρέπει να κινηθεί, ακριβώς γιατί η οικογένεια διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στην διάπλαση των νέων, που με την σειρά τους εντάσσονται στην κοινωνία. Ο θεσμός αυτός έχει ανάγκη από περισσότερη δημοκρατία ξεκινώντας από την βάση της ισότητας των δύο φύλων. Η νέα πολιτική προτείνει ότι πρέπει να στηριχθούν με βάση την ισότητα την αλληλεγγύη και τον σεβασμό. Αντιθέτως απορρίπτει τον καταναγκασμό που χρησιμοποιούταν κατά το παρελθόν. Οι γονείς πρέπει να προσαρμοστούν και να γίνουν περισσότερο διαλλακτικοί χωρίς αυτό να σημαίνει ότι πλέον δεν έχουν τον πρωταγωνιστικό ρόλο στην διαμόρφωση των χαρακτήρων των νέων.

Το να αποκτήσει κανείς παιδί αποτελεί τελείως διαφορετική απόφαση απ' ό,τι αποτελούσε στο παρελθόν. Στο παρελθόν η γέννηση ενός παιδιού συνεπάγονταν με οικονομικό όφελος για την οικογένεια. Πλέον κακά τα ψέματα αποτελεί δαπάνη. Η φροντίδα και η προστασία των παιδιών αποτελεί θεμελιώδη αξία για τους περισσότερους γονείς. Έτσι ακόμα και στις δύσκολες περιπτώσεις όπως αυτή του διαζυγίου, η ουσιαστική σχέση και επαφή των γονέων εξασφαλίζει την ελάχιστη ψυχική ευημερία του παιδιού για τους σοσιαλδημοκράτες. Σε τέτοιες περιπτώσεις η ανανεωτική κεντροαριστερά οφείλει να συμφωνήσει όμως και σε ένα ακόμα ζήτημα. Οι πατέρες πρέπει να αποκτήσουν περισσότερα γονικά δικαιώματα απ' όσα έχουν.

Ο θεσμός της οικογένειας εξασφαλίζει την συνοχή μέσα σε μία κοινωνία. Εκτός από τα δικαιώματα που εξασφαλίζει η κοινωνική και οικογενειακή πολιτική που προτείνει ο τρίτος δρόμος έχει υπόψη του πάντα την ρήση «κανένα δικαίωμα χωρίς υποχρεώσεις». Έτσι πρέπει να θεσπιστεί ένα πλαίσιο με βάση το οποίο και τα παιδιά θα πρέπει να ανταποκρίνονται στις υποχρεώσεις τους απέναντι στους γονείς. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί το πρόγραμμα Medicaid⁸⁰ στις ΗΠΑ. Εκεί τα παιδιά δεσμεύονταν από το 1983 μέσω του παραπάνω προγράμματος ώστε να παρέχουν υποστήριξη στους ηλικιωμένους γονείς τους. Αν και

⁸⁰ Antony Giddens, Ο Τρίτος Δρόμος, Η ανανέωση της Σοσιαλδημοκρατίας, Εκδόσεις Πόλις, 1998, σελ 137

το συγκεκριμένο πρόγραμμα δεν εφαρμόζεται πλήρως ούτε και είναι σχετικά διαδεδομένο, εντούτοις έρχεται σε απόλυτη συμφωνία με την αντίληψη του τρίτου δρόμου σχετικά με τις υποχρεώσεις και των παιδιών προς τους γονείς. Όλη αυτή η προσπάθεια προάσπισης της οικογένειας ως θεσμού, αναδεικνύει τον ρόλο που έχει στην κοινωνία. Η οικογένεια πάντα θα έχει τον τρόπο να δρα καθοριστικά στην σύγχρονη κοινωνία.

Κοινωνικό κράτος Επενδύσεων

Για τους σοσιαλδημοκράτες ένα σύστημα μικτής οικονομίας θα σήμαινε συνεργασία μεταξύ δημοσίου και ιδιωτικού τομέα. Ο δυναμισμός των αγορών συχνά αφήνει αβοήθητους τους πολίτες και τους επιχειρηματίες που ρισκάρουν. Ο παρεμβατικός ρόλος της κυβέρνησης εδώ είναι σημαντικός αν μπορέσει να εξασφαλίσει την ελάχιστη ασφάλεια σε όσους αναλαμβάνουν το ρίσκο και πλησιάζουν την αποτυχία. Με απλά λόγια το κράτος πρέπει να αναπτύξει στον πολίτη μία επιχειρηματική κουλτούρα. Στόχος του τρίτου δρόμου είναι να βρεθεί η ισορροπία ανάμεσα στην διαδικασία ρύθμισης και απορρύθμισης του οικονομικού στοιχείου σύμφωνα με τον Giddens (1998, σελ. 140)

Ο τρίτος δρόμος φυσικά δεν ενστερνίζεται τις απόψεις των νεοφιλελεύθερων για το ότι η ανισότητα στην κοινωνία είναι τόσο αποδεκτή όσο και αναπόφευκτη. Σε αντίθεση με αυτή την άποψη οι σοσιαλδημοκράτες τονίζουν τον ρόλο της ισότητας στην κοινωνία. Η ισότητα από μία άλλη οπτική αντιμετωπίζεται ως συμπερίληψη ενώ η ανισότητα ταυτίζεται με αποκλεισμό. Η ισότητα είναι τα ατομικά και πολιτικά δικαιώματα κάθε πολίτη. Εκτός όμως από αυτά ο πολίτης έχει και υποχρεώσεις. Η νέα αυτή πολιτική εστιάζει στις ευκαιρίες που πρέπει να έχουν οι πολίτες σε μία κοινωνία αλλά και στις υποχρεώσεις τους προς αυτήν.

Η έννοια της ανισότητας έχει αναπτυχθεί κυρίως όπου επικράτησε ο νεοφιλελευθερισμός. Το χάσμα μεταξύ των κατώτερων και μεσαίων στρωμάτων διευρύνεται από τα ανώτερα κοινωνικά στρώματα. Μεγάλο μέρος της κοινωνίας νιώθει αποκλεισμένο από την πολιτική και κοινωνική ζωή. Ιδιαίτερα στις ΗΠΑ και στο Ηνωμένο Βασίλειο το χάσμα

μεταξύ υψηλόμισθων και χαμηλόμισθων έχει ακολουθήσει διόλου αντίθετες πορείες. Η κοινωνία γίνεται ολοένα και περισσότερο άνιση.

Στο ερώτημα πώς θα καταπολεμηθεί η ανισότητα, ο Antony Giddens είναι αποφασιστικός. Μέσω την εκπαίδευσης, της μόρφωσης. Η αύξηση του επιπέδου της ποιότητας της εκπαίδευσης θα «μπολιάσει» τους πολίτες και την κοινωνία με προσόντα ώστε να ανταπεξέλθουν όσο το δυνατόν καλύτερα στα νέα δεδομένα. Πολίτες χωρίς μόρφωση είναι δεδομένο ότι βαδίζουν στον αποκλεισμό. Οι ανειδίκευτοι⁸¹ έχουν πέντε φορές περισσότερες πιθανότητες να περιπέσουν στην ανεργία συγκριτικά με όσους διαθέτουν ένα ελάχιστο επίπεδο μόρφωσης. Το πόσο σημαντικός είναι ο ρόλος της εκπαίδευσης, της διαπαιδαγώγησης φαίνεται και στην περιγραφή του Tony Blair «παιδεία, παιδεία, παιδεία». Το πολιτικό πρόγραμμα των Εργατικών υποστήριζε την ανάγκη αναβάθμισης των υποδομών εκπαίδευσης προκειμένου να αντιμετωπιστούν τα προβλήματα των ανισοτήτων.

Πως όμως θα καταπολεμηθεί η φτώχεια και η αίσθηση του κοινωνικού αποκλεισμού για τους ασθενέστερους πολίτες αυτής της κοινωνίας; Ο Giddens (1998, σελ 154) δεν εξαρτά την κοινωνική επανένταξη των ατόμων αυτών μόνο και μόνο από την εύρεση εργασίας. Σίγουρα από την εργασία ο πολίτης απολαμβάνει αρκετά οφέλη όπως είναι το αίσθημα προσφοράς και παραγωγικότητας. Ωστόσο αυτά από μόνα τους δεν είναι αρκετά ώστε οι αδύναμοι κρίκοι της κοινωνίας αυτής να αισθανθούν και πάλι οικεία. Η κοινωνία οφείλει να προνοεί για όσους δεν είναι σε θέση να εργαστούν. Με μια πρώτη ματιά, η λύση στο πρόβλημα μπορεί να επέλθει από την τοπική, κοινοτική πρωτοβουλία. Ο πολίτης πρέπει να νιώσει ασφαλής και σίγουρος και να εργαστεί σε προγράμματα κοινοτικών δραστηριοτήτων. Η ομαλή επανένταξη του έτσι θα έχει σίγουρα τις περισσότερες πιθανότητες επιτυχίας.

Κοινωνία Θετικής πρόνοιας

Το κράτος πρόνοιας αποτέλεσε για χρόνια το επίκεντρο διαφωνίας μεταξύ αριστεράς και δεξιάς και προσέλκυε όλα αυτά τα χρόνια το ενδιαφέρον αρκετών πολιτικών αναλυτών. Τόσο ο William Beveridge όσο και ο καγκελάριος Bismarck αποτέλεσαν πατέρες του κράτους πρόνοιας. Ο θεσμός αυτός αν και αναπτύχθηκε υπό το πρίσμα των

⁸¹ Έκθεση της Επιτροπής Κοινωνικής Δικαιοσύνης (Report of the Social Justice Commission), Vintage, London 1994, σελ. 175

οικονομικών θεωριών του Keynes με την άνοδο του νεοφιλελευθερισμού το κράτος πρόνοιας συρρικνώθηκε αρκετά.

Ο τρίτος δρόμος αναγνωρίζει τις παθογένειες του κράτους πρόνοιας με την μορφή που το γνωρίζαμε και αποδέχεται ορισμένες κριτικές της δεξιάς όψης. Μέχρι την δεκαετία του 1970 περίπου το κράτος πρόνοιας γνώρισε απίστευτη άνθιση, ωστόσο με την άνοδο των Reagan και Thatcher σε ΗΠΑ και Μ. Βρετανία αντίστοιχα, το κράτος πρόνοιας γνώρισε την επιθετικότητα του νεοφιλελευθερισμού. Στην Βρετανία ειδικά οι τομείς όπως υγεία και παιδεία συρρικνώθηκαν σημαντικά. Μεταξύ 1975 και 1995 το ΑΕΠ στην παιδεία μειώθηκε από 7,5% σε 5,2%. Οι κοινωνικές ασφαλίσεις αυξήθηκαν και η υψηλή φορολόγηση ήταν αναπόφευκτη προκειμένου το κράτος πρόνοιας να ανταπεξέλθει στις απαιτήσεις της κοινωνίας. Στόχος της νέας πολιτικής λοιπόν, δεν ήταν απλά η αποδιάρθρωση του κράτους αλλά η ανοικοδόμηση του σε μία νέα βάση.

Η μεταρρύθμιση του κράτους πρόνοιας δεν αποτέλεσε εύκολη υπόθεση. Η θετική πρόνοια σήμαινε ότι το κράτος θα έπρεπε να ελαχιστοποιεί τους κινδύνους για τον πολίτη προκειμένου να τον προστατεύει. Στην θετική πρόνοια τόσο τα άτομα όσο το κράτος και οι μη κυβερνητικές οργανώσεις έχουν καθοριστική συμβολή σε αυτό το νέο σχέδιο. Για τους σοσιαλδημοκράτες η θετική πρόνοια δεν αποτέλεσε συνώνυμο της οικονομικής ευημερίας. Αντιθέτως έπρεπε να συνδυάζεται με την ψυχική υγεία του ατόμου και την θετική οπτική του. Οι κυβερνητικοί και κρατικοί θεσμοί έχουν χρέος να συμβάλλουν όχι μόνο οικονομικά αλλά και συμβουλευτικά στο άτομο. Για τον Giddens (1998, σελ 164) η θέση του κράτους πρόνοιας έπρεπε να αντικατασταθεί από ένα κοινωνικό κράτος επενδύσεων το οποίο προβάλλει πολιτικές θετικής πρόνοιας.

Το κράτος αυτό θα λαμβάνει περισσότερες πρωτοβουλίες και θα καθοδηγεί τον πολίτη προς την κατεύθυνση της κοινωνικής πρόνοιας. Η σημαντικότητα των μη κυβερνητικών ομάδων και των ομάδων αλληλεγγύης για την νέα αυτή πολιτική θα καθόρισαν σε μεγάλο βαθμό το εγχείρημα αυτό. Η θετική πρόνοια στοχεύει στην διάπλαση ενός ενεργού πολίτη ο οποίος θα ξεφύγει από την παθητική στάση του και την αδράνεια του παρελθόντος.

Κοινωνική Ασφάλιση

Ο τομέας της κοινωνικής ασφάλισης του κράτους πρόνοιας όπως το γνωρίζαμε, δημιούργησε δύο βασικά προβλήματα. Αυτό της συνταξιοδότησης και της ανεργίας. Ο πολίτης έμαθε να ζει μέσα από τα επιδόματα. Τι γίνεται όμως τώρα που το κράτος δεν μπορεί να ανταπεξέλθει στις αυξανόμενες απαιτήσεις της κοινωνίας; Μέχρι πρωτότερα η συνταξιοδότηση ταυτίζονταν με τα επιδόματα του κράτους. Ωστόσο η προσαρμογή στις νέες επιταγές για το κοινωνικό κράτος επιτάσσει μία διαφορετική προσέγγιση για το συγκεκριμένο θέμα.

Η πρόταση για επίλυση του προβλήματος της κοινωνικής ασφάλισης από τον Giddens είναι πράγματι πρωτοποριακή. Ο τρίτος δρόμος προτείνει έναν συνδυασμό δημόσιας και ιδιωτικής ασφάλισης στον πολίτη. Αυτό όμως που είναι αξιοσημείωτο είναι ότι προτείνει την αλλαγή του συνταξιοδοτικού πλαισίου. Η πρόταση για κατάργηση του ηλικιακού ορίου συνταξιοδότησης είναι μία προοδευτική λύση. Τα γηρατειά θα πρέπει να αντιμετωπίζονται ως μία περίοδος δικαιωμάτων αλλά και υποχρεώσεων από τους συνταξιούχους. Δεν υπάρχει λόγος να δεσμεύονται τα χρήματα των ανθρώπων από τα κρατικά ταμεία. Για τον Giddens οι δικαιούχοι πρέπει να λαμβάνουν όλα τους τα χρήματα που δουλεύουν ώστε να τα χρησιμοποιούν όπως εκείνοι πιστεύουν. Έτσι θα μπορούν να δουλέψουν ή να συνταξιοδοτηθούν όποτε εκείνοι νομίζουν.

Η ανάγκη μεταρρύθμισης της κοινωνικής ασφάλισης προέκυψε από την στιγμή που το να είναι κάποιος ηλικιωμένος διαρκεί πολύ περισσότερο απ' ό τι στο παρελθόν. Αν συνυπολογιστεί και η αύξηση του πληθυσμού παγκοσμίως γίνεται αντιληπτό ότι τα ασφαλιστικά συστήματα είναι αδύνατο να είναι βιώσιμα αν δεν αλλάξουν, αν δεν εκσυγχρονιστούν. Για παράδειγμα στο Ηνωμένο Βασίλειο οι υπερήλικες πολίτες είναι σχεδόν εικοσαπλάσιοι απ' ό τι το 1900⁸². Η νέα αυτή πολιτική αν και δεν μπορεί να εγγυηθεί την επιτυχία στα αποτελέσματα, μπορεί σίγουρα να δείξει ότι υπάρχουν ακόμα καινοτόμες ιδέες οι οποίες μέχρι στιγμής δεν έχουν εξεταστεί πραγματικά.

Από την άλλη πλευρά το ζήτημα της ανεργίας συνεχίζει να ταλανίζει τις κοινωνίες σε μεγάλο βαθμό. Οι παγκόσμια τάση έχει έρθει σε ρήξη με την δομή πλήρους απασχόλησης. Πλέον κανένας πολιτικός φορέας δεν

⁸² Antony Giddens, Ο Τρίτος Δρόμος, Η ανανέωση της Σοσιαλδημοκρατίας, Εκδόσεις Πόλις, 1998, σελ 169

μπορεί να υποσχεθεί κάτι τέτοιο. Το ζήτημα αυτό είναι πολύ μεγαλύτερο από την διαμάχη αριστεράς - δεξιάς. Τα υψηλά ποσοστά ανεργίας ακόμη και σήμερα συνδέονται με ορισμένες παροχές και συχνά οδηγούν στον αποκλεισμό των ατόμων από την κοινωνία.

Αυτό που προτείνει ο τρίτος δρόμος είναι η ενεργός και ουσιαστική ανάκαμψη της αγοράς. Η πολιτική παροχής γενναιόδωρων παροχών έχει αναμφίβολα αποτύχει παταγωδώς. Οι πολίτες «ακουμπούν» στην ελάχιστη ασφάλεια που τους παρέχει το κράτος και έτσι γίνονται αδρανείς. Γίνονται απαθείς πολίτες. Η νέα αυτή πολιτική αν και δεν πιστεύει ότι οι δαπάνες πρέπει να φτάσουν σε μηδαμινά ποσοστά, πιστεύει σίγουρα ότι το κράτος πρέπει να προσφέρει τα κατάλληλα κίνητρα στον πολίτη και με την σειρά του αυτός να παίρνει ως ενεργό μέλος ορισμένα ρίσκα για την ζωή του. Στις σύγχρονες επιταγές της παγκοσμιοποίησης, πετυχημένος θα είναι εκείνος που ρισκάρει σύμφωνα με τον τρίτο δρόμο. Το κράτος όμως θα πρέπει να λειτουργεί ως δικλείδα ασφαλείας για τον πολίτη ενώ ταυτόχρονα τον ενθαρρύνει στις πρωτοβουλίες του.

Οι εκσυγχρονιστές σοσιαλδημοκράτες επιβάλλεται να υποστηρίξουν τις επιχειρηματικές πρωτοβουλίες και δραστηριότητες κυρίως στα κατώτερα και μεσαία στρώματα. Το σύστημα κοινωνικών παροχών εντασσόμενο σε αυτή την νέα νοοτροπία χρειάζεται με την σειρά του μία αναδιάρθρωση. Το κράτος έχει ευθύνη να καλύπτει τον επιχειρηματία. Ευθύνη η οποία θα ελαχιστοποιεί την αποτυχία μέσω ειδικών προγραμμάτων. Για παράδειγμα τα προγράμματα δια βίου εκπαίδευσης θα προσαρτήσουν νέες επιχειρηματικές δεξιότητες σε όσους πραγματικά ενδιαφέρονται. Το κράτος έτσι πρέπει να μάθει τον πολίτη – επιχειρηματία ότι πρέπει να ρισκάρει και όχι να ζει από τα επιδόματα πρόνοιας. Στην ίδια κατεύθυνση βρίσκεται και η πρόταση για δημιουργία φιλικών χώρων εργασίας προς την οικογένεια αλλά και τα προγράμματα κοινοπρακτικών συμβάσεων. Τα προγράμματα αυτά μπορούν να υλοποιηθούν ευκολότερα με την προϋπόθεση συνεργασίας δημοσίων και ιδιωτικών φορέων. Οι παραπάνω πολιτικές ακόμα και αν θεωρηθούν 100% επιτυχείς, δύσκολα θα οδηγήσουν σε καταστάσεις πλήρους απασχόλησης. Σίγουρα όμως θα καταφέρουν να απορροφήσουν πολίτες στην αγορά εργασίας. Οι κυβερνητικές πρακτικές θα αναπτύξουν έτσι την κοινωνική επιχειρηματική κουλτούρα.

1.3 Η πρώτη περίοδος μεταρρυθμιστικής πολιτικής του Tony Blair

Η εκλογή του Tony Blair στις 2 Μαΐου του 1997 έβαλε τέλος σε μία μακρά περίοδο νεοφιλελεύθερης πολιτικής του Συντηρητικού κόμματος 18 συνεχόμενων ετών. Το εργατικό κόμμα επικράτησε στις εκλογές του 1997 κερδίζοντας την κοινοβουλευτική πλειοψηφία με 179 έδρες παρά την χαμηλή συμμετοχή του εκλογικού σώματος. Υπό τον Blair το Εργατικό κόμμα κατάφερε να αναμορφώσει την πολιτική του ατζέντα, εστιάζοντας στα ζητήματα κοινωνικής δικαιοσύνης, της παιδείας, του περιβάλλοντος και να καθιερωθεί στην πολιτική σκηνή της Μ. Βρετανίας.

Τα πρώτα χρόνια της θητείας του ο Blair εστίασε στην άσκηση κοινωνικής πολιτικής αυξάνοντας τις δαπάνες σε υγεία και παιδεία. Οι Εργατικοί ανέλαβαν ένα προσχεδιασμένο πρόγραμμα μεταρρυθμίσεων το οποίο θα βελτιώνει ορισμένες παθογένειες της κοινωνίας αλλά και της οικονομίας. Ιδιαίτερα στον δεύτερο τομέα ο Tony Blair γνώριζε ότι οι αλλαγές δεν μπορούσαν να είναι άμεσες. Τα δεκαοκτώ χρόνια διακυβέρνησης Συντηρητικών ήταν πάρα πολλά και για τον ελπιδοφόρο βρετανό πρωθυπουργό πολιτικές όπως αυτές των ιδιωτικοποιήσεων έπρεπε να συνεχιστούν. Από πολλούς η διακυβέρνηση του θεωρήθηκε μία μετριοπαθής εξέλιξη του «θατσερισμού». Η απάντηση του Blair στους επικριτές του ήταν ότι αυτή η πολιτική ήταν απαραίτητη λόγω των επιταγών της νέας εποχής (Blair, 1995).

Από το εκλογικό πρόγραμμα του 1997 είχε υποσχεθεί να αφήσει σταθερό τον συντελεστή φόρου εισοδήματος τουλάχιστον τα δύο πρώτα χρόνια της θητείας του. Αυτό που όμως έκανε ο Blair προκειμένου να μειώσει την ανεργία ήταν η επιβολή ενός έκτακτου και προσωρινού φόρου στις πρόσφατες ιδιωτικοποιήσεις των επιχειρήσεων που μόλις είχε επιτύχει το Συντηρητικό κόμμα του Major 5,2 λιρών. Το συγκεκριμένο ποσό που συγκεντρώθηκε θα χρησιμοποιούνταν προκειμένου να βρουν τα νέα παιδιά εργασία. Η κυβέρνηση Blair είχε σκοπό να επενδύσει τα χρήματα αυτά στους νέους ανέργους δίνοντας τους την ευκαιρία για κατάρτιση, επιδοτούμενη εργασία στον ιδιωτικό τομέα, για εθελοντική εργασία αλλά και περιβαλλοντική διαπαιδαγώγηση και ενασχόληση. Το μειονέκτημα σε αυτόν τον προγραμματισμό όμως ήταν ο μικρός ορίζοντας του.

Για τον λόγο αυτό η κοινωνική πολιτική των εκσυγχρονιστών εστίασε στην ισότητα των ευκαιριών και αναδιανομής του πλούτου προκειμένου

οι πολίτες να έχουν ευκαιρίες στα νέα δεδομένα της αγοράς εργασίας. Αν και οι προεκλογικές υποσχέσεις⁸³ του πρωθυπουργού στο πολιτικό πρόγραμμα των Νέων Εργατικών ήταν πραγματικά μετρημένες, το 1997 όλοι θυμόντουσαν την υπόσχεση του για μεταρρυθμίσεις στην φορολογική πολιτική προκειμένου να απαλλαχτούν οι πολίτες από την φτώχεια τους. Κανείς δεν μπορούσε να ξεχάσει την υπόσχεση του 1997 ότι θα έβρισκε εργασία σε τουλάχιστον 250.000 νέους άνεργους. Αν και πρώτη πολιτική του προτεραιότητα ήταν η εκπαίδευση ταυτόχρονα είχε προαναγγείλει την ανασυγκρότηση του εθνικού συστήματος υγείας NHS. Ιδιαίτερα για τους δύο τελευταίους τομείς ο Blair είχε προαναγγείλει αύξηση των δημοσίων δαπανών μίας και επί Thatcher οι τομείς αυτοί είχαν πράγματι πληγεί.

Πιστοί στις προεκλογικές δεσμεύσεις τους οι Νέοι Εργατικοί και με τον καγκελάριο Gordon Brown κράτησαν συνολικά τις δημόσιες δαπάνες κατά τα έτη 1997 – 1999 στα επίπεδα που είχε επιλέξει η προηγούμενη κυβέρνηση των Συντηρητικών. Μόνο για τον τομέα υγείας και παιδείας οι δαπάνες αυξήθηκαν κατ' εξαίρεση με την χρήση των μη κατανομημένων αποθεματικών ή των αποζημιώσεων.

Μετά το πέρασμα των δύο πρώτων χρόνων της πρώτης θητείας Blair στην κυβέρνηση της Μ. Βρετανίας, οι δαπάνες⁸⁴ προβλέπονταν να αυξηθούν περίπου 2,8% τον χρόνο. Το ποσοστό του ΑΕΠ όσον αφορά τις δαπάνες «άγγιξε» το 40,6% το έτος 2001 από 39,6% που βρίσκονταν το 1997. Η σοσιαλιστική πτυχή των Νέων Εργατικών επιβεβαιώθηκε κατά την πρώτη θητεία τους με την αύξηση ύψους 19 εκατομμυρίων λιρών για την παιδεία και περίπου 20 εκατομμυρίων για τον τομέα της υγείας. Αναλυτικότερα τα ποσοστά αυτά προέβλεπαν αύξηση περίπου 4,7% σε ποσοστιαίες μονάδες και 5,1% σε εκπαίδευση και υγεία αντίστοιχα. Το σημαντικό όμως ήταν οι επικείμενες αυξήσεις των δαπανών δεν απορροφήθηκαν από την τσέπη των φορολογουμένων. Τα χρήματα αυτά εξοικονομήθηκαν από έμμεση μορφή φορολόγησης όπως στα καύσιμα και στον καπνό αλλά και από την ευρύτερη συμπίεση ορισμένων κρατικών δαπανών.

⁸³ Introduction to "A more equal society? New Labour, poverty, inequality and exclusion" John Hills & Kitty Stewart, σελ. 9

⁸⁴ Thatcherism, New Labour and the Welfare State, John Hills, σελ 24

1.4 Το πρόβλημα της ανεργίας και ο νόμος κατώτατου μισθού

Το μείζον πρόβλημα για τον Tony Blair ήταν αυτό της ανεργίας. Το σημαντικότερο ζήτημα γι' αυτόν ήταν ο τρόπος με τον οποίο θα επιτύγχανε να μετατοπίσει τους νέους και τους ανέργους από το πλαίσιο των κοινωνικών επιδομάτων στην εργασία. Η λύση στο ζήτημα αυτό στηρίζονταν σε μεγάλο βαθμό στις σκέψεις του τρίτου δρόμου του Giddens. Έθεσε έτσι προτεραιότητα του, την εκπαίδευση και την παιδεία. Μέσω της παιδείας οι Νέοι Εργατικοί πίστευαν ότι θα καταφέρουν να αυξήσουν τόσο την παραγωγικότητα της Μ. Βρετανίας όσο και να καταπολεμήσουν τις ανισότητες μέσα στην κοινωνία.

Η πολιτική ατζέντα των Νέων Εργατικών είχε υιοθετήσει τις προοδευτικές πρακτικές των ΗΠΑ. Η «ευημερία στην εργασία» αντικαθιστούσε την έννοια της απλής λέξης «ευημερία». Ορισμένοι βουλευτές, ένας εκ των οποίων ο Υπουργός κοινωνικής ασφάλισης Harriet Harman υπεραμύνθηκε των περικοπών επιδομάτων για τους γονείς, τονίζοντας ότι τα συγκεκριμένα χρήματα θα χρησιμοποιούνταν προκειμένου να αυξηθεί η παραγωγικότητα της χώρας μακροπρόθεσμα.

Η νέα πολιτική ατζέντα των σοσιαλδημοκρατών είχε ιδιαίτερο ενδιαφέρον κυρίως διότι εισήγαγε έναν ελάχιστο κατώτατο μισθό αλλά και διατηρούσε την «ευελιξία των αγορών». Η προεκλογική αυτή υπόσχεση για ένταξη των νέων στην αγορά εργασίας αποδείχθηκε ιδιαίτερα δαπανηρή. Όπως χαρακτηριστικά και ο ίδιος ο Blair έλεγε: «Θέλουμε να ανοικοδομήσουμε το σύστημα γύρω από την εργασία και την ασφάλεια. Εργασία για όσους μπορούν. Ασφάλεια για όσους δεν μπορούν». Η αλλαγή πολιτικής κατεύθυνσης ήταν ορατή. Σε αντίθεση με το δίκτυ ασφαλείας των επιδομάτων για όλους, οι Νέοι Εργατικοί επιδίωκαν να ενσωματώσουν τους παραγωγικούς ανθρώπους στην αγορά και να εξασφαλίσουν τους ασθενέστερους οικονομικά και κοινωνικά.

Μία από τις σημαντικότερες μεταρρυθμίσεις⁸⁵ της κυβέρνησης Blair κατά τη πρώτη της θητεία, στόχευε στην επανένταξη των ανέργων στην αγορά και στην κοινωνία. Τον Ιούλιο του 1998 εισήχθη ο νόμος περί ελάχιστης αμοιβής. Δηλαδή ο κατώτατος μισθός. Σε ισχύ τέθηκε ο νόμος εν τέλει την 1^η Απριλίου του 1999. Προβλέπονταν η ελάχιστη μισθοδοσία της τάξης των 3,60 λιρών ανά ώρα και 3 λιρών για ηλικίες 18 έως 21 ετών.

⁸⁵ The introduction of the National Minimum Wage (1998), σελ 67

Η υλοποίηση αυτού το εγχειρήματος όμως μόνο εύκολη δεν ήταν. Η επιτροπή χαμηλών αμοιβών στηρίζονταν στο ότι ο ελάχιστος μισθός θα αναπτύσσονταν σε βάθος χρόνου. Από την μεριά του και ο David Metcalfe –μέλος της επιτροπής για δέκα χρόνια- τόνιζε πως η μεταρρύθμιση αυτή δεν θα επηρέαζε αρνητικά την αγορά εργασίας. Αν και ορισμένες μεταβλητές που υπολογίσθηκαν αρχικά έδειξαν ότι ο κατώτατος μισθός θα επηρέαζε την αγορά για περίπου δύο εκατομμύρια κόσμο, εντούτοις μία επανεκτίμηση της κατάστασης έδειξε ότι επηρεάστηκε μόλις ένα εκατομμύριο πληθυσμού. Έτσι τόσο τα στελέχη του Υπουργείου Οικονομικών όσο και ο Gordon Brown⁸⁶ πίεσαν προς την αύξηση του ποσοστού για τον κατώτατο μισθό.

Η εφαρμογή του νόμου περί ελάχιστης αμοιβής συνάντησε αρκετά προβλήματα κατά την εφαρμογή του. Απευθύνονταν γενικότερα σε μεγάλο ποσοστό προς τον γυναικείο πληθυσμό⁸⁷. Ορισμένες εργοδοτικές συμφωνίες και συλλογικές διαπραγματεύσεις ωστόσο παρακώλυαν την υλοποίηση του. Αν και δεν υπήρξαν ακριβή στοιχεία που ανάλυαν τον βαθμό υλοποίησης του νόμου, αυτό κατέστη αρκετά δύσκολο εγχείρημα για τον Υπουργείο και την κυβέρνηση. Τα μόνα στοιχεία που βρέθηκαν με την πάροδο του χρόνου δεν φάνηκαν και τόσο ικανοποιητικά. Αυτό συνέβη διότι οι εργοδότες μπορούσαν εύκολα να ελιχθούν και να επιλέξουν οι ίδιοι την υλοποίηση του νόμου κατώτατου μισθού.

Σε αυτό το σημείο όμως είναι σημαντικό να αναφερθεί η στάση του Συντηρητικού κόμματος. Οι Συντηρητικοί αρχικά διαφώνησαν έντονα με την πολιτική αυτή και στη Βουλή των Κοινοτήτων έγιναν σκληρές διαμάχες επί του θέματος. Η εναντίωση των Συντηρητικών έλαβε χώρα ένα μήνα σχεδόν αφότου ίσχυσε ο νόμος. Υπό τον William Hague και τον Michael Portillo το Συντηρητικό κόμμα γρήγορα άλλαξε την στάση του για το συγκεκριμένο ζήτημα αφού είδε εμπράκτως ότι το μέτρο απέδιδε στην οικονομία του κράτους. Για τον Portillio ο κατώτατος μισθός λειτούργησε και δεν προκάλεσε τις ζημίες που η δεξιά πτέρυγα φοβόταν.

Ίσως οι Συντηρητικοί να μην φάνηκαν τόσο αντιδραστικοί απέναντι σε αυτό το νέο εγχείρημα, μόνο και μόνο επειδή θεσπίστηκε μία ανεξάρτητη Επιτροπή, με πρόεδρο και επιτρόπους οι οποίοι δεσμεύονταν ότι θα

⁸⁶ Βρετανός πολιτικός των Νέων Εργατικών και καγκελάριος του υπουργείου οικονομικών

⁸⁷ Low Pay Commission, Making a Difference: Third Report of the Low Pay Commission, vol. one, p., vi.

βρουν τον καλύτερη δυνατή λύση για τον κατώτατο μισθό με συναινετική διάθεση⁸⁸. Η Επιτροπή τέθηκε σε μόνιμη νομική βάση και έτσι επέδειξε μεγαλύτερη προσαρμοστικότητα στα προβλήματα που προέκυπταν σχετικά με το εγχείρημα. Σημαντική ήταν επίσης στην υλοποίηση του νομοθετικού πλαισίου για τον κατώτατο μισθό και η συμβολή των υπουργείων Εμπορίου και Βιομηχανίας. Οι προτάσεις των υπουργείων λειτούργησαν ως δίκτυ ασφαλείας για την Επιτροπή και την προστάτευσαν από τις τυχόν παρερμηνείες και αντιδράσεις των συναδέλφων τους.

Σε πολύ μικρό χρονικό διάστημα η επιχειρηματική κοινότητα αποδέχτηκε τον νόμο περί κατώτατου μισθού. Οι περισσότεροι επιχειρηματίες και ιδιοκτήτες επιχειρήσεων τάχθηκαν υπέρ αυτής της μεταρρύθμισης. Η μόνη τους ανησυχία ήταν μήπως και ο νόμος αυτός χρόνο με τον χρόνο, εγκαταλείπονταν.

1.5 Το πολιτικό πρόγραμμα των Νέων Εργατικών στην πράξη και οι δημόσιες δαπάνες

Ανέκαθεν το σημείο «τριβής» μεταξύ νεοφιλελευθερισμού και σοσιαλισμού συνοψίζονταν με την φράση «περισσότερο ή λιγότερο κράτος». Εστιάζοντας στο συγκεκριμένο ερώτημα γίνεται άμεσα αντιληπτό ότι ξεκάθαρη απάντηση δεν μπορεί να δοθεί. Ωστόσο υπό τον Tony Blair οι «Νέοι Εργατικοί» κατάφεραν αποβάλλουν τις κενσκιανές ιδέες και πρακτικές που εφαρμόζονταν τα προηγούμενα χρόνια και ήταν φυσικά ξεπερασμένες. Για τον Βρετανό πρωθυπουργό η διαφοροποίηση αυτή και η προσαρμογή στις σύγχρονες και παγκόσμιες «επιταγές» κρίνονταν απαραίτητη. Ο Blair προέβλεπε ότι για να εξασφαλίσει την πολιτική επιβίωση των Νέων Εργατικών και της ανανεωμένης αριστεράς ή των σοσιαλδημοκρατών, επιβάλλονταν αντιτεθεί στην πολιτική των φόρων και των υψηλών δαπανών.

Ωστόσο η υλοποίηση του πολιτικού προγράμματος του κόμματος του προέβλεπε ορισμένες αυξήσεις στις δημόσιες δαπάνες που σχετίζονταν με τους τομείς, υγείας και εκπαίδευσης. Η έμφαση στους δύο αυτούς τομείς δεν είναι καθόλου τυχαία. Το κοινωνικό πρόσωπο και οι κοινωνικές ευαισθησίες του κόμματος, δεν είχαν εκλείψει. Αυτό ακριβώς

⁸⁸ The introduction of the National Minimum Wage (1998), σελ 71

ήταν και το πολιτικό πρόγραμμα στο οποίο βασίστηκε ο Tony Blair. Θέλησε να συμπύξει έναν σκληρότερο οικονομικό πρόγραμμα – συγκριτικά με όσα παρουσίαζαν παλαιότερα οι Εργατικοί - αναδεικνύοντας ταυτόχρονα και τις σοσιαλδημοκρατικές πτυχές του κόμματος και της βάσης της νέας ιδεολογίας του. Αυτής του «τρίτου δρόμου».

Οι δαπάνες της κυβέρνησης Blair αναμένονταν να αυξηθούν σχεδόν 2,8% ετησίως από το 1998 έως και το 2002. Οι συνολικές δαπάνες του ΑΕΠ της χώρας ανέμεναν αύξηση η οποία από 39,6% για το έτος 1998 θα έφτανε το ποσοστό του 40,6% έως και το 2002.⁸⁹ Το πολιτικό μήνυμα πίσω από τους παραπάνω αριθμούς «κρύβονταν» στην ουσιαστική ενίσχυση των τομέων υγείας και εκπαίδευσης. Ο Tony Blair φαίνονταν ότι δεν είχε ξεχάσει το πολιτικό προεκλογικό του σύνθημα «εκπαίδευση, εκπαίδευση, εκπαίδευση». Συγκεκριμένα τα ποσά που ξοδεύτηκαν εκείνα τα χρόνια στην υγεία και εκπαίδευση, ξεπερνούσαν τα 20 και 19 δισεκατομμύρια λίρες αντίστοιχα.

Το μεγαλύτερο επίτευγμα ωστόσο της κυβέρνησης των «Νέων εργατικών» δεν ήταν η αύξηση των δημοσίων δαπανών αλλά ο τρόπος με τον οποίο επετεύχθη. Ο οξυδερκής βρετανός πολιτικός Tony Blair, κατόρθωσε να αυξήσει τις δαπάνες αυτές χωρίς ουσιαστικό πολιτικό κόστος για το κόμμα του. Από την μία πλευρά αύξησε τις έμμεσες μορφές φορολόγησης όπως ο φόρος καπνού και καυσίμων και από την άλλη συμπίεσε αρκετά τους υπόλοιπους τομείς δαπανών. Η έμφαση του σε υγεία και παιδεία ήταν σαφής.

Οι «Νέοι Εργατικοί» επένδυσαν πάνω σε ένα πολιτικό σχεδιασμό ο οποίος αποσκοπούσε να αυξήσει την δυναμική παραγωγικότητας της χώρας αλλά και να προσαρμόσει το εργατικό δυναμικό του Ηνωμένου Βασιλείου στις σύγχρονες επιταγές της παγκόσμιας αγοράς. Από αυτόν τον πολιτικό στόχο εξάλλου προκύπτει και η επιμονή του Blair για «εκπαίδευση». Το νέο πολιτικό πρόγραμμα «New Deal» όπως και ονομάστηκε, επιδίωκε να δημιουργήσει έναν πολίτη πολύ περισσότερο «ενεργό» σε μία αγορά εργασίας η οποία είχε την τάση να «καταβροχθίζει» όσους δεν προσαρμόζονταν με τις απαιτήσεις της. Τα επιδόματα ανεργίας αποτελούσαν και για την χώρα της Μ. Βρετανίας,

⁸⁹ Thatcherism, New Labour and the Welfare State, John Hills, σελ. 24

παρωχημένη επιδίωξη πλέον για τους νέους⁹⁰ την στιγμή που ο Blair δήλωνε ότι «Θέλουμε να ανοικοδομήσουμε το σύστημα γύρω από την εργασία και την ασφάλεια. Εργασία για όσους μπορούν. Ασφάλεια για όσους δεν μπορούν».(John Hills, at p. 29)

Στην πραγματικότητα οι δημόσιες δαπάνες κατά τα χρόνια διακυβέρνησης των Νέων Εργατικών αυξήθηκαν στους δύο συγκεκριμένους τομείς που προαναφέρθηκαν. Ο Blair κατέβαλε μεγάλες προσπάθειες προκειμένου να αναδείξει την «απόσταση» του από τα προηγούμενους πολιτικούς σχεδιασμούς των Εργατικών αλλά και την διαφορά των Νέων Εργατικών από τις θατσερικές πρακτικές. Αν και τα δύο πρώτα χρόνια διακυβέρνησης Blair, το κόμμα έδειχνε να συμβαδίζει με τα αυστηρά δημοσιονομικά κριτήρια και τις χαμηλές δαπάνες του δημοσίου τομέα, εντούτοις η μικρή αλλαγή που επέφερε ο Blair βασίζονταν στις πρόσθετες δαπάνες που περιλάμβανε το πρόγραμμα «New Deal». Οι δαπάνες αυξήθηκαν σε ένα μικρό βαθμό σε σχέση με το ΑΕΠ της χώρας⁹¹. Συνοπτικά ο Blair άσκησε μία παρεμβατική πολιτική στην οικονομία της χώρας η οποία σαφώς βάδιζε σε ένα παρεμφερές μονοπάτι με αυτό των Συντηρητικών. Ωστόσο στους τομείς στους οποίους θεωρούσε το κόμμα των «Νέων Εργατικών» ότι έχρηζαν αποκατάστασης και στήριξης – παιδεία και υγεία – ο βρετανός πολιτικός έδρασε αποφασιστικά.

Πίσω από όλον αυτό τον πολιτικό σχεδιασμό και την έμφαση στους συγκεκριμένους τομείς – Υγεία και παιδεία – η πολιτική του «Τρίτου Δρόμου» επιδίωκε να αντιμετωπίσει και να μειώσει τις ανισότητες που είχε δημιουργήσει τα προηγούμενα χρόνια η πολιτική των Συντηρητικών και το νεοφιλελεύθερο πρόγραμμα τους. Για τον «Τρίτο Δρόμο» το νεοφιλελεύθερο πρόγραμμα έπλαθε μία κοινωνία αναξιοκρατική αλλά και άνιση. Η προτεραιότητα του Blair για «εκπαίδευση» θα αντιμετώπιζε το πρόβλημα στην ρίζα του. Η ανάπτυξη των δεξιοτήτων και η βελτίωση των ικανοτήτων του κοινωνικού συνόλου αναμένονταν να βελτιώσει αισθητά το βιοτικό επίπεδο των ασθενέστερων κοινωνικών ομάδων και να μειώσει τις ανισότητες. Η εκπαίδευση συμβάλει με τρόπο θετικό στην μείωση των ανισοτήτων. Μέσα από την εργασία για τον «Τρίτο Δρόμο» ο πολίτης θα εξασφαλίσει ένα ελάχιστο εισόδημα, το κράτος θα παράγει

⁹⁰ Thatcherism, New Labour and the Welfare State, John Hills, σελ. 26

⁹¹ Thatcherism, New Labour and the Welfare State, John Hills, σελ. 32

πλούτο και έτσι θα καθιερωθεί και πάλι η σταθερότητα μες την κοινωνία.⁹²

Κριτική ανασκόπηση και συμπεράσματα

Η μελέτη και η υλοποίηση της παρούσας πτυχιακής εργασίας είχε εξ αρχής ως σκοπό να εξηγήσει ορισμένες από τις πτυχές των δύο ιδεολογιών -νεοφιλελευθερισμού και σοσιαλισμού - με βάση τον τρόπο που εφαρμόστηκαν στο Ηνωμένο Βασίλειο κατά την περίοδο διακυβέρνησης Margaret Thatcher και Tony Blair. Η ποιότητα της κοινωνικής πολιτικής και ο πολιτικός σχεδιασμός των κοινωνικών παροχών, τα χρόνια διακυβέρνησης Συντηρητικών και Νέων Εργατικών αν και μεταβλήθηκε αρκετά, εντούτοις ανέδειξε ορισμένα κοινά στοιχεία. Για τους μεν Συντηρητικούς το δίλλημα «περισσότερο ή λιγότερο κοινωνικό κράτος» εξακολουθούσε να χρήζει μίας και μόνο απάντησης. Για τους δε Νέους Εργατικούς του Tony Blair η απάντηση που έδωσαν στο ερώτημα καθόρισε κατά κύριο λόγο την πολιτική τους επιβίωση στην πολιτική αρένα της Μ. Βρετανίας.

Με αφορμή την συρρίκνωση του κοινωνικού κράτους και τον κατακερματισμό των κενσσιανών πολιτικών ήλθε στο προσκήνιο η ιδεολογική και καθολική – θα μπορούσε να ειπωθεί - επικράτηση του νεοφιλελευθερισμού. Με αφορμή αυτό το δεδομένο, θεωρήθηκε πολύ σημαντικό η περαιτέρω ανάλυση του πώς φτάσαμε στο νεοφιλελεύθερο κύμα επιθετικότητας του 1970. Η νεοφιλελεύθερη αντεπίθεση απέναντι στην κενσσιανή κυριαρχία και στις αριστερές και σοσιαλιστικές αντιλήψεις, χρειάστηκε το κάτι παραπάνω. Σε αυτό τη σημείο καθοριστική υπήρξε η συμβολή των «δεξαμενών σκέψης» από την Εταιρεία του Μον – Πελρέν και το Ινστιτούτο Οικονομικών Υποθέσεων. Η επίδραση του νεοφιλελευθερισμού, έλαβε τεράστιες διαστάσεις στην χώρα. Είναι χαρακτηριστικά τα όσα δήλωνε και η ηγέτης της νεοφιλελεύθερης «επανάστασης» Μ. Thatcher αρκετά χρόνια αργότερα «Εγώ μεταμόρφωσα την Μ. Βρετανία»⁹³ εννοώντας τόσο ότι απελευθέρωσε τις δυνάμεις της ελεύθερης αγοράς όσο κι ότι περιόρισε την έως τότε μεγάλη επιρροή των συνδικαλιστών.

⁹² Antony Giddens, «Ο Τρίτος Δρόμος», Η ανανέωση της σοσιαλδημοκρατίας, σελ. 152 - 154

⁹³ Keith Dixon, Οι ευαγγελιστές της αγοράς, σελ. 27 - 29

Με την άνοδο των Συντηρητικών και της ηγεσίας Thatcher, αναλύθηκε το ζήτημα της εφαρμογής ενός πολιτικού προγράμματος ιδιαίτερα απαιτητικού και σκληρού από τον πυρήνα του. Για τους Συντηρητικούς ο διευρυμένος ρόλος του κράτους εκείνη την εποχή οδηγούσε σε ένα πλεόνασμα προσδοκιών και απαιτήσεων την κοινωνία. Η ίδια η σύσταση του κοινωνικού κράτους της Μ. Βρετανίας βάδιζε σε λανθασμένη βάση με τρόπο που έπληττε την ηθική των Συντηρητικών και της ίδιας της Thatcher⁹⁴. Η κριτική τους ωστόσο στο κράτος πρόνοιας αφορούσε τόσο τα υψηλά κόστη του κράτους όσο και την αναποτελεσματικότητά του.

Από την νεοφιλελεύθερη σκοπιά η κοινωνική πολιτική που υπερασπίζονταν με πάθος οι προηγούμενες αριστερές κυβερνήσεις στην Μ. Βρετανία καταδίκασαν την κοινωνία σε ολοένα και μεγαλύτερη αύξηση της φορολογίας λόγω των αυξημένων παροχών σε αυτήν. Το κοινωνικό κράτος απέτυχε στην πραγματικότητα να μειώσει τις ανισότητες μέσω των παροχών του. Αντιθέτως αυτό που ουσιαστικά κατάφερε ήταν να «βυθίσει» τον πολίτη στην αδράνεια του. Τα μεγάλα επιδόματα και βοηθήματα του κοινωνικού κράτους, επιβράβευαν τον «αδρανή» πολίτη της κοινωνίας.

Με την εκλογή της η Thatcher επιχείρησε να αντιτεθεί ακριβώς σε εκείνες τις πολιτικές διόγκωσης του κοινωνικού κράτους. Οι πολιτικές της προθέσεις έγιναν γνωστές από την πρώτη κιόλας διακυβέρνηση της, στην Λευκή Βίβλο των Συντηρητικών. Περικοπές στις δημόσιες δαπάνες, μείωση των φορολογικών επιβαρύνσεων και συρρίκνωση του κοινωνικού κράτους ήταν η πρώτη της επιδίωξη προκειμένου να «αναπνεύσει» η ελεύθερη αγορά και η οικονομία, μίας χώρας η οποία ταλανίζονταν από τον πληθωρισμό.

Εστιάζοντας στις μεταρρυθμίσεις της περιόδου Thatcher, η αποδυνάμωση των συνδικαλιστικών κινημάτων και η εφαρμογή του οικονομικού και πολιτικού σχεδίου των ιδιωτικοποιήσεων, έθετε ως απώτερο σκοπό την βελτίωση της παραγωγικής ικανότητας της χώρας. Παρά την βαθιά τομή που δέχτηκε η βρετανική αγορά εργασίας, δεν επετεύχθη ο πραγματικός στόχος. Ούτε η ανεργία μειώθηκε ούτε οι κοινωνικές ανισότητες στην κοινωνία εξαλείφθηκαν⁹⁵. Αντιθέτως όμως η

⁹⁴ Φιλελευθερισμός, Συντηρητισμός, Κοινωνικό Κράτος 1973 – 1990, Ανάλυση και κριτική των χαρακτηριστικών ρευμάτων, Γιάννης Βούλγαρης, Εκδόσεις Θεμέλιο, σελ. 24 - 25

⁹⁵ Did the Thatcher reforms change British labour market performance? David G. Blanchflower, Dartmouth College, CEP & NBER, Richard B. Freeman, Harvard University, CEP & NBER, (p. 18-19)

κοινωνία της Μ. Βρετανίας έδειχνε πιο ανήσυχη από ποτέ. Οι απεργίες μειώθηκαν, η κοινωνία βρισκονταν όμως σε έξαρση.

Στον αντίποδα, η νίκη των Νέων Εργατικών του Tony Blair σήμανε την εφαρμογή ενός ριζοσπαστικού και καινοτόμου πολιτικού προγραμματισμού. Ο «τρίτος δρόμος» στην εφαρμογή του κατόρθωσε να αποβάλλει τον «μανδύα» της παλαιού τύπου σοσιαλδημοκρατίας από την νέα κυβέρνηση. Για την ακρίβεια σύμφωνα με τα όσα αναφέρει και ο Antony Giddens στο έργο⁹⁶ του ο «Τρίτος δρόμος» αποπειράται να «υπερβεί τόσο την παλαιού τύπου σοσιαλδημοκρατία όσο και τον νεοφιλελευθερισμό»⁹⁷. Η ουσιαστική συμβολή του «τρίτου δρόμου» στην πολιτική σταδιοδρομία του Tony Blair υπήρξε καθοριστική κυρίως στον τρόπο με τον οποίο οι Νέοι Εργατικοί προσέγγισαν ζητήματα όπως αυτό της ανεργίας, οικονομίας, παγκοσμιοποίησης αλλά και το περιβάλλον.

Από τα πρώτα χρόνια διακυβέρνησης Blair υιοθετήθηκε η ίδια σχεδόν οικονομική πολιτική των προηγούμενων ετών. Αυτό σήμαινε αυστηρό έλεγχο στις δημόσιες δαπάνες προκειμένου να διατηρηθούν σε χαμηλά επίπεδα. Υιοθετήθηκε με απλά λόγια ένας οικονομικός σχεδιασμός παρεμφερής με αυτόν των Συντηρητικών. Μοναδική εξαίρεση σε αυτήν την κατεύθυνση υπήρξε η μικρή αύξηση στην υγεία και την παιδεία, εφαρμόζοντας έτσι το πρόγραμμα του «New Deal»⁹⁸. Κατά την διάρκεια διακυβέρνησης Blair προτεραιότητα δόθηκε στο να αποκτήσουν οι πολίτες – κυρίως οι νέοι - εργασία. Αυτό το εγχείρημα βασίστηκε στην εκπαίδευση και στην κατάρτιση των νέων ανέργων ως μέτρο καταπολέμησης των ανισοτήτων και της ανεργίας. Η κοινωνική πολιτική των Νέων Εργατικών δεν σταμάτησε εκεί. Μέσω διαφόρων επιχορηγήσεων του κράτους οι εργοδότες κατάφεραν να προσλάβουν τους μακροχρόνια άνεργους. Οι κοινωνικές και οικονομικές μεταρρυθμίσεις των κυβερνήσεων Blair ήταν πράγματι ταξικού χαρακτήρα. Οι μειωμένες ασφαλιστικές και φορολογικές εισφορές εξάλλου αποσκοπούσαν στην αποσυμφόρηση των «ασθενέστερων» της κοινωνίας της Μ. Βρετανίας⁹⁹. Το νεοφιλελεύθερο στίγμα στην πολιτική που εφήρμοσε ο Blair είναι γενικά δύσκολο να ισχυριστεί κανείς ότι δεν το διακρίνει. Άλλωστε αυτό που ουσιαστικά αποτέλεσε σημείο αναφοράς

⁹⁶ Τρίτος Δρόμος, Η ανανέωση της σοσιαλδημοκρατίας, έκδοση Πόλις

⁹⁷ Για έναν εναλλακτικό τρίτο δρόμο, Αναστοχαστικός εκσυγχρονισμός και τα αδιέξοδα της πολιτικής σκέψης του Antony Giddens, Νίκος Μουζέλης, έκδοση Θεμέλιο, σελ. 22

⁹⁸ Thatcherism, New Labour & the welfare state, John Hills, p.18

⁹⁹ Thatcherism, New Labour & the welfare state, John Hills, p. 31 - 32

στην πολιτική του ήταν η έμφαση του στους δύο κοινωνικά ευαίσθητους τομείς, υγείας και παιδείας. Η αυστηρή δημοσιονομική που άσκησε ο Blair εξίσου με την Thatcher συμβάδιζε με τις σύγχρονες επιταγές της παγκοσμιοποίησης.

Ως γνώστης της οικονομίας και της αγοράς ο Tony Blair επέλεξε να μην «πειράξει» την οικονομική συνταγή που εφαρμόζονταν στην Μ. Βρετανία. Έδωσε ιδεολογική μάχη με τον «παλαιό – εργατισμό». Ακολούθησε την συντηρητική πρακτική ενάντια στα συνδικάτα, αφού υποσχέθηκε να διατηρήσει τα βασικά στοιχεία της νομοθεσίας που θέσπισαν οι Συντηρητικοί. Με αφορμή τα παραπάνω και μέσω της παρούσας μελέτης, ευελπιστώ ότι γίνεται πιο προσιτή η πολιτική του «Τρίτου Δρόμου» καθώς και τα βαθύτερα αίτια της εφαρμογής της. Για να κατανοήσει κανείς αυτές τις επιλογές Blair σε μείζον ζητήματα όπως φορολογικής πολιτικής και συνδικαλιστικά θέματα χρειάζεται να εστιάσει κανείς σε βάθος, όχι στις πολιτικές αλλά κυρίως στον τρόπο σκέψης του Antony Giddens και του πολιτικού λόγου Tony Blair.

Εν κατακλείδι, συνοψίζοντας όλα τα παραπάνω η κοινωνική πολιτική που ασκήθηκε όλα αυτά τα χρόνια στην Μ. Βρετανία υπήρξε προϊόν ιδιαίτερων πολιτικών συγκυριών. Ο νεοφιλελευθερισμός της Thatcher βρήκε «τροφή» σε μία περίοδο που οι κενυσιανές πολιτικές αποτύγχαναν η μία μετά την άλλη. Η πολιτική επιρροή της Thatcher ήταν αδιαμφισβήτητα καθοριστική ακόμη και για τις μετέπειτα πολιτικές που ακολουθήθηκαν στην Μ. Βρετανία. Χαρακτηριστήκαν ωστόσο ως κυνικές και πολλές φορές αυταρχικές. Σε ένα παρόμοιο πλαίσιο προσανατολίστηκε και ο Tony Blair, αναμφίβολα όμως χωρίς τον κυνισμό της «Σιδηράς Κυρίας». Οι κοινωνικές ευαισθησίες του βρετανού πολιτικού ήταν διακριτές. Ωστόσο ο νεοφιλελεύθερος προσανατολισμός των Νέων Εργατικών στην φορολογική πολιτική κυρίως και βασικές γραμμές της πολιτικής των σοσιαλδημοκρατών καθιστά τον Tony Blair δικαίως στην φήμη ως «ο καλύτερος μαθητής της Μ. Thatcher». Ο ισχυρισμός αυτός φυσικά εξαρτάται από την οπτική που δίδει ο καθένας στο αν εν τέλει υπηρέτησε – και κατά πόσον - ο Tony Blair το νεοφιλελεύθερο δόγμα της Μ. Thatcher.

Βιβλιογραφία

Ελληνόγλωσση

- [Esping Andersen](#), Οι τρεις κόσμοι του καπιταλισμού της ευημερίας, εκδόσεις Τόπος
- [Γιάννης Βούλγαρης](#): Φιλελευθερισμός, Συντηρητισμός, Κοινωνικό κράτος 1973 – 1990, Ανάλυση και κριτική των χαρακτηριστικών ρευμάτων, εκδόσεις Θεμέλιο
- [Antony Giddens](#), Ο Τρίτος Δρόμος, Η ανανέωση της σοσιαλδημοκρατίας, εκδόσεις Πόλις, 1998
- [Tim Bale](#), Πολιτική στις χώρες της Ευρώπης, Πολυεπίπεδη διακυβέρνηση και αλληλεπιδράσεις, εκδόσεις Κριτική, 2011
- [Ian Gough](#), Η πολιτική οικονομία του κοινωνικού κράτους, εκδόσεις Σαββάλας, 2008
- [Keith Dixon](#), Οι ευαγγελιστές της αγοράς, εκδόσεις Πατάκη
- Σύγχρονη Οικονομική Θεωρία, Ριζοσπαστικές κριτικές του νεοφιλελευθερισμού, επιμέλεια [Α. Βλάχου](#), εκδόσεις Τυπωθητω
- [Νίκος Μουζέλης](#), Για έναν εναλλακτικό τρίτο δρόμο, Αναστοχαστικός εκσυγχρονισμός και τα αδιέξοδα της πολιτικής σκέψης του Antony Giddens, εκδόσεις Θεμέλιο
- [Harvey David](#), Νεοφιλελευθερισμός, ιστορία και παρόν, εκδόσεις Καστανιώτη, Αθήνα 2006

Ξενόγλωσση

- [Kenichi Ohmae](#), The end of the nation state, The rise of regional economies, Harper Collins, London 1995
- [Esping Andersen](#), The three worlds of welfare capitalism, Polity Press 1990
- [Antony Giddens](#), The Third Way, The renewal of social democracy, 1998
- [Jeffrey R. Gates](#), The ownership solution, , Basic Book, New York 1998
- [Nathan Glazer](#), The limits of social policy, Harvard University Press, 1988
- 10 Downing Street memoirs, Margaret Thatcher, [Albin Michel](#), October 1993
- [Antony King](#), The British Prime Minister, Duke university press, second edition 1985
- [Earl A. Reitan](#), The Thatcher revolution, Rowman & Littlefield Publishers, 2002
- [Andrew Gamble](#), The great divide, Europe has become the great divide in the Tory party, Marxism today, October 1990
- Economy and politics, The calculus of support, edited by [Helmut Norpoth](#), [Michael S. Lewis – Beck](#), [Jean – Dominique Lafay](#)
- [John Hills](#): Thatcherism, New labour and welfare state, Centre for analysis of social exclusion, London School of Economics and Political Science 1998

Επιστημονική αρθρογραφία

- [Paul Hist & Grahame Thompson](#), Globalization in question, The international economy and the possibilities of governance, Polity Press, Cambridge 1996
- Did the Thatcher reforms change British labour performance? [David Blanchflower](#), [Richard B. Freeman](#), Cambridge University press, 1994
- Stopping moderate inflations: The methods of Poincare & Thatcher, [Thomas J. Sargent](#), working paper, Federal reserve Bank of Minneapolis & University of Minnesota, 1981

- Privatization under Mrs. Thatcher: A review of the literature, [David Marsh](#), December 1991
- An open conspiracy, Conservative politics and the Miner's strike 1984 – 1985, [John Saville](#)
- [Joel Krieger](#), “Social policy in the age of Reagan and Thatcher” Socialist register, London 1987
- Introduction to “A more equal society? New labour, poverty, inequality and exclusion”, [Kitty Stewart & John Hills](#), The policy press 2005
- The introduction of the National Minimum Wage 1998
- Report of the social Justice Commission, London 1994

[Διαδικτυακές πηγές](#)

- www.instituteforgoverment.org.uk